

Міністерство освіти і науки України

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
освітньої програми Право
галузі знань 08 Право
спеціальності 081 Право
для денної та заочної форм навчання

Луцьк 2024

УДК 343.13(07)

K82

Електронна копія друкованого видання передана для внесення в репозиторій ЛНТУ

Директор бібліотеки _____ С.С. Бакуменко

Рекомендовано до видання Вченою радою факультету бізнесу та права ЛНТУ, протокол №__ від «__» _____ 2024 року.

Голова Вченої ради факультету бізнесу та права _____
Л.Л. Ковальська

Розглянуто і схвалено на засіданні кафедри права ЛНТУ, протокол №__ від «__» _____ 2024 року.

Завідувач кафедри права _____ Вікторія АНЩУК

Укладач: _____ РЯБИХ Н.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права ЛНТУ.

Рецензент: _____ ЗИЦИК С.Г. кандидат юридичних наук, доцент кафедри права ЛНТУ.

Відповідальний за випуск: _____ РЯБИХ Н.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права ЛНТУ.

Кримінальний процес. Конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми Право галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право для денної та заочної форм навчання / уклад. Н.В. Рябих., Луцьк: ЛНТУ, 2024. 375 с.

Основним завданням навчальної дисципліни «Кримінальний процес» є набуття здобувачами вищої освіти необхідних знань і навичок для правильного застосування кримінального процесуального законодавства України. Конспект лекцій підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Кримінальний процес», підґрунтям якої є чинне законодавство України та практика його застосування.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	
ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ, СУТЬ ТА ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ. ПРЕДМЕТ ТА СИСТЕМА	
ТЕМА 2. ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	
ТЕМА 3. СУД, СТОРОНИ ТА ІНШІ УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.	
ТЕМА 4. ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	
ТЕМА 5. ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ПРОЦЕСУАЛЬНІ РІШЕННЯ. ПОВІДОМЛЕННЯ	
ТЕМА 6. ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВИТРАТИ. ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЯ) ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ. ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ.	
ТЕМА 7. ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	
ТЕМА 8. ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ. ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ	
ТЕМА 9. ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	
ТЕМА 10. СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ	
ТЕМА 11. НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ	
ТЕМА 12. ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ. ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ. ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	

ТЕМА 13. ЗУПИНЕННЯ ТА ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	
ТЕМА 14. ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ (ДІЗНАННЯ). ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО, НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ АБО У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ	
ТЕМА 15. ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	

ПЕРЕДМОВА

Успішне виконання завдань кримінального провадження багато в чому залежить від забезпечення органів досудового розслідування, прокуратури та суду високопрофесійними, компетентними кадрами, здатними втілити демократичні правові ідеї та дотримуватися у своїй правозастосовній діяльності міжнародних стандартів щодо захисту прав людини. Не від'ємною складовою частиною комплексної підготовки фахівців-юристів є опанування ними правових дисциплін, зокрема кримінального процесу.

Основним завданням навчальної дисципліни «Кримінальний процес» є набуття здобувачами вищої освіти необхідних знань і навичок для правильного застосування кримінального процесуального законодавства України. Конспект лекцій підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Кримінальний процес», підґрунтям якої є чинне законодавство України та практика його застосування.

В конспекті лекцій подано перелік питань та стислий виклад їх змісту, вивчення якого допоможе опанувати навчальну дисципліну «Кримінальний процес».

Наповнення конспекту лекцій не містить вичерпних відповідей щодо проблематики здійснення кримінального провадження, тому під час підготовки до навчальних занять здобувачі вищої освіти мають не обмежуватись лише його вивченням.

Із часу прийняття КПК України у 2012 р. до його положень понад 100 раз вносились зміни та доповнення. Трансформації відбулись у правовому регулюванні майже всіх інститутів кримінального процесу і стосувались зокрема, перебудови стадійності кримінального провадження та скасування такого його етапу, як провадження у Верховному Суді України; зміни парадигми до визначення структури органів досудового розслідування; зміни в унормуванні порядку здійснення досудового розслідування кримінальних проступків; доповнення положеннями про здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*); розширення переліку учасників кримінального провадження; модифікації у правовому регулюванні процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо.

“Кримінальний процес” знаходиться у тісному зв'язку з іншими юридичними дисциплінами, перш за все, з теорією держави і права, яка забезпечує його категоріальним апаратом, з конституційним, кримінальним, адміністративним і цивільним правом, оскільки в

діяльності органів досудового розслідування і суду досить часто виникають питання, що пов'язані з відшкодуванням завданої кримінальним правопорушенням шкоди, кваліфікацією суспільно небезпечних діянь, забезпеченням конституційних прав і свобод людини, адміністративною відповідальністю тощо.

При вивченні кримінального процесу здобувачі вищої освіти повинні активно використовувати знання щодо завдань, компетенції, структури і повноважень органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

Основними засобами вивчення навчальної дисципліни є лекції, семінарські та практичні заняття, самостійна та індивідуальна робота, поточний і підсумковий контроль.

При вивченні дисципліни студентам не обійтися без опрацювання таких нормативних актів, як Конституція України, Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, Закони України: “Про судоустрій і статус суддів України”, “Про Національну поліцію”, “Про прокуратуру”, “Про оперативно-розшукову діяльність”, “Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів”, “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, “Про Державне бюро розслідувань” тощо. Питання зміцнення законності та правопорядку, посилення протидії злочинності, підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду є предметом постійної уваги Президента України, Кабінету Міністрів України, а також Верховного Суду України, керівництва Генеральної прокуратури та МВС України і тому, треба обов'язково використовувати у навчанні підзаконні нормативні акти, що регламентують окремі аспекти кримінальної процесуальної діяльності.

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ, СУТЬ ТА ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ. ПРЕДМЕТ ТА СИСТЕМА

План

1. Поняття та типи кримінального процесу.
2. Завдання кримінального процесу.
3. Система стадій кримінального процесу.

1. ПОНЯТТЯ ТА ТИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Термін «кримінальний процес» походить від латинських «criminalis» «злочинний» та «processus» діяльність, рух, закономірну зміну одного явища іншим. У правозастосовній діяльності ці слова набувають іншого, дещо відмінного від буквального значення. Під словосполученням «Кримінальний процес» розуміють провадження, тобто особливу діяльність посадових осіб державних органів з виявленням кримінальних правопорушень (кримінальних проступків чи злочинів), встановлення винуватих у їх вчиненні, притягнення їх до кримінальної відповідальності та показання.

Як синонім у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі КПК) вживається поняття «кримінальне судочинство» або «кримінальне провадження», що включає в себе два види провадження досудове провадження і судове провадження.

Поняття «кримінальний процес» вживають у 4 значеннях.

1) Кримінальний процес як специфічний, особливий вид діяльності – це врегульована кримінальним процесуальним законом діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду за участю інших фізичних та юридичних осіб, спрямована на виявлення й розслідування кримінальних правопорушень, встановлення осіб, винуватих у їх вчиненні та здійснення правосуддя у кримінальному провадженні, а також діяльність з виконання судових рішень у такому провадженні.

2) Кримінальний процес як галузь права (кримінальне процесуальне право), що являє собою галузь права України, як сукупність правових норм, котрі регулюють діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також інших фізичних та юридичних осіб, які залучаються у сферу кримінального судочинства.

3) Кримінальний процес як галузь юридичної науки, предметом дослідження якої є кримінальна процесуальна діяльність та кримінальне процесуальне право направлена на удосконалення

кримінального процесуального законодавства й практики його застосування.

Науку кримінального процесу іменують ще й теорією кримінального процесу.

4) Кримінальний процес як навчальна дисципліна – це нормативна дисципліна, предметом якої є кримінальна процесуальна діяльність, кримінальне процесуальне законодавство, а також наука кримінального процесу.

Типи кримінального процесу.

Розпочнемо розгляд питання про тип кримінального процесу із з'ясування семантики (Семантика — розділ мовознавства; вивчає значення слів і їх складових частин, значення) слова «тип». Тип, від грецької Τυπος – форма, зразок.

Тип кримінального процесу розрізняють у залежності від того:

- 1) які завдання стоять перед кримінальним процесом;
- 2) як представленні повноваження та функції державних органів, що здійснюють кримінальне провадження;
- 3) на скільки у процесі представлені та гарантовані права особи;
- 4) яка система доказів та на кого покладено обов'язок доказування тощо.

Протягом усього періоду існування кримінального процесу у різних державах і у різний час він набував певних рис, властивостей, які покладені в основу виділення таких історичних типів кримінального процесу:

- 1) розшуковий;
- 2) змагальний;
- 3) змішаний.

Розшуковий (інквізиційний, слідчо-розшуковий) кримінальний процес має такі основні ознаки:

- застосування переважно імперативного методу правового регулювання кримінальних процесуальних відносин;
- функції обвинувачення, захисту і вирішення спору по суті зосереджено в одному державному органі;
- суд має право змінювати обвинувачення в досить значних межах;
- відсутність у процесі самотійних сторін, а відповідно і їх змагальності;
- визнання обвинуваченим своєї винуватості має перевагу над іншими доказами;

- таємність провадження.

Змагальний кримінальний процес має такі основні ознаки:

- наявність кримінального правового спору;
- наявність двох рівноправних сторін (обвинувачення та захисту) із різними за змістом інтересами;
- наявний гласний розгляд кримінального спору;
- залежність рішення суду від результату змагання сторін;
- зміст і обсяг обвинувачення визначає обвинувач, а суд розглядає справу тільки у визначеному обвинувачем обсязі.

Наряду із розшуковим та змагальним існує й змішаний тип кримінального процесу, який поєднує у собі риси розшукового та змагального типів.

В юридичній літературі розрізняють два види змішаного кримінального процесу:

1) процес, у якому досудове розслідування побудовано на суто розшукових, а судовий розгляд – на змагальних засадах.

Основні риси 1 виду:

- у досудовому провадженні не допускається захисник;
- обвинувачений та інші учасники мають змогу ознайомитися з матеріалами кримінального провадження тільки після завершення досудового розслідування;
- судові оскарження дій і рішень державних органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, не допускається;

2) процес, у якому судовий розгляд побудований на принципах змагальності, а досудове провадження містить елементи змагальності. Основні риси 2 виду:

- у досудовому провадженні допускається захисник;
- заінтересованим учасникам досудового розслідування ще до закінчення розслідування може бути надано для ознайомлення певні матеріали (наприклад, ті, якими обґрунтовується затримання чи повідомлення про підозру);
- усі учасники досудового розслідування мають право оскаржити до суду дії і рішення органів досудового розслідування та прокурора.

В Україні існує кримінальний процес змішаної форми із наявністю змагальних елементів у досудовому провадженні тобто 2 виду змішаної форми.

Для сучасного вітчизняного кримінального судочинства характерними є змагальна побудова судового провадження з наданням сторонам обвинувачення та захисту рівних прав і можливостей у судовому

засіданні. При цьому досудове розслідування є суто формалізованим з наявністю деяких ознак розшукового кримінального процесу. Так, у органів досудового розслідування і прокурора поєднуються функції обвинувачення та певні властивості судової. Зокрема, органи досудового розслідування і прокурор без участі суду у передбачених законом випадках можуть застосувати деякі заходи примусу, повідомляють особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення; збирають фактичні дані, що одразу набувають силу доказів; можуть закрити кримінальне провадження за наявності передбачених законом підстав. Усі ці повноваження у процесуальних системах, що будуються виключно на основі змагальності, традиційно належать судовим органам.

Таким чином, загалом кримінальний процес України за типом є змішаним процесом з наявними під час досудового провадження змагальних рис.

2. ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Як і будь-яка людська діяльність, кримінальний процес ставить перед собою певні завдання.

Завдання кримінального провадження сформульовано в ст. 2 КПК. Ними є:

- 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
- 2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Перелічені завдання кримінального провадження є загальними для всіх його стадій. Водночас кожна стадія має і свої спеціальні безпосередні завдання. Виконання всіх цих завдань покладено на державні органи та посадових осіб, які ведуть процес.

Розглянемо завдання кримінального процесу більш детально.

1. Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Потреба особи, суспільства та держави у захисті від суспільно небезпечних посягань (у тому числі, кримінальних

правопорушень) обумовлюють необхідність створення регулятора суспільних відносин, який буде здатний виконувати цю функцію. Таким є кримінальне право. Однак саме по собі, без механізму реалізації кримінально-правових норм, воно не буде спроможним захистити ні окрему особу, ні суспільство, ні державу загалом. Роль такого механізму, як відомо, виконує кримінальний процес.

Виконання загального завдання кримінального процесу щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень реалізується у функціональних завданнях суб'єктів правозастосування – органів і посадових осіб, що реалізують норми кримінально-процесуального права. Функціональні ролі цих органів і посадових осіб різні, як різними є і безпосередні завдання, що покладаються на них. Так, органи досудового розслідування покликані встановити обставини кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила, доказати винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, підтримує державне обвинувачення в суді. Роль суду як соціального інституту полягає у здійсненні правосуддя.

Таким чином, виконання завдання щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень визначається функціональним призначенням державних органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, і зобов'язані повно, всебічно та об'єктивно досліджувати всі обставини кримінального провадження, встановити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, доказати передбаченими законом засобами її винуватість, призначити справедливе покарання, забезпечити відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, не допустити притягнення до відповідальності невинуватого, а у разі слідчо-судової помилки реабілітувати особу та відшкодувати їй шкоду, завдану незаконними діями.

2. Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Проголошення Конституцією України людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3), визначення правами і свободами людини та їх гарантіями змісту і спрямованості діяльності держави (ч. 2 ст. 3) підвищують відповідальність компетентних органів за виконання постановлених перед ними завдань.

У кримінальному судочинстві основні права та свободи людини визначають характер і зміст кримінального процесуального закону, а

відповідно і всієї кримінально-процесуальної діяльності. Саме у сфері кримінального судочинства, де має місце застосування різних заходів державного примусу і де особливо обмежуються права та свободи осіб, залучених у сферу кримінального процесу, питання охорони прав і законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення.

Кримінальне судочинство може і повинно бути ефективним інструментом державної охорони прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб – установ, підприємств, організацій тощо. Жодне порушення законності, прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб не може бути виправдане посиленням на необхідність боротьби зі злочинністю.

Під охороною прав та законних інтересів учасників кримінального провадження (фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь), слід розуміти встановлення процесуальних гарантій створення належних умов для повної і безперешкодної реалізації учасниками кримінального провадження їхніх суб'єктивних прав і законних інтересів, у тому числі і спеціальних прав, як учасників кримінального провадження. Особи, які порушують вказані права та інтереси, повинні бути притягнені до юридичної відповідальності.

Як зазначається у настанові Міжнародної амністії по справедливому судочинству, кожен кримінальний процес є перевіркою поваги держави до прав людини.

Відповідно до п. 25 ст. 3 КПК учасниками кримінального провадження є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник тощо.

Отже, охороні підлягають права як тих фізичних і юридичних осіб, які постраждали від вчинення кримінального правопорушення, так і тих, винуватість яких у вчиненні кримінального правопорушення, встановлюється, й тих, хто відіграє допоміжну роль у кримінальному провадженні.

Можна виділити такі напрями діяльності в межах забезпечення (гарантування) охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження:

1) створення умов, необхідних для реалізації прав та здійснення законних інтересів. Так, згідно ч. 1 ст. 11 КПК під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи. Відповідно до ч. 2 ст. 20 КПК слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника;

2) обмеження прав виключно уповноваженими на те суб'єктами, за наявності до того підстав і умов, у передбаченому законом порядку. Так, ч. 1 ст. 132 КПК визначає, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються виключно на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених КПК;

3) відшкодування шкоди, завданої порушенням прав та законних інтересів учасників провадження. Частина 3 ст. 11 КПК встановлює, що кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження. При цьому, відповідно до ст. 130 КПК шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

Зазначеним напрямом відповідають різні види кримінально-процесуальних гарантій, про які йтиметься нижче.

3. Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Передумовою притягнення особи до відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення є здійснення досудового розслідування та судового розгляду.

Встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення – завдання складне і багатогранне. Його виконання пов'язане з ретельною та кропіткою роботою, спрямованою на виявлення та закріплення слідів кримінального правопорушення, на викриття та розшук особи (осіб), яка його вчинила, тощо. В результаті проведених під час досудового розслідування дій встановлюються та досліджуються більшість доказів,

формується підозра та обвинувачення, що надалі стає предметом судового розгляду та визначає його обсяг і межі.

Забезпечення того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї винуватості, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, можливе лише за умови швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Названі вимоги характеризують способи дослідження обставин кримінального правопорушення та зібраних доказів. Швидкість, повнота та неупередженість (об'єктивність) мають свій конкретний зміст, однак при цьому вони взаємопов'язані.

Вимога швидкості у кримінальному провадженні означає, що строки проведення досудового розслідування та судового розгляду повинні максимально наближатися до моменту вчинення кримінального правопорушення (початку кримінального провадження). Ідея швидкості кримінального провадження виражена правилом «швидкого суду». Правом на «швидкий суд» повинні володіти усі зацікавлені у цьому особи, насамперед, потерпілий та обвинувачений. Вимога швидкості є необхідною складовою справедливої процедури, на яку вказують основоположні міжнародні документи. Так, у Європейській конвенції про захист прав людини й основоположних свобод зазначено, що «кожен має право при визначенні його громадянських прав і обов'язків або при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що йому пред'явлене, на справедливий, публічний розгляд справи у розумний строк незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону» (п. 1 ст. 6). У ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права право обвинуваченого на розгляд його справи судом без невинуватого затримки перераховано в ряду мінімальних гарантій справедливого правосуддя.

Вимога швидкості впливає на побудову кримінального процесу, визначення повноважень його суб'єктів.

Так, для забезпечення швидкості кримінального провадження запроваджуються спрощені порядки кримінального провадження (досудове розслідування кримінальних проступків у формі дізнання, спрощене судове провадження щодо кримінальних проступків, провадження на підставі угоди).

Серед засад (принципів) кримінального провадження визначено засаду розумних строків (ст. 28 КПК), відповідно до якої під час

кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Повноваження державних органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, також обумовлені процесуальними строками, встановленими законом. Наприклад, в силу вимог ст. 214 КПК слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Стаття 219 КПК встановлює, що досудове розслідування повинно бути закінчено протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку і протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину тощо (ч.3 ст. 219 КПК). Згідно ст. 220 КПК клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання.

Відповідно до ч. 2 ст. 113 КПК будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням КПК. Таким чином, порушення встановленого законом процесуального строку в діях посадових осіб, які ведуть процес, є порушенням закону і означає незаконність проведеної процесуальної дії.

Слід вказати на те, що швидкість як нормативна вимога до здійснення кримінального провадження може бути виражена шляхом використання у тексті закону таких слів, як: строк, період, момент, одночасно, невідкладно, не пізніше, протягом та ін.

Повнота проведеного досудового розслідування та судового розгляду означає, що встановлені всі обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК): 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Це означає, що зібрані докази, які дозволяють стверджувати про існування цих обставин.

Повнота, зокрема, досудового розслідування також означає перевірку даних про вчинення обвинуваченим або іншими особами інших кримінальних правопорушень та прийняття за цими фактами відповідних законних і обґрунтованих рішень.

Повнота досудового розслідування та судового розгляду забезпечується також їх всебічністю – ретельною перевіркою усіх можливих версій, пояснень, оцінкою доказів, що надходять як від сторони обвинувачення, так і від сторони захисту. Тому однобічність, неповнота – це недостатнє з'ясування чи не з'ясування будь-якої істотної обставини кримінального провадження, залишення без уваги тієї чи іншої обставини, що викриває чи виправдовує обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Неупередженість досудового розслідування та судового розгляду означає об'єктивне, безстороннє дослідження обставин кримінального

провадження, збирання як обвинувальних, так і виправдувальних доказів, встановлення усіх даних, які характеризують особу обвинуваченого. Неупередженість дослідження також передбачає уважне ставлення як до показань потерпілого, так і показань підозрюваного, обвинуваченого, їх клопотань і скарг. Усі показання цих осіб повинні ретельно перевірятись, а клопотання, якщо вони обґрунтовані, задовольнятись.

Відповідно, упереджене (необ'єктивне) провадження – це провадження здійснене зацікавлено, як правило, з «обвинувальним ухилом».

Особливе значення вимога неупередженості має стосовно судового розгляду. Неупередженість передбачає, що суддя при розгляді матеріалів конкретного кримінального провадження є суб'єктивно вільним від особистих переконань відносно учасників судового провадження, його дії повинні виключати будь-які обґрунтовані сумніви у цьому, тобто суддя повинен бути об'єктивно безстороннім. Суддя не повинен мати будь-якого інтересу у провадженні за винятком одного – правильного застосування закону.

Під час судового розгляду суддя повинен однаково ретельно аналізувати доводи обвинувачення та захисту, керуючись при цьому тільки інтересами правосуддя.

Неупередженість – категорія, з однієї сторони, суб'єктивна, що залежить від суб'єктивних факторів, а з іншої – об'єктивна, що формується під впливом об'єктивних умов, що забезпечують її прояв.

До об'єктивних умов забезпечення неупередженості суддів слід віднести побудову судової системи, особливий порядок фінансування судів, порядок призначення і звільнення суддів, їх матеріальне та соціальне забезпечення, незалежність, недоторканність і незмінюваність суддів.

Оскільки неупередженість і об'єктивність суддів є важливими передумовами дотримання вимог закону при здійсненні правосуддя, постановлення законного, обґрунтованого та справедливого вироку, закон зобов'язав суддю при виконанні своїх повноважень, а також у позаслужбових відносинах уникати всього того, що може применшити авторитет судової влади, викликати сумнів в його об'єктивності, неупередженості та справедливості. Суддя не вправі, перебуваючи на посаді судді обіймати посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Суддя не має права поєднувати свою діяльність з підприємницькою або адвокатською діяльністю, будь-якою іншою оплачуваною роботою (крім викладацької, наукової і творчої діяльності), а також входити до складу

керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках (ч. 1-3 ст. 53 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Неупередженість – категорія, у тому числі, суб'єктивна, що залежить не тільки від об'єктивних умов, а й від вольових настанов суб'єкта. Неупередженість передбачає, що суддя прямо чи непрямо не зацікавлений у вирішенні кримінального провадження, що надійшло йому для розгляду.

Під прямою особистою зацікавленістю слід розуміти таку зацікавленість у даному кримінальному провадженні, коли суддя має матеріальний чи інший інтерес, який буде чи може бути досліджений під час судового розгляду.

Під непрямою особистою зацікавленістю слід розуміти таку зацікавленість, коли суддя, хоча безпосередньо и не зацікавлений у результаті судового розгляду, однак зацікавлені інші особи, інтереси яких не байдужі судді в силу родинних, дружніх зв'язків, близьких відносин тощо.

Для забезпечення неупередженості та об'єктивності суддів у кримінальному процесуальному законі встановлений перелік обставин, які перешкоджають участі судді у розгляді матеріалів конкретного кримінального провадження (статті 75, 76 КПК).

Поняття «повнота» та «неупередженість» взаємопов'язані. Не може кримінальне провадження вважатись неупередженим, якщо усі можливі версії ретельно не перевірені, не з'ясована наявність обставин, які як викривають, так і виправдовують особу у вчиненні кримінального правопорушення (критерії повноти). Не буде і повноти, якщо провадження здійснюється упереджено, зі збиранням і дослідженням виключно обвинувальних доказів, без перевірки доводів невинуватості особи.

3. СИСТЕМА СТАДІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду здійснюється у певній послідовності та умовно може поділятися на певні частини, що називають стадіями кримінального процесу.

Усі стадії кримінального процесу тісно пов'язані між собою, проте відрізняється одна від іншої безпосередніми завданнями, особливим колом учасників, специфікою процесуальних відносин, а також підсумковими рішеннями тощо.

Стадії кримінального процесу – це відносно самостійні етапи кримінальної процесуальної діяльності, що мають свої характерні лише для цього етапу діяльності завдання, здійснюється відмінними від інших етапів суб'єктами процесуальної діяльності, здійснюється відмінними від інших етапів засобами, обмежується чітко встановленими строками, та закінчується певними рішеннями, якими як правило цей етап «трансформується» у інший етап (стадію).

Відповідно до чинного законодавства кримінальне провадження складається з певної кількості стадій, сукупність яких утворює систему стадій кримінального процесу, а саме 7 стадій:

- 1) досудове розслідування;
- 2) підготовче провадження (або підготовче судове засідання);
- 3) судовий розгляд;
- 4) провадження в суді апеляційної інстанції (апеляційне провадження);
- 5) виконання судових рішень;
- 6) провадження в суді касаційної інстанції (касаційне провадження);
- 7) провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

Останнім часом багато вчених доходять висновку, що першою стадією кримінального процесу є дослідче провадження, а після досудового розслідування є стадія порушення державного обвинувачення.

Досудове розслідування – це початкова стадія кримінального процесу, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ст. 3 КПК).

Підготовче провадження – це стадія кримінального процесу, в якій суддя одноособово за участю прокурора та інших учасників кримінального провадження (обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника) здійснює процесуальну діяльність спрямовану на перевірку повноти і правильності проведеного досудового розслідування і вирішує питання про можливість розгляду матеріалів кримінального провадження по суті у

судовому засіданні. За результатами підготовчого судового засідання суддя приймає одне з таких рішень:

1) затверджує угоду або відмовляє в затвердженні угоди та повертає кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування;

2) закриває провадження у випадку встановлення підстав, передбачених законом;

3) повертає обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК;

4) направляє обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження;

5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

6) доручити представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь.

Судовий розгляд – центральна, інколи її ще називають головною чи основною, стадія кримінального процесу, в якій суд колегіально або суддя одноособово за участю сторін судового провадження розглядає і вирішує матеріали кримінального провадження по суті, тобто вирішує питання про наявність чи відсутність діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, про наявність складу кримінального правопорушення у цьому діянні, про наявність чи відсутність винуватості обвинуваченого у вчиненні цього кримінального правопорушення, про необхідність призначення обвинуваченому покарання за вчинене ним кримінальне правопорушення та інші питання, передбачені законом.

Вирішуючи ці питання, суддя (суд) здійснює правосуддя. Таким чином, судовий розгляд є специфічною процесуальною формою здійснення правосуддя.

За результатами судового розгляду може бути прийнято одне з таких рішень:

1) вирок (обвинувальний або виправдувальний);

2) про закриття кримінального провадження;

3) про застосування чи незастосування примусових заходів медичного характеру;

4) про застосування чи незастосування примусових заходів виховного характеру.

Апеляційне провадження – це стадія кримінального процесу, в якій суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, у зв'язку з поданою на них апеляційною скаргою. За результатами такого перегляду суд апеляційної інстанції приймає одне з таких рішень:

- 1) залишити вирок або ухвалу без змін;
- 2) змінити вирок або ухвалу;
- 3) скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий вирок;
- 4) скасувати ухвалу повністю чи частково та ухвалити нову ухвалу;
- 5) скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження;
- 6) скасувати вирок або ухвалу і призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди суд апеляційної інстанції, крім рішень, зазначених вище, має право скасувати вирок і направити кримінальне провадження:

1) до суду першої інстанції для проведення судового провадження у загальному порядку, якщо угода була укладена під час судового провадження;

2) до органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була укладена під час досудового розслідування.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право:

- 1) залишити ухвалу без змін;
- 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу (ст. 407 КПК).

Виконання судових рішень – це стадія кримінального процесу, в якій суд, що постановив рішення, вирішує усі питання, що виникають у зв'язку зі зверненням цього рішення до виконання, його фактичним виконанням, а у деяких випадках і після його виконання.

Касаційне провадження – це стадія кримінального процесу, в якій суд касаційної інстанції переглядає судові рішення суду першої після їх перегляду у апеляційному порядку та апеляційної інстанції у зв'язку з поданою на них касаційною скаргою.

Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право:

- 1) залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу – без задоволення;
- 2) скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції;
- 3) скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження;
- 4) змінити судові рішення.

Провадження за нововиявленими або виключними обставинами – це стадія кримінального процесу, в якій судові рішення, що набрало законної сили, переглядається у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами, тобто такими обставинами, які не були відомі суду на час судового розгляду при винесенні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути (ст. 459 КПК). Такими обставинами, зокрема, визнаються штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок; зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження та ін.

За наслідками такого провадження суд має право скасувати вирок чи ухвалу і прийняти новий вирок чи ухвалу або залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення.

Кримінальний процес не завжди проходить усі ці стадії. Він може завершитися, наприклад, в стадії досудового розслідування (підготовчого провадження) шляхом прийняття рішення про закриття кримінального провадження; у разі неподання апеляційних і касаційних скарг будуть відсутні стадії апеляційного та касаційного провадження та провадження за нововиявленими або виключними обставинами – будуть відсутні і ці стадії.

Питання для обговорення:

1. Поняття кримінального процесу, його історичні форми та види.
2. Правосуддя і кримінальний процес. Кримінальна процесуальна діяльність і кримінальні процесуальні відносини.
3. Система кримінального процесу. Стадії кримінального процесу.
4. Завдання кримінального процесу. Основні кримінальні процесуальні поняття.

5. Кримінальні процесуальні функції. Кримінальна процесуальна форма.
6. Кримінальні процесуальні гарантії правосуддя та прав, свобод і законних інтересів особи.
7. Кримінальні процесуальні акти. Їх види і значення.
8. Кримінальна процесуальна доктрина (наука), її предмет, система і методи.
9. Кримінальна процесуальна наука і суміжні галузі знань. Кримінальний процес як навчальна дисципліна

ТЕМА 2. ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

План

1. Поняття та значення засад кримінального провадження.
2. Класифікація засад кримінального провадження
3. Засада верховенства права.
4. Засада законності.
5. Засада рівності перед законом і судом.
6. Засада поваги до людської гідності.
7. Засада забезпечення права людини на свободу та особисту недоторканність.
8. Засада недоторканність житла чи іншого володіння особи.
9. Засада таємниці спілкування.
10. Засада невтручання у приватне життя.
11. Засада недоторканості права власності.
12. Засада презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини.
13. Засада свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.
14. Засада заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення.
15. Засада забезпечення права на захист.
16. Засада доступу до правосуддя та обов'язковість судових рішень.
17. Засада змагальності сторін та свободи у поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості

18. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів.

19. Засада забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності.

20. Засада публічності.

21. Засада диспозитивності.

22. Засада гласності і відкритості судового провадження та повне фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій.

23. Засада розумних строків.

24. Засада мови, якою здійснюється кримінальне провадження.

1. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Засади (принципи) кримінального провадження – це закріплені в законі панівні в державі політичні та правові ідеї щодо завдань і порядку здійснення кримінального провадження, які визначають спрямованість і побудову кримінального процесу загалом, форму і зміст його стадій та інститутів.

Значення засад кримінального провадження полягає в тому, що вони:

- є гарантією дотримання прав і законних інтересів особи при здійсненні кримінального провадження, прийняття законних і обґрунтованих рішень;

- виражають сутність процесу, його характерні риси;

- створюють основу окремих інститутів кримінального процесуального права;

- представляють собою систему правових норм найбільш загального характеру, яка є основою кримінального процесуального законодавства;

- є юридичною базою для тлумачення конкретних кримінальних процесуальних норм, а також для вирішення усіх суперечностей, які виникають під час кримінальної процесуальної діяльності;

- слугують основою для вдосконалення окремих кримінальних процесуальних інститутів, розвитку процесуальної форми;

- кожне рішення, яке приймається з порушенням засад, підлягає скасуванню, а одержана інформація не має доказового значення.

2. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Засади кримінального провадження класифікують за такими ознаками:

1. За юридичною силою джерела, в якому їх закріплено:

– конституційні: законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу й особисту недоторканність;

– недоторканність житла; таємниця спілкування; презумпція невинуватості тощо (закріплені переважно у розділі 2 та в ст. 129 Конституції України);

– спеціальні, які закріплені в кримінальному процесуальному законодавстві: публічність; безпосередність дослідження показань, речей і документів; розумність строків тощо.

2. За сферою правової дії:

– загальноправові – діють у всіх галузях права, виявляючи в окремих з них, зокрема в кримінальному процесуальному праві, певні особливості (верховенство права, законність);

– міжгалузеві – діють у кількох галузях права і також з особливостями – в кримінальному процесуальному праві (змагальність сторін, диспозитивність);

– галузеві – діють лише в межах кримінального процесу (публічність, заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення).

3. ЗАСАДА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Засада верховенства права – конституційно-правове положення зміст якого полягає у тому, що під час кримінального провадження органи, які його здійснюють, повинні виходити із того, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ч. 1 ст. 8 Конституції України, ст. 8 КПК України).

Зміст цієї засади складають такі правила:

– всі закони, що ухвалюються в державі мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо;

– права людини мають визначальну та домінуючу роль в діяльності усіх без винятку органів держави, включаючи, зокрема, й органи досудового розслідування, прокуратури та суд;

– кримінальна процесуальна діяльність має бути спрямована на захист прав і свобод людини від будь-яких посягань шляхом забезпечення своєчасного і якісного проведення досудового розслідування та судового розгляду;

– правові позиції та висновки сформульовані у рішеннях Європейського суду з прав людини мають обов'язково враховуватися судами України.

4. ЗАСАДА ЗАКОННОСТІ

Засада законності – конституційно-правове положення, згідно з яким усі суб'єкти кримінального процесу повинні виконувати приписи норм кримінального процесуального та інших галузей права (ст. 58, п. 1 ч. 3 ст. 129 Конституції України, ст. 9 КПК України).

Зміст цієї засади складають такі правила:

– усі учасники кримінального процесу зобов'язані дотримуватися приписів законів, а для державних органів і їхніх посадових осіб діє правило «дозволено тільки те, що передбачено законом»;

– закон та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати КПК України;

– при здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК України;

– у разі якщо норми КПК суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України;

– при конкуренції конституційних норм і норм інших законів слід застосовувати норми Конституції України як ті, що мають найвищу юридичну силу;

– у разі конкуренції закону та відомчих нормативно-правових актів, якими регламентується порядок кримінального провадження, підлягає застосуванню закон;

– прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень;

– кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини;

– у випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК України;

– істотне порушення вимог кримінального процесуального закону (ст. 412

КПК України) та неправильне застосування закону про кримінальну відповідальність (ст. 413 КПК України) є підставами до скасування чи зміни судового рішення.

5. ЗАСАДА РІВНОСТІ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ

Засада рівності перед законом і судом – конституційно-правове положення, згідно з яким не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених КПК України, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовним або іншими ознаками (частини 1, 2 ст. 24, п. 2 ч. 3 ст. 129 Конституції України, ст. 10 КПК України).

Зміст цієї засади становлять такі правила:

– іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими ж правами і свободами, а також мають такі ж обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами або міжнародними договорами України (ч. 1 ст. 26 Конституції України);

– при здійсненні досудового розслідування та судового розгляду до всіх застосовується одне й те ж кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство;

– матеріали кримінальних проваджень розглядаються та вирішуються судами, що входять до системи загальної юрисдикції;

– суд у кримінальному провадженні не повинен встановлювати будь-яких переваг, привілеїв або обмежувати права громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань та ін.;

– суд повинен забезпечити всім учасникам судового розгляду рівні можливості щодо надання і дослідження доказів, подання клопотань і здійснення інших процесуальних прав.

Деякі винятки встановлені для окремих категорій осіб:

1) для малолітніх або неповнолітніх осіб – у зв'язку з особливістю їхнього фізичного і психічного розвитку встановлені додаткові процесуальні гарантії охорони їхніх прав і законних інтересів при проведенні процесуальних дій, зокрема участь педагога або психолога під час допиту тощо;

2) для певних категорій посадових осіб держави (Президента України, народних депутатів, суддів, адвокатів тощо) установлений особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності, кримінального провадження, застосування запобіжних заходів, що зумовлено не особистістю конкретної людини, а особливим характером публічної функції, яка виконується нею і вимагає особливого захисту її законних прав та інтересів;

3) для іноземців, у разі їх затримання або арешту, – у частині, що стосується повідомлення Міністерства закордонних справ України, консульської установи про застосований арешт, а також у частині прав на їх відвідування консульськими посадовими особами;

4) для осіб, які користуються дипломатичним імунітетом.

6. ЗАСАДА ПОВАГИ ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

Засада поваги до людської гідності – конституційно-правове положення, згідно з яким посадові особи державних органів, які ведуть кримінальний процес, зобов'язані ставитися з повагою до кожної людини, котру залучають до кримінального процесу, не втручатися в її особисте та сімейне життя (статті 3, 28 Конституції України).

Цей принцип випливає з положень ст. 3 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, відповідно до якої жодна людина не може зазнавати катувань або нелюдського чи такого, що принижує її гідність, поводження чи покарання.

Зміст цієї засади становлять такі правила:

– під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи;

– забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність;

– кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження;

– слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини, якщо необхідно запобігти розголошенню обставин, які принижують гідність особи (п. 3 ч. 2 ст. 27 КПК України);

– під час виконання процесуальних дій не допускаються приниження честі та гідності осіб, які беруть у них участь чи дії, що є небезпечними для їх здоров'я, провадження процесуальних дій, пов'язаних з оголенням особи, може провадити тільки слідчий тієї самої статі (наприклад, ч. 5 ст. 236, ч. 4 ст. 240, частини 2, 4 ст. 241 КПК України).

Винятком з цієї засади є те, що особу може бути піддано дослідженням у межах проведення освідування, медичної або психіатричної експертизи, отримання зразків для експертизи, зокрема й примусово (ч. 3 ст. 241, ч. 3 ст. 242, ч. 3 ст. 245 КПК України), виключно на підставі і в порядку передбаченому законом та лише з метою отримати докази у кримінальному провадженні.

7. ЗАСАДА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

Засада забезпечення права людини на свободу та особисту недоторканність – конституційно-правове положення, згідно з яким ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК України (ст. 29 Конституції України, ст. 12 КПК України).

Зміст цієї засади становлять такі правила:

– кожен із учасників кримінального процесу має право на свободу й особисту недоторканність, ніхто із них не може бути позбавлений свободи та права на особисту недоторканність;

– кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання;

– кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання;

– затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою;

– про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування має бути негайно повідомлено її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи в порядку, передбаченому КПК України;

– кожен, хто понад строк, передбачений КПК України, тримається під вартою або позбавлений свободи в інший спосіб, має бути негайно звільнений;

– затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб під час кримінального провадження, здійснене за відсутності підстав або з порушенням порядку, передбаченого КПК України, тягне за собою відповідальність, установлену законом. Завідомо незаконні затримання або арешт тягнуть за собою кримінальну відповідальність, передбачену ст. 371 КК України.

Винятками з цієї засади є те, що:

1) до особи (підозрюваного, обвинуваченого) може бути застосовано запобіжні заходи у виді тримання під вартою, домашнього арешту, виключно за рішенням слідчого судді (суду) та лише за наявності до того підстав і умов, визначених КПК України (статті 181, 183 КПК України);

2) особу може бути затримано, але тільки в разі нагальної необхідності запобігти кримінальному правопорушенню чи його припинити (статті 207-213, 298-2 КПК України);

3) до підозрюваного, обвинуваченого та свідка може бути застосований привід (статті 140-143 КПК України);

4) право на недоторканість особи може обмежуватися при проведенні особистого обшуку (ст. 236, ч. 6 ст.298-2 КПК України), під час дослідження у межах проведення освідування, медичної або психіатричної експертизи, отримання зразків для експертизи, зокрема й примусово (ч. 3 ст. 241, ч. 3 ст. 242, ст. 245 КПК України).

8. ЗАСАДА НЕДОТОРКАНІСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Засада забезпечення недоторканності житла чи іншого володіння особи – конституційно-правове положення, згідно з яким не допускається

проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду, крім випадків, передбачених КПК України (ст. 30 Конституції України, ст. 13 КПК України).

Зміст цієї засади становлять такі правила:

– кожному учасникові кримінального процесу гарантовано недоторканність житла й іншого його володіння;

– ніхто не має права проникнути до житла чи до іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ним володіє, або на підставі ухвали слідчого судді;

– незаконні обшук, огляд чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян, вчинені посадовою особою, тягнуть за собою кримінальну відповідальність, передбачену ст. 365 КК України.

Винятки із засади:

1) проникнення до житла чи іншого володіння особи допускається, але тільки для провадження в них огляду, обшуку, слідчого експерименту чи обстеження та лише за вмотивованим рішенням суду (ч. 2 ст. 30 Конституції України, ч. 1 ст. 233, ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 237, ч. 5 ст. 240, ст. 267 КПК України);

2) у невідкладних випадках можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи.

Зокрема, слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді (ч. 3 ст. 233 КПК України).

Житло особи – це будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом.

Інше володіння – транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи (ч. 2 ст. 233 КПК України).

9. ЗАСАДА ТАЄМНИЦІ СПІЛКУВАННЯ

Засада таємниці спілкування – це конституційно-правове положення, згідно з яким усім громадянам гарантується таємниця поштових відправлень, у тому числі листування та іншої письмової кореспонденції, електронних повідомлень, що пересилаються (передаються) засобами зв'язку, таємниця телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування (ст. 31 Конституції України; ст. 14 КПК України; ст. 6 Закону України «Про поштовий зв'язок»; ст. 9 Закону України «Про телекомунікації»).

Зміст цієї засади полягає в тому, що:

- кожному громадянину гарантовано таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування;

- ніхто, в тому числі й посадові особи оперативних підрозділів, органів досудового розслідування, прокуратури та суду, не мають права розголошувати інформацію, що стала відомою їм з кореспонденції, телефонних розмов та інших форм спілкування інших осіб;

- інформація, отримана внаслідок втручання у спілкування, не може бути

- використана інакше як для вирішення завдань кримінального провадження;

- порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 364 КК України.

Винятками з цієї засади є те, що її може бути обмежено за таких умов:

- 1) з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочині, встановлення його обставин, особи, яка його вчинила, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети;

- 2) на підставі рішення слідчого судді про накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України).

Спілкуванням є передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу.

Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники

спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб (ч. 3 ст. 258 КПК України).

Втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним.

Втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене.

10. ЗАСАДА НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ

Ця засада закріплена у ст. 32 Конституції України та ст. 15 КПК України і полягає в тому, що:

- під час кримінального кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя;
- ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК України;
- інформація про приватне життя особи, отримана в порядку, передбаченому КПК України, не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження;
- кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації.

Відповідно до Рішення Конституційного Суду № 2-рп/2012 від 20 січня 2012 року, інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень.

11. ЗАСАДА НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Ст. 41 Конституції України передбачає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Відповідно до ст. 16 КПК України позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК України.

Як виняток допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення лише на підставах та в порядку передбаченому статтями 167-169 КПК України.

Тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення.

Клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено (ч. 5 ст. 171 КПК України).

12. ЗАСАДА ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕНОСТІ ВИНИ

Презумпція – це припущення, яке не потребує доведення і визнається істинним до того часу, поки воно не спростовано.

Засада презумпції невинуватості – це конституційно-правове положення, згідно з яким особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили (ч. 1 ст. 62 Конституції України, ч. 1 ст. 17 КПК України).

Зміст цієї засади складають такі правила:

- ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом;

- підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом;

- усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи;

- обов'язок доказування винуватості обвинуваченого покладено на дізнавача, слідчого, прокурора та, а в установлених КПК України випадках, – на потерпілого;

- заборонено перекладати обов'язок доказування на підозрюваного, обвинуваченого, домагатися його показань шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів;

- недоведеність участі підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення юридично означає його невинуватість і тягне за собою закриття кримінального провадження під час досудового

розслідування чи постановлення виправдувального вироку в стадії судового розгляду;

– поведження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вирокком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою.

13. ЗАСАДА СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ПРАВО НЕ СВДЧИТИ ПРОТИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї

Засада свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї – це конституційно-правове положення, згідно з яким особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ч. 1 ст. 63 Конституції України, ст. 18 КПК України).

Зміст цієї засади полягає у наступному:

– жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення;

– кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права;

– жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення.

Так, у ч. 8 ст. 224 КПК України зазначено, що особа під час допиту має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення.

Близькі родичі та члени сім'ї (п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України) – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

14. ЗАСАДА ЗАБОРОНИ ДВІЧІ ПРИТЯГУВАТИ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОДНЕ І ТЕ САМЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Засада заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення – це конституційно-правове положення, згідно з яким ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61 Конституції України, ст. 19 КПК України).

Зміст цієї засади складають такі правила:

- ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили;

- кримінальне провадження підлягає негайному закриттю, якщо стане відомо, що по тому самому обвинуваченню існує вирок суду, який набрав законної сили (п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України);

- юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Повторний розгляд питання про кримінальну відповідальність за одне й те саме кримінальне правопорушення дозволено у випадках:

- перегляду судових рішень, які вступили у законну силу, за нововиявленими або виключними обставинами;

- скасування вироку, ухваленого на підставі угоди про примирення, угоди про визнання винуватості, яка не виконується засудженим.

15. ЗАСАДА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ

Забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому права на захист є необхідною умовою виконання завдань кримінального провадження. Тільки завдяки дотриманню цього принципу можна запобігти грубим порушенням закону та засудженню невинуватого. Цей принцип закріплений в ст. 62 Конституції України, ст. 20 КПК України і має дві взаємопов'язані сторони:

- по-перше, це право підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого на захист;

- по-друге, це гарантії здійснення такого права.

Право на захист є комплексним правом, яке включає:

- 1) права, спрямовані на захист від кримінального переслідування (підозри, обвинувачення тощо), що здійснюються особисто особою, яка піддається такому переслідуванню;

2) права, пов'язані із захистом, що здійснюються за допомогою обраного обвинуваченим чи призначеного йому безкоштовно захисника, які, в свою чергу, як видається, можна розподілити на дві підгрупи:

- права, які здійснюються обвинуваченим через свого захисника;
- право на юридичну допомогу, що надається захисником безпосередньо обвинуваченому;

3) права вимоги до суб'єктів владних повноважень щодо забезпечення ними відповідно до чинного законодавства права обвинуваченого на захист.

Види захисту:

1. Особистий захист, який полягає в тому, що підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право:

- надавати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення;
- збирати і подавати докази;
- брати особисту участь у кримінальному провадженні;
- реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України;

2. Професійний захист, який полягає в праві скористатися допомогою захисника, зокрема:

- кожен має право на професійну правничу допомогу;
- кожен є вільним у виборі захисника своїх прав;
- для надання професійної правничої допомоги діє адвокатура.

Забезпечення права на захист від кримінального обвинувачення та представництво в суді здійснюються адвокатом;

– у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави;

3. Державний захист – слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. У випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави.

Участь у кримінальному провадженні захисника підозрюваного, обвинуваченого, представника потерпілого, представника третьої особи, щодо

майна якої вирішується питання про арешт, не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, третьої особи, щодо майна якого вирішується питання про арешт.

16. ЗАСАДА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ТА ОBOB'ЯЗKOBICЬTЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Статтею 21 КПК України закріплено засаду доступу до правосуддя, зміст якої полягає в тому, що:

- кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи у розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону;

- вирок та ухвала суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному КПК України, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України;

- кожен має право на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків, у порядку, передбаченому КПК України;

- якщо інше не передбачене КПК України, здійснення кримінального провадження не може бути перешкодою для доступу особи до інших засобів

правового захисту у випадку, якщо під час кримінального провадження порушуються її права, гарантовані Конституцією України та міжнародними

договорами України.

17. ЗАСАДА ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН ТА СВОБОДИ У ПОДАННІ НИМИ СУДУ СВОЇХ ДОКАЗІВ І У ДОВЕДЕННІ ПЕРЕД СУДОМ ЇХ ПЕРЕКОНЛИВОСТІ

Змагальність передбачає таку побудову кримінального процесу, відповідно до якої, функції обвинувачення та захисту (а також пов'язані з ними функції підтримання цивільного позову та заперечення проти нього) чітко розмежовані між собою, відокремлені від функції правосуддя і виконуються суб'єктами (сторонами), що користуються рівними правами для відстоювання своїх інтересів.

Зміст цієї засади характеризується такими положеннями:

- кримінальне провадження здійснюється на основі самостійного обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України;

– сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України;

– під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу;

– повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом та підтримання державного обвинувачення у суді здійснюється прокурором. У випадках, передбачених КПК України, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором, а обвинувачення може підтримуватися потерпілим, його представником;

– захист здійснюється підозрюваним або обвинуваченим, його захисником або законним представником;

– суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ст. 22 КПК України).

Засада змагальності проявляється у всіх стадіях кримінального процесу. Окремі її елементи мають місце і на стадії досудового розслідування (у випадках обрання запобіжного заходу, оскарження до суду процесуальних рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування тощо).

18. ЗАСАДА БЕЗПОСЕРЕДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗАНЬ, РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

Безпосередність дослідження показань, речей і документів полягає в тому, що суд при розгляді кримінального провадження повинен безпосередньо допитати обвинувачених, свідків, потерпілих, експертів, дослідити речові докази, документи, звуко- і відеозаписи (ст. 23 КПК України). При цьому суд і учасники процесу сприймають доказову інформацію безпосередньо з першоджерел, що дозволяє уникнути викривлень і втрат.

Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім визначених законом випадків. Зокрема, ч. 3 ст. 349 КПК України передбачає, що суд має право, якщо проти цього не

заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспоруються.

Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у визначених законом випадках. Так, ч. 1 ст. 336 КПК України передбачає можливість проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження у разі:

- неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- необхідності забезпечення безпеки осіб;
- проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження;
- наявності інших підстав, визначених судом достатніми.

Принцип безпосередності дослідження доказів діє і на стадії досудового розслідування, але, наприклад при передачі матеріалів від одного слідчого іншому, при здійсненні досудового розслідування кількома слідчими дія цього принципу обмежується.

Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Це положення передбачає усне обговорювання всіх обставин кримінального провадження, а саме: усно даються показання обвинуваченими, потерпілими, свідками, оголошуються документи; судові дебати сторін провадяться лише в усній формі.

Сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом (ч.3 ст. 23 КПК України).

19. ЗАСАДА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ

Засада забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності – це конституційно-правове положення, згідно з яким кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 1 ст. 55 Конституції України, ст. 24 КПК України).

Зміст цієї засади полягає в наступному:

– кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК України (глава 26 КПК України передбачає порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування);

– гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК України, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

20. ЗАСАДА ПУБЛІЧНОСТІ

Назва цієї засади походить від лат. *publicus* – громадський, державний, який служить загальним інтересам.

Засада публічності закріплена в ст. 25 КПК України, відповідно до якої публічність у кримінальному процесі означає, що прокурор, слідчий зобов'язані:

1) в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку:

– безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого);

– надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення;

2) вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

Принцип публічності діє на всіх стадіях кримінального процесу.

Уповноважені органи та посадові особи здійснюють свої функції незалежно від волі та бажання установ, підприємств, громадян.

Винятком із засади публічності є кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, перелік яких визначений у ст. 477 КПК України.

21. ЗАСАДА ДИСПОЗИТИВНОСТІ

Засада диспозитивності – це конституційно-правове положення, згідно з яким суб'єктам кримінального процесу надано та забезпечено можливість вільно в межах закону обирати способи поведінки для захисту своїх кримінально-правових і процесуальних прав, а також впливати на хід

та результати кримінальної процесуальної діяльності (п. 4 ч. 1 ст. 129; ч. 1 ст. 63 Конституції України, ст. 26 КПК України).

Дія цієї засади забезпечується такими положеннями:

- сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачені КПК України. Конкретизація цього положення відбувається у статтях, в яких йдеться про реалізацію особами – учасниками процесу своїх прав;

- відмова прокурора від підтримання обвинувачення тягне за собою закриття кримінального провадження за винятком випадків, передбачених КПК України;

- слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішує лише ті питання, що винесені на його розгляд сторонами та віднесені КПК України до їх повноважень;

- кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається лише на підставі заяви потерпілого. Відмова потерпілого чи його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

22. ЗАСАДА ГЛАСНОСТІ І ВІДКРИТОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ПОВНЕ ФІКСУВАННЯ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ І ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

Ця засада означає, що кожний громадянин, який досяг 16 років, має право бути присутнім у залі судового засідання і що хід судового розгляду та його результати можуть висвітлюватися в засобах масової інформації або іншим способом доводитися до населення.

Учасники судового провадження, а також особи, які не брали участі у кримінальному провадженні, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, не можуть бути обмежені у праві на отримання в суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів судового розгляду.

Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді інформації про дату, час і місце судового розгляду та про ухвалені в ньому судові рішення, крім випадків установлених законом.

За загальним правилом кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито. Втім, відкритий розгляд справ має не тільки позитивні, але й негативні наслідки за певних обставин. Тому ч. 2 ст. 27 КПК України передбачає винятки з цієї засади. Так, слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні у випадках:

- якщо обвинуваченим є неповнолітній;
- при розгляді справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;
- при необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи;
- якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом;
- при необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Кримінальне провадження у закритому судовому засіданні суд здійснює з додержанням правил судочинства, передбачених КПК України. На судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише сторони та інші учасники судового провадження.

Рішення, ухвалені у судовому засіданні, в усіх випадках проголошуються прилюдно. Якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні – з пропуском інформації, для дослідження якої проводилося закрите судове засідання та яка на момент проголошення судового рішення підлягає подальшому захисту від розголошення (ч. 7 ст. 27 КПК України).

Повне фіксування судового провадження технічними засобами, забезпечується реалізацією положень, закріплених у частинах 5, 6 ст. 27 КПК України, зокрема:

- під час судового розгляду забезпечується повне фіксування судового засідання за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів;
- офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, передбаченому КПК України;
- кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої;
- проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

23. ЗАСАДА РОЗУМНИХ СТРОКІВ

Засада розумних строків полягає в тому, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті у розумні строки.

Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень (ч. 1 ст. 28 КПК України).

Зміст цієї засади полягає в наступному:

1) проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд.

2) критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є:

– складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачених та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;

– поведінка учасників кримінального провадження;

– спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

3) кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово.

4) кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито.

5) підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України.

24. ЗАСАДА МОВИ, ЯКОЮ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Державною мовою в Україні є українська (ч. 1 ст. 10 Конституції України).

Кримінальне провадження, складання процесуальних документів стороною обвинувачення, слідчим суддею та судом здійснюється державною мовою (ч. 1 ст. 29 КПК України).

Зміст засади мови кримінального провадження визначається такими положеннями:

– особа повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона

достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення;

– слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача;

– судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються сторонам кримінального провадження або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють.

Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій яких передбачено КПК України, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб. Переклад судових рішень та інших процесуальних документів кримінального провадження засвідчується підписом перекладача.

Хто є особою, яка не володіє чи недостатньо володіє державною мовою закон не вказує. В усякому разі володіння мовою припускає спроможність особи добре її розуміти і вільно висловлюватися.

Питання для обговорення:

1. Поняття та значення засад кримінального провадження.
2. Засади кримінального провадження та засади устрою (організації) органів кримінальної юстиції.
3. Класифікація засад кримінального провадження. Засади кримінального провадження і загальні положення стадії кримінального провадження.
4. Система і загальна характеристика засад кримінального провадження.

ТЕМА 3. СУД, СТОРОНИ ТА ІНШІ УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

План

1. Поняття і класифікація учасників кримінального провадження.
2. Процесуальна характеристика окремих учасників. право на забезпечення безпеки
3. Процесуальна характеристика учасників, які виконують функцію правосуддя.
4. Процесуальна характеристика учасників, які виконують функцію обвинувачення (кримінального переслідування)
5. Процесуальна характеристика учасників, які виконують допоміжну функцію

1. ПОНЯТТЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Учасники кримінального провадження - це усі суб'єкти, які під час кримінального провадження у вступають між собою у правовідносини, здійснюючи певну процесуальну функцію.

Особи, які беруть участь у кримінальному провадженні, позначаються різноманітними термінами як у законі, так і в теорії: "учасники процесу", "учасники кримінального процесуального права", "учасники кримінальної процесуальної діяльності", "учасники кримінального процесу", "учасники кримінального провадження" та багато інших термінів із використанням слів "судочинство", "провадження", "правосуддя".

Намагання вчених розмежувати учасників і учасників кримінального процесуального права не були успішними. Виходячи з того, що всі особи, залучені до участі у кримінальному процесі, вступають у правовідносини, всі вони є учасниками цих правовідносин, а, отже, і учасниками кримінального процесуального права. У гл. 3 КПК вжито термін «учасники кримінального провадження». Термінологія у даному випадку не має принципового значення, і ці терміни можуть вживатися як тотожні. Для зручності і практичного спрямування навчання майбутніх правозастосовувачів надалі будемо використовувати термін, вжитий законодавцем у основному НПА, яким врегульовано кримінальні процесуальні відносини, - КПК.

Ознаки учасників кримінального провадження:

- 1) їх участь у справі передбачена кримінальним процесуальним законом;
- 2) вони є учасниками певних процесуальних прав і обов'язків;
- 3) діють у кримінальному провадженні у відповідності зі своїми правами і обов'язками;
- 4) вступають у процесуально-правові відносини.

Класифікація

Учасники кримінального провадження розрізняються за своїм процесуальним становищем, виконанням кримінальних процесуальних функцій і завдань. Вони переслідують кожний свою мету, вступають між собою у різноманітні правовідносини. Це створює передумови для їх класифікації - в наукових, навчальних і правозастосовних цілях. Існують різноманітні класифікації учасників процесу.

Найбільш поширеною у навчальній літературі є класифікація, підставою якої є інтерес, що його має той чи інший учасник у кримінальному провадженні. За цією підставою всі учасники поділяються на 4 групи.

1. Державні органи і посадові особи, які ведуть кримінальний провадження (представляють державні інтереси).

До їх числа належать: суд, суддя, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, керівник органу дізнання та дізнавач.

2. Учасники, які мають власний інтерес у кримінальному провадженні.

Це: підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, потерпілий, цивільний позивач і відповідач.

3. Учасники, які захищають або представляють інтереси інших осіб.

До цієї групи належать: захисник, представник потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача, законний представник.

4. Інші учасники (особи, які не мають інтересу у кримінальному провадженні).

До цієї групи належать: заявник; свідок; експерт; керівник експертної установи; спеціаліст; перекладач; особа, яка розуміє знаки німого або глухого; поняті; поручителі; педагог; лікар; батьки або інші законні представники неповнолітнього свідка, які присутні при його допиті; особи, разом з якими особа пред'являється для впізнання; особи, які беруть участь у слідчому експерименті, обшукуванні; особа, в якій

беруться зразки для експертного дослідження; особи, що займають приміщення, в якому провадяться обшук, огляд; особи, присутні при провадженні обшуку; особа, котрій передано на зберігання майно, на яке накладено арешт; секретар судового засідання.

Наведена класифікація не враховує того основного положення, що кожний із учасників бере участь у кримінальній процесуальній діяльності, яка розпадається на декілька функцій. Окрім того, інтерес не є кримінальною процесуальною категорією. Зважаючи на це, найбільш вдалою є класифікація, в основі якої лежить кримінальна процесуальна функція учасника. За цією класифікаційною ознакою всіх учасників поділяють на 4 групи.

1. Учасники, які виконують функцію правосуддя (суд, слідчий суддя).

2. Учасники, які виконують функцію обвинувачення (слідчий, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, дізнавач, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК).

3. Учасники, які виконують функцію захисту (підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ чи ПЗВХ або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники);

4. Учасники, які виконують допоміжну функцію (склад учасників цієї групи повністю співпадає із складом четвертої групи - за класифікацією, здійсненою на підставі інтересу).

2. ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ УЧАСНИКІВ. ПРАВО НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ

Характеристика окремих учасників кримінально-процесуального права буде проведена за такою логіко-правовою схемою:

- 1) визначення поняття учасника;
- 2) підстава його участі у кримінальному провадженні;
- 3) вимоги процесуального закону, яким повинен відповідати, і/або обставини, що виключають участь;
- 4) процесуальний статус (обов'язки і права);
- 5) час, протягом якого перебуває в такому статусі;
- 6) юридична відповідальність за невиконання процесуальних обов'язків.

Охарактеризувати у межах однієї теми всіх учасників кримінально-процесуального права можливо, але це зайняло би багато місця у

підручнику. Тому будуть охарактеризовані основні учасники: суд, слідчий суддя; ті, що є представниками сторін, а також ті, які найчастіше залучаються до кримінального провадження у практиці діяльності органів розслідування, прокуратури і суду. Характеристику інших учасників студентам легко буде зробити самостійно, використовуючи запропоновану логіко-правову схему.

3. ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УЧАСНИКІВ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ ФУНКЦІЮ ПРАВОСУДДЯ

Суд

1. Суд - це єдиний орган держави, наділений правом здійснювати правосуддя.

Особливе місце суду як головного учасника кримінального процесу визначається тим, що він є представником однієї із гілок державної влади. До складу суду входять професійні судді та присяжні засідателі. У кримінальному провадженні із представників народу беруть участь лише присяжні засідателі. Під час здійснення правосуддя у кримінальних справах професійні судді і присяжні засідателі мають рівні права.

2. Визначення судді автоматизованою системою документообігу суду. Наявність у суді такої системи забезпечує неупереджений розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями із урахуванням черговості, ступеня завантаженості, спеціалізації кожного судді, а також вимог процесуального закону тощо і суттєво знижує корупційну складову у цьому процесі.

3. Суддя не може брати участі у розгляді кримінальної справи і підлягає відводу або самовідводу (ст. 75 КПК):

1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, близьким родичем чи членом сім'ї слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача;

2) якщо він брав участь у цьому провадженні як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, слідчий, прокурор, захисник або представник;

3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах провадження;

4) за наявності інших обставин, які викликають сумнів у його неупередженості;

5) у випадку порушення порядку визначення слідчого судді, судді для розгляду справи автоматизованою системою документообігу суду.

Порядок вирішення заявленого відводу регламентований ст. 81 КПК.

У складі суду, що розглядає кримінальну справу, не можуть бути особи, які є родичами між собою.

Статтею 76 КПК регламентовані обставини, за яких не допускається повторна участь судді у кримінальному провадженні.

4. Суд (суддя) зобов'язаний:

- з метою з'ясування обставин кримінального правопорушення дослідити усі докази, надані сторонами, та вирішити справу по суті, вживши заходів до захисту прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб;

- забезпечувати доступ сторін до правосуддя;

- створювати для сторін усі можливості для відстоювання ними своїх інтересів у кримінальному провадженні;

- забезпечувати об'єктивний розгляд судових справ з дотриманням встановлених законом строків;

- не розголошувати відомості, що становлять державну, військову, службову, комерційну та банківську таємницю, таємницю нарадчої кімнати, відомості про особисте життя громадян та інші відомості, про які стало відомо під час розгляду справи в судовому засіданні;

- під час судового розгляду не допускати вчинків та будь-яких дій, що порочать звання судді і можуть викликати сумнів у його неупередженості та незалежності;

- заявити самовідвід за наявності обставин, що є підставою для його відводу (ст. 75 КПК).

Суд (суддя) суддя має широке коло прав у всіх без винятку стадіях кримінального провадження. Усі його права сформульовані законодавцем у такий спосіб, щоб суд міг ефективно здійснювати функцію правосуддя у кожному кримінальному провадженні. Права цього учасника будуть розглядатися в темах, присвячених окремим стадіям кримінального провадження.

5. Суд здійснює правосуддя у кримінальній справі після прийняття її до свого провадження протягом часу (строку), відведеного законом на підготовче провадження, судовий розгляд, провадження в судах апеляційної та касаційної інстанцій, провадження у ВС, провадження за нововиявленими обставинами та виконання вироку.

6. Щодо судді у зв'язку із здійснюваним ним кримінальним провадженням може бути застосована кримінальна відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених у главах:

- 17 КК "Злочини у сфері службової діяльності" (ст.ст. 364-370);
- 18 КК "Злочини проти правосуддя" (ст.ст. 371-375; 380-381).

Суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності підставах та в порядку, встановлених розділом 6 Закону від 7 липня 2010 року «Про судоустрій та статус суддів».

Суд підлягає лише процесуальній відповідальності у вигляді скасування вищестоящими інстанціями ухвалених ним рішень

Слідчий суддя

1. Слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у перебігу досудового розслідування, та у разі розгляду клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій - голова чи за його визначенням інший суддя апеляційного суду.

З ухваленням Конституції 1996 року у кримінальному провадженні з'явилася функція судового контролю, виконання якої згідно з КПК 2012 року покладено на слідчого суддю.

2. Визначення слідчого судді автоматизованою системою документообігу суду.

3. Слідчий суддя повинен відповідати таким же вимогам закону, яким відповідає суддя. Він може бути відведений від участі у кримінальному провадженні з тих же підстав, що і суддя.

4. Слідчий суддя має обов'язки двох різновидів:

1) обов'язки, до виконання яких його спонукають учасники досудового розслідування. Ці обов'язки полягають у розгляді:

- клопотань сторони обвинувачення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та про надання дозволу на проведення слідчих (розшукових), в тому числі і негласних, дій, якими обмежуються конституційні права громадян;

- клопотань прокурора про використання в іншому кримінальному провадженні отриманої в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії інформації з ознаками кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні; про затвердження згоди особи на видачу (екстрадицію) її з України правоохоронним чи судовим органам іншої держави;

- клопотання сторони захисту про залучення експерта у разі відмови їй у цьому з слідчим, прокурором;

- клопотань сторін про встановлення строку ознайомлення з матеріалами досудового розслідування у разі зволікання іншою стороною;

- скарг учасників досудового розслідування, зазначених у ст. 303 КПК, на рішення, дії та бездіяльність органів досудового розслідування, прокурора.

2) обов'язки, які слідчий суддя повинен виконати з власної ініціативи, полягають у такому:

- якщо зовнішній вигляд затриманого, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі, слідчий суддя зобов'язаний: забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи; доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених в заяві особи; вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи;

- слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо обставини, встановлені під час кримінального провадження, вимагають участі захисника;

- слідчий суддя зобов'язаний здійснити інші обов'язки, встановлені ст. 206 КПК.

Слідчий суддя має такі права:

- у межах граничного строку встановлювати процесуальні строки для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку;

- за клопотанням сторін кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питань про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, про арешт майна, про залучення експерта стороною захисту;

- інші права, встановлені КПК.

5. Слідчий суддя виконує свої обов'язки протягом часу, необхідного для виконання встановлених для обов'язків під час досудового розслідування.

6. Юридична відповідальність слідчого судді за невиконання процесуальних обов'язків є такою ж як і у судді.

4. ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УЧАСНИКІВ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ ФУНКЦІЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ (КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ)

Прокурор

1. Прокурор – це учасник кримінального провадження, який виконує функцію обвинувачення шляхом процесуального керівництва досудовим розслідуванням з метою викриття винних та підтримує у суді державне обвинувачення.

Функція прокурора у кримінальному процесі є одним із найбільш дискусійних понять процесуальної теорії. У діяльності прокурора виокремлюють чотири напрями: 1) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування; 2) процесуальне керівництво досудовим розслідуванням; 3) обвинувачення, здійснюване під час досудового розслідування; 4) підтримання державного обвинувачення у суді.

2. Підставою участі прокурора (керівника органу прокуратури) у кримінальному провадженні є факт перебування його на цій посаді у відповідній адміністративно-територіальній одиниці.

Підставою участі прокурора у конкретному кримінальному провадженні є визначення його керівником органу прокуратури, що відбувається після початку досудового розслідування.

3. Прокурор не може брати участі в досудовому розслідуванні і (або) судовому розгляді і підлягає відводу (самовідводу) за наявності обставин, визначених у ст. 77 КПК:

1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

2) якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач;

3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Якщо прокурор брав участь у проведенні досудового розслідування, у розгляді справи в суді першої інстанції, в апеляційному чи касаційному порядку, чи у інших стадіях провадження, то ці обставини не можуть бути підставою для його відводу.

У КПК 2012 року запроваджено принцип незмінності прокурора у кримінальному провадженні (ст. 37 КПК), із якого є винятки, встановлені

ч. 2 ст. 341 КПК і пов'язані з тим, що керівник органу прокуратури за певних обставин має право усунути прокурора від участі у судовому розгляді.

Питання про відвід прокурора вирішується:

- під час досудового розслідування - слідчим суддею;
- під час судового провадження - судом.

4. Прокурор зобов'язаний (частини 1 і 2 ст. 25 КПК):

- здійснювати нагляд за додержанням законів органами, які провадять досудове розслідування, та виконувати інші процесуальні функції;

- вчасно вживати передбачених законом заходів до усунення будь-яких порушень закону (скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; пред'являти цивільний позов в інтересах держави тощо).

Для того, аби прокурор міг виконати зазначені обов'язки, йому надані такі права:

1) під час досудового розслідування:

- мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;
- здійснювати інші повноваження, надані йому законом.

2) У судових стадіях:

- підтримувати перед судом державне обвинувачення;
- подавати докази;
- брати участь у дослідженні доказів;
- оскаржувати судові рішення та ін.

5. Прокурор перебуває у такому статусі протягом часу, відведеного законом на виконання всіх завдань кримінальним процесом (від його початку до закінчення або усунення його від участі у провадженні).

6. Прокурор за невиконання своїх обов'язків у кримінальному процесі може бути притягнутий до таких видів юридичної відповідальності:

- кримінальної процесуальної відповідальності - скасування прийнятих рішень; визнання незаконними доказів, зібраних із порушенням процесуальної форми, тощо;

- кримінальної відповідальності за злочини:
- у сфері службової діяльності (розділ 17 КК);
- проти правосуддя (ст.ст. 371-374, 380-381 КК).

- дисциплінарної відповідальності згідно із відомчими НПА.

Слідчий

1. Слідчий – це учасник кримінального провадження, який здійснює процесуальну функцію обвинувачення шляхом викриття винуватих у вчиненні кримінальних правопорушень та притягнення їх за погодженням із прокурором до кримінальної відповідальності.

Чинний КПК розкриває зміст поняття "слідчий", причому визначає його через відомчу приналежність слідчих. Так, у п. 17 ст. 3 КПК зазначено, що слідчий - службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Віднесення слідчого до числа учасників, які виконують функцію обвинувачення, попри регламентацію у КПК, у теорії процесу є спірним. Ще з радянських часів домінує думка, що слідчий виконує функцію розслідування злочинів, зміст якої складають підфункції обвинувачення, захисту і вирішення справи. З позицій сучасного погляду на модель вітчизняного кримінального процесу, яка стає дедалі ближчою до змагальної, такий погляд на зміст функції слідчого вичерпав себе.

Змагальність процесу передбачає участь у ньому протилежних за інтересами сторін. Інтерес слідчого, покликаного протидіяти злочинності, полягає у викритті винного, повідомленні йому про підозру, складанні обвинувального акту і направленні матеріалів кримінального провадження з обвинувальним актом до прокурора для порушення ним державного обвинувачення. Поєднання в одній особі трьох процесуальних функцій (обвинувачення, захисту і вирішення справи) неминуче призводить до домінування якоїсь однієї функції. Слідчий, здійснюючи діяльність із розслідування кримінальних правопорушень, не може одночасно "сидіти на трьох стільцях".

З цього приводу відомий вчений-процесуаліст XIX століття (представник харківської школи права) В.П. Даневський писав: "Не кажучи вже про принципову помилку і практичну небезпеку поєднання в одній особі обов'язків судді і функцій сторін, одне ототожнення у слідчому цих останніх функцій вважається великою помилкою, яка згубно впливає

на хід попереднього слідства, на його результати, а врешті-решт, і на вирішення справи по суті. Навряд чи можливо для однієї особи бути у справі й обвинувачем, і захисником. Ці функції принципово протилежні і не узгоджені, особливо тоді, коли вони зосереджені в особі, яка брала активну участь у збиранні доказів, які викривають і виправдовують. Створене законом становище слідчого - психологічно фальшиве: дуже важко у справі, що розслідується стосовно певної особи, водночас зосередити увагу, рівномірно напружену, на двох різних сторонах справи; нелегко скласти собі дві протилежні точки зору, які перебували б у становищі рівноваги і які слідчий перевіряв би з однаковою ревністю, упевненістю і силою логічного мислення. Рівновага неминуче має порушитися, переважна увага й енергія дослідника мають поступово обернутися у той чи інший бік".

Діяльність слідчого як учасника кримінального процесу розпадається на декілька функцій: розслідування (як пізнавальна функція); виховна – вплив на учасників досудового розслідування і на громадян, не залучених до кримінального провадження, з метою виховання їх у дусі дотримання законів; обвинувачення (як суто процесуальна функція). Остання функція виокремлюється у кримінальному процесі, у тому числі під час досудового розслідування, у контексті реалізації засади змагальності. Якщо ж процесуальною функцією вважати функцію розслідування, то тоді стає незрозумілим від кого чи від чого захищається (часто з допомогою захисника) підозрюваний. Захиститися ж від розслідування неможливо.

Розслідування також слід розглядати як функцію державних органів, якими є органи досудового розслідування.

Новим КПК (2012 року) слідчого справедливо віднесено до числа учасників, які виконують процесуальну функцію обвинувачення (§ 2 гл. 3).

Дискусія щодо функцій слідчого породила в теорії процесу полеміку щодо відомчої належності слідчого апарату. На сьогодні існує 3 точки зору щодо місця органів досудового розслідування в системі апарату держави:

1) залишити слідчий апарат у підпорядкуванні тих відомств, де він знаходився в радянський час і протягом 20 років незалежності України. З прийняттям у 2012 році нового КПК слідчі підрозділи фактично залишилися у тих же відомствах, де вони існували до реформування кримінального процесуального законодавства. Виняток складають слідчі підрозділи органів прокуратури, які матимуть власну підслідність протягом п'яти років від моменту набрання чинності КПК (від 20

листопада 2012 року). Після сплину цього терміну на виконання п. 9 розділу XV Конституції передбачається позбавлення прокуратури функції досудового розслідування;

2) слідчий апарат підпорядкувати суду, запровадивши посади слідчих суддів або судових слідчих (як це було за Статутом кримінального судочинства 1864 р.), які б безпосередньо здійснювали досудове розслідування від початку до кінця. Однак такого підпорядкування в державах Європи, за винятком Франції, не існує. Але й ця держава робила спроби скасувати посади слідчих суддів у 2009 році за ініціативи Президента Ніколя Саркозі, який включив питання щодо скасування цих посад до своєї виборчої програми із-за незадоволеності суспільством ефективністю функціонування цього інституту. Однак французький магістрат (сукупність судових чинів і прокурорів, а також вищий адміністративних чиновників) не погодився на такий крок;

3) вивести його із підпорядкування окремих відомств і утворити самостійний слідчий апарат (комітет, службу, бюро). Питання про самостійний слідчий апарат час від часу виникає як підстава до наукових дискусій. Реальних кроків щодо його реалізації у законодавстві не здійснено. Державне бюро розслідувань, про яке йдеться у ч. 4 ст. 216 КПК, є самостійним слідчим органом, але до його підслідності віднесені не усі кримінальні правопорушення, а лише ті, що вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.

2. Підставою участі слідчого у кримінальному процесі є:

- отримання відомостей про кримінальне правопорушення;
- доручення керівника органу досудового розслідування.

3. Слідчий не може брати участі в розслідуванні кримінальної справи і підлягає відводу (самовідводу) за наявності обставин, що є підставою для відводу (самовідводу) прокурора (ст. 77 КПК), про що йшлося вище.

Питання про відвід слідчого вирішується слідчим суддею.

4. Слідчий зобов'язаний:

- виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі;
- у кожному випадку виявлення ознак кримінального правопорушення розпочати досудове розслідування;
- вжити заходів до відшкодування завданої злочином шкоди та ін.

Слідчий має право (ч. 2 ст. 40 КПК):

- 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;

2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених КПК;

3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

4) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом та ін.

5. Слідчий здійснює провадження протягом часу, відведеного законом для:

- здійснення досудового розслідування (ст. 219 КПК);

- виконання доручень суду (ч. 3 ст. 333 КПК).

6. Слідчі за невиконання своїх обов'язків можуть бути притягнуті до таких видів юридичної відповідальності:

- кримінальної процесуальної відповідальності - скасування прийнятих рішень; визнання незаконними доказів, зібраних із порушенням процесуальної форми, тощо;

- кримінальної відповідальності за злочини;

- у сфері службової діяльності (розділ 17 КК);

- проти правосуддя (ст.ст. 371-374, 380-381-1 КК).

Після набрання чинності КПК 2012 року набула чинності і стаття КК (381-1), яка передбачає кримінальну відповідальність слідчого за умисне систематичне невиконання законних вказівок прокурора, наданих ним письмово в установленому КПК порядку, при здійсненні кримінального провадження.

- дисциплінарної відповідальності згідно із НПА відомств, в яких вони працюють.

Керівник органу дізнання

Керівник органу дізнання - начальник підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівник органу досудового розслідування.

Даний учасник, як і дізнавач (про нього будемо говорити далі), є найновішими учасниками кримінального провадження, вони «з'явилися» в силу Законом № 2617-VIII від 22.11.2018 року.

Відповідно до ст. 39-1 КПК Керівник органу дізнання організовує дізнання.

Він уповноважений:

- 1) визначати дізнавача, який здійснюватиме дізнання;

2) відсторонювати дізнавача від проведення дізнання за ініціативою прокурора або з власної ініціативи та призначати іншого дізнавача за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу (самовідводу) або неефективного дізнання;

3) ознайомлюватися з матеріалами дізнання, давати дізнавачу письмові вказівки, що не суперечать рішенням та вказівкам прокурора;

4) вживати заходів для усунення порушень вимог законодавства у разі їх допущення дізнавачем;

5) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Дізнавач

Дізнавач – службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених цим Кодексом, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків.

Відповідно до ст. 40-1 КПК дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Дізнавач несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання.

Дізнавач уповноважений:

1) починати дізнання за наявності підстав, передбачених КПК;

2) проводити огляд місця події, обшук затриманої особи, опитувати осіб, вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання, а також проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених КПК;

3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, установлених цим Кодексом, відповідним оперативним підрозділам;

4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій;

5) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;

6) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

7) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 КПК;

8) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

3. Дізнавач зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі.

4. Дізнавач, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення дізнавача.

Потерпілий

1. Потерпілий – це фізична особа, якій кримінальним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, а також юридична особа, якій таким правопорушенням завдано майнової шкоди.

У справі про незакінчений злочин особа визнається потерпілим за умови фактичного заподіяння їй шкоди.

Особи, які постраждали від злочину, вчиненого ними ж, не є потерпілими. Водночас, оскільки закон не пов'язує позбавлення особи статусу потерпілого з неправомірністю її поведінки, особа є потерпілим у випадках, коли вчинення щодо неї кримінального правопорушення спровоковано її діями. При цьому неправомірність поведінки може бути врахована при кваліфікації дій обвинуваченого або призначенні йому покарання, про що йдеться у п. 3 ППВС від 2 липня 2004 р. № 13 "Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів".

Потерпілим може бути як фізична особа так і юридична особа.

2. Підставами участі у кримінальному провадженні є:

- подання особою заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення (автоматичне визнання потерпілим без ухвалення процесуального рішення);

- подання особою заяви про залучення її до розпочатого кримінального провадження як потерпілого, якщо вона не подавала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення.

3. Потерпілим може бути визнано:

- особу, якій безпосередньо заподіяна та чи інша шкода;
- у справах про злочини, внаслідок яких сталася смерть потерпілого, - його близькі родичі або члени сім'ї (ч. 6 ст. 55 КПК)*.

У теорії кримінального процесу і практиці діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду доволі проблемним залишається питання про визнання таких осіб потерпілими. Законодавець установив, що потерпілим визнається одна особа із числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб (ч. 6 ст. 55 КПК).

У кримінальному процесуальному законодавстві не вирішене питання про можливість визнання потерпілими близьких родичів потерпілого, який помер не у зв'язку із вчиненням щодо нього кримінального правопорушення, а з інших причин вже після його вчинення. Через це родичі померлого, маючи інтерес у кримінальному провадженні, залишаються поза кримінальним процесом. Найбільше, на що можуть розраховувати родичі в цій ситуації, це на давання показань як свідки. У зв'язку з цим вже давно назріла необхідність позитивного вирішення у законодавстві питання про можливість визнання близьких родичів потерпілого у зазначеній ситуації потерпілими за аналогією з тими ситуаціями, коли їм надається такий статус після смерті потерпілого внаслідок кримінального правопорушення.

Якщо особа не подавала заяв про вчинення щодо неї кримінального правопорушення чи про залучення її до провадження як потерпілого, то слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою. У разі ненадання такої згоди особу можна залучити до провадження як свідка. Це дозволяє, по-перше, не тягнути особу «на аркані до процесуального щастя», якщо вона його не бажає; по-друге, оскільки йдеться про кримінальне правопорушення (суспільно небезпечного діяння), а її показання мають суттєве значення для встановлення його обставин, то на особу можна покласти обов'язок надати показання в інтересах суспільства.

Потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства. Формально, кожний член суспільства зазнає певної моральної шкоди від

вчинення злочину, бо кримінальне правопорушення є суспільно небезпечним. Однак визнання потерпілими всіх членів суспільства чи його частин робило б кримінальне провадження неможливим.

Обставин, які б виключали участь потерпілого у кримінальній справі, кримінальним процесуальним законом не передбачені.

Щодо особи, яка заявляє про те, що їй кримінальним правопорушенням заподіяно шкоду, діє презумпція заподіяння шкоди, тобто процесуальна, а не кримінально-правова, констатація такого факту. І лише за наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, слідчий або прокурор виносить постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді.

Згідно з п. 3 ППВС "Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів" не можуть бути визнані потерпілими особи, які постраждали від злочину, вчиненого ними ж. Водночас, оскільки закон не пов'язує позбавлення особи статусу потерпілого з неправомірністю її поведінки, суди мають визнавати особу потерпілим й у випадках, коли вчинення злочину щодо неї спровоковано її діями.

4. Потерпілий зобов'язаний:

- з'являтися за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді і суду (п. 1 ст. 57 КПК);

- давати правдиві показання (ч. 3 ст. 224 КПК). У деяких державах на потерпілого покладають ще й обов'язок давати показання, невиконання якого тягне за собою кримінальну відповідальність. Встановлення такої відповідальності обґрунтовують тим, що у справах публічного обвинувачення задля забезпечення реалізації загальносуспільних інтересів потерпілий, як особа, якій відомі обставини вчинення злочину, повинен мати обов'язки свідка щодо давання показань;

- підкорятися розпорядженням головуючого щодо дотримання порядку під час судового засідання (ч. 2 ст. 329 КПК);

- не розголошувати даних кримінального провадження (п. 3 ст. 57 КПК) та ін.

Потерпілий має право (ст. 56 КПК):

- давати показання;
- подавати докази;
- заявляти відводи та клопотання та ін.

Потерпілому надані ті права, що є необхідними для відстоювання ним власних інтересів. У потерпілого не може бути занадто багато прав, які б дозволяли йому «керувати» кримінальним провадженням. Останнє здійснюється в інтересах усього суспільства, у тому числі й потерпілого, а їх у кримінальному процесі представляє прокурор. Надання потерпілому «сильних» прав здатне повернути кримінальний процес до концепції помсти потерпілого, тобто на століття назад.

Права потерпілого під час кримінального провадження можуть відстоювати представники і законні представники потерпілого.

Наявність великої кількості потерпілих у кримінальних справах (наприклад, у справах про "трасти") іноді вимагає багато часу на провадження із усіма ними процесуальних дій. Тому законодавство деяких держав передбачає можливість відстоювання прав певної кількості потерпілих (приміром, 100) за домовленістю одним із них. Такий підхід значно скорочує строки провадження у справі, наближаючи їх до розумних у сенсі ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ. КПК не передбачає такого порядку відстоювання прав потерпілих.

З прийняттям нового ЦК потерпілий отримав право на відшкодування майнової шкоди державою, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо вона є неплатоспроможною (ст. 1177 ЦК).

Згідно з ч. 1 ст. 1207 ЦК шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок злочину, відшкодовується потерпілому або особам, визначеним ст. 1200 ЦК (непрацездатним особам, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитині потерпілого, народженій після його смерті), державою, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо вона є неплатоспроможною.

Умови та порядок відшкодування майнової шкоди, завданої майну потерпілого, та шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, встановлюються законом (ч. 2 ст. 1177; ч. 2 ст. 1207 ЦК). Попри те, що зазначені норми цивільного закону діють протягом доволі тривалого часу, кримінальним процесуальним законом ще не визначено з якого моменту у потерпілого виникає право на відшкодування майнової шкоди, а також порядок її відшкодування. Тому потерпілі не мають можливості отримати відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням.

5. Потерпілий перебуває у такому статусі протягом часу: з моменту подання заяви чи визнання його у такому статусі рішенням слідчого, прокурора до завершення кримінального провадження.

6. Юридична відповідальність потерпілого:

- кримінальна процесуальна відповідальність:

- за злісне ухилення від явки – грошове стягнення (ч. 1 ст. 139 КПК);

- неповага до суду – попередження, видалення із залу, адміністративна відповідальність (ст. 330 КПК);

- кримінальна відповідальність:

- за дачу завідомо неправдивих показань - за ст. 384 КК;

- за розголошення даних досудового розслідування без дозволу слідчого або прокурора - за ст. 387 КК;

- адміністративна відповідальність:

- за прояв неповаги до суду, що мала вияв в злісному ухиленні від явки до суду або у непідкоренні розпорядженням головуючого або в порушенні порядку під час судового засідання, а також за вчинення ним будь-яких дій, які свідчать про явну неповагу до суду чи встановлених у суді правил (ч. 1 ст. 185-3 КпАП);

- за злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування чи прокурора (ст. 185-4 КпАП).

5. ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УЧАСНИКІВ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ ФУНКЦІЮ ЗАХИСТУ

Підозрюваний

Підозрюваний – це фізична особа, якій повідомлено про підозру або яку затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, а також особа, щодо якої складено повідомлення про підозру але не вручено у наслідок не встановлення її місця знаходження та вжиті заходи до вручення такого повідомлення.

КПК дає легітимне визначення підозрюваного. Відповідно до ст. 42 КПК «Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень».

2. Підставою участі підозрюваного у кримінальному процесі є затримання його за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення і/чи вручення повідомлення про підозру, а також складення щодо нього

повідомлення про підозру але не вручення у наслідок не встановлення його місця та вжиті заходи до вручення такого повідомлення.

3. Обставинами, які виключають участь підозрюваного у кримінальному провадженні, є тяжка хвороба або ухилення від розслідування. Ці обставини мають тимчасовий характер.

4. Підозрюваний зобов'язаний:

1) з'являтися за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, суду;

2) не перешкоджати встановленню істини у незаконний спосіб;

3) виконувати вимоги, обумовлені обраним щодо нього заходом забезпечення кримінального провадження;

4) виконувати законні вимоги слідчого, прокурора, слідчого судді та ін.

Підозрюваний має право:

1) знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють;

2) бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК, а також отримати їх роз'яснення;

3) на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту - мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;

4) не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;

5) вимагати перевірки обґрунтованості затримання та ін.

5. Підозрюваний перебуває в такому статусі протягом часу:

- від моменту затримання чи повідомлення про підозру до моменту затвердження прокурором обвинувального акту.

6. Юридична відповідальність підозрюваного:

- кримінальна процесуальна відповідальність - застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

- кримінальна відповідальність - у вигляді санкцій статей глави 18 КК, що передбачають відповідальність за:

- втручання у діяльність судових органів - ст. 376 КК;
- погроза насильством щодо судді, народного засідателя чи присяжного - ст. 377 КК;
- умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного - ст. 378 КК;
- посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя - ст. 379 КК;
- перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку - ст. 386 КК;
- розголошення даних досудового розслідування - ст. 387 КК;
- приховування майна, що підлягає конфіскації або на яке накладено арешт чи яке описано - ст. 388 КК.

Захисник

1. *Захисник* – це адвокат, який здійснює захист прав і законних інтересів осіб, яким висунуте офіційне повідомлення про підозру (обвинувачення), особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ чи ПЗВХ або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, щодо якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), шляхом надання юридичної допомоги.

Жоден юридичний процес, в тому числі і кримінальний, не може ігнорувати представництва одного суб'єкта іншим, більш кваліфікованим у вирішенні правових питань. Таким (більш кваліфікованим) суб'єктом у кримінальному процесі є захисник.

2. Підставою участі захисника у кримінальній справі є ордер, договір із захисником або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Адвокат повинен також пред'явити слідчому, прокуророві, слідчому судді, суду свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю. Встановлення будь-яких додаткових вимог, крім пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу, або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні не допускається. Для набуття адвокатом статусу захисника закон не вимагає формалізованого рішення (постанови, ухвали тощо).

Участь захисника є обов'язковою у випадках, коли:

- особі загрожує суворе покарання - у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів;

- особа через свої певні характеристики (неповноліття; психічні чи фізичні вади; не володіння мовою, якою ведеться кримінальне провадження, та інші, передбачені ст. 52 КПК) не може повноцінно реалізовувати право на захист.

Захисник може з'явитися у підозрюваного, обвинуваченого (іншого учасника кримінального провадження, який має право на захист) трьома шляхами: підозрюваний сам або через своїх родичів чи знайомих підшукує захисника; захисника призначає слідчий за клопотанням підозрюваного у разі відсутності у останнього коштів на оплату послуг захисника; слідчий незалежно від клопотання підозрюваного призначає захисника у випадках його обов'язкової участі, в тому числі, для проведення окремої процесуальної дії.

3. Як захисники допускаються лише адвокати. Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до ЄРА або стосовно якого у ЄРА містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю. Одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше п'яти захисників одного обвинуваченого. Значна, нічим необмежена кількість захисників у одного обвинуваченого здатна сприяти затягуванню часу провадження. При чому тривалість провадження у цьому випадку розумною не буде. Законодавець повинен сприяти тому, щоб у КПК було якнайменше законних механізмів затягування часу для прийняття остаточного рішення у кримінальному провадженні. Наприклад, у ФРН один підозрюваний може мати не більше трьох захисників.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника (ч. 1 ст. 48 КПК). Встановлення такої заборони пов'язане із виключенням із практики діяльності зазначених суб'єктів ситуацій, коли вони нав'язують підозрюваному, обвинуваченому «своїх» або залежних від них адвокатів. Однак зазначена норма має декларативний характер, бо для слідчого, прокурора, слідчого судді, суду не передбачено ніякої юридичної відповідальності за порушення даного обов'язку.

Згідно з ч. 1 ст. 59 Конституції кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Це положення треба розуміти як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного під час захисту від обвинувачення з метою отримання правової допомоги вибирати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. КС у п. 4 Рішення у справі про право вільного вибору

захисника (2000 рік) визначив, що суб'єктами надання правової допомоги, окрім адвокатури України, є:

- державні органи України, до компетенції яких належить надання правової допомоги (МЮ, Міністерство праці та соціальної політики України, нотаріат тощо);
- суб'єкти підприємницької діяльності, які надають правову допомогу клієнтам у порядку, визначеному законодавством;
- об'єднання громадян для здійснення і захисту своїх прав і свобод (ч. 1 ст. 36 Конституції).

Однак законодавець у КПК 2012 року не надав таким суб'єктам права здійснювати захист у кримінальному провадженні.

У світовій практиці існує декілька підходів до вирішення питання про те, хто може бути захисником у кримінальному провадженні:

- широкий, що передбачає допуск всіх без винятку осіб за бажанням обвинуваченого (повна свобода у виборі захисника);
- вузький, згідно з яким захисником може бути виключно адвокат (свобода вибору обмежується однією категорією осіб);
- змішаний ("поміркований"), який надає переслідуваному свободу вибору із декількох категорій осіб. Окрім адвокатів, захисниками можуть, наприклад, бути: особи, які мають вчений ступінь із юридичної спеціальності (Польща); викладачі права в вищих навчальних закладах (ФРН) тощо.

Аксіоматичним є твердження про те, що обвинувачення здійснюється в публічних (загальносуспільних) інтересах. Такою ж аксіомою має стати і публічність здійснення фахівцями у галузі права захисної діяльності. Суспільство однаково заінтересоване як у притягненні винних до кримінальної відповідальності, так і в недопущенні притягнення до такої відповідальності невинуватих, а також у призначенні справедливого покарання. Зважаючи на це, а також на необхідність приведення процесуального законодавства у відповідність до Конституції, держава повинна розширити коло осіб, які можуть надавати обвинуваченим кваліфіковану правову допомогу, настільки, щоб забезпечити їхнє конституційне право на таку допомогу.

Право здійснювати функцію захисника у кримінальному провадженні доцільно надати викладачам кримінального і процесуального права. Для них пріоритетом будуть не гроші (гонорар), а підтримання престижу професії викладача і набуття практичного досвіду, який може бути використаний для підвищення рівня викладання відповідних навчальних дисциплін.

До викладачів права з метою допущення їх участі у кримінальних справах як захисників можна поставити додаткові вимоги, наприклад, наявність стажу практичної діяльності на посадах, пов'язаних зі здійсненням кримінального провадження (слідчий, прокурор, суддя), або наукового ступеня (кандидат або доктор юридичних наук зі спеціальностей, що пов'язані із дослідженнями проблем кримінального провадження). Відповідність одночасно цим двом критеріям буде свідченням високого кваліфікаційного рівня зазначених осіб.

Захисником не має права бути адвокат, який має певний особистий, а не професійний, інтерес у результатах кримінального провадження. Конкретні підстави до відводу захисника від участі у провадженні викладені у ст. 78 КПК. Захисник не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу.

З метою реального забезпечення права неповнолітніх на захист ВС відзначив, що є неприпустимим здійснення захисту неповнолітнього і дорослого співучасників злочину одним і тим же захисником (п. 2 ППВС від 27 лютого 2004 р. № 2 "Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність").

4. Захисник зобов'язаний:

- зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені КПК та іншими законами, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого;

- прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого. У разі неможливості прибути в призначений строк захисник зобов'язаний завчасно повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а у разі, якщо він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, - також і цей орган (установу);

- не розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю.

Захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним,

обвинуваченим і не може бути доручена захиснику (ч. 4 ст. 46 КПК). Так, підзахисним захисникові не може бути доручено право давати показання від імені підозрюваного. КПК не містить окремої статті, у якій би були регламентовані права захисника. Законодавець виходить з того, що права захисника є похідними від прав підозрюваного, обвинуваченого.

Захисник має право брати участь у проведенні процесуальних дій, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту - такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватися під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування.

Службові особи місць утримання затриманих і арештованих зобов'язані не чинити перешкод для побачення захисника із своїм підзахисним. Але у адвокатській практиці мають місце випадки, коли захисникам відмовляють у побаченні з затриманими, з надуманих мотивів, наприклад, у зв'язку вихідним днем або «керуючись» наявністю у затриманого конституційного права на відпочинок тощо. Такі дії є порушенням права особи на захист.

5. Захисник перебуває у такому статусі протягом такого часу: з моменту отримання повноважень на участь у кримінальному провадженні до моменту:

- закінчення провадження;
- відмови підзахисного від захисника або його заміни. Відмова від захисника або його заміна повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування (ст. 54 КПК), з метою забезпечення обвинуваченого від тиску на нього слідчого, прокурора з метою відмовитися від обраного захисника;

- закінчення провадження процесуальної дії, якщо захисник залучався лише для її проведення;

- відмови захисника від захисту. Захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках: якщо є обставини, які виключають його участь у кримінальному провадженні; незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника; умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог КПК тощо; якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для

надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним.

6. Юридична відповідальність захисника:

- кримінальна відповідальність - за розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадить дізнання, даних досудового слідства чи дізнання (ст. 387 КК);

- дисциплінарна відповідальність застосовується згідно зі статтями 33-42 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

5. ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УЧАСНИКІВ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ ДОПОМІЖНУ ФУНКЦІЮ

Понятій

1. Понятій – це фізична особа, яка залучається до участі у кримінальному провадженні з метою засвідчення своїм підписом відповідності записів у протоколі виконаним діям.

Запровадження інституту понятих в Росії до 1864 р. обумовлювалось недовірою до поліції. Поняті мали бути присутніми навіть під час допитів з метою усунення фактів насильства та вжиття інших незаконних заходів щодо допитуваного. Після судової реформи 1864 р. поняті залучались до участі в оглядах, освідуванні без експертів, обшуків - обов'язково.

У сучасній процесуальній літературі вчені дискутують щодо доцільності існування інституту понятих. Прибічники цього інституту обґрунтовують його необхідністю забезпечення достовірності дій працівників органів розслідування. Противники наполягають на тому, що має існувати довіра до працівників державних органів, яка ґрунтується на презумпції порядності державного службовця. Позиція членів робочої групи з підготовки чинного наразі КПК щодо даного питання не була одностайною. Поняті то «з'являлися» у проекті КПК, то «зникали» з нього. Врешті-решт ВР ухвалила остаточну редакцію ч. 7 ст. 223 КПК, де врегульовані питання участі незаінтересованих осіб (понятих).

2. Підстава участі у процесі понятого - запрошення слідчого, прокурора.

Понятих запрошують до участі у процесуальних діях незалежно від того, чи застосувався безперервний відеозапис перебігу дії, у разі проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи.

Для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідчування особи понятих дозволено не запрошувати, якщо застосовують технічні засоби фіксування.

Понятих запрошують також для засвідчення підписом факту відмови особи від підписання протоколу, а також факту надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови у разі відсутності у неї захисника (законного представника) ч. 6 ст. 104 КПК.

Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне.

Понятих має бути не менше 2 (ч. 1 ст. 127 КПК).

Поняті можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної процесуальної дії.

Український законодавець не робить жодного винятку із загального правила щодо участі понятих. У законах інших держав існують винятки, коли участь понятих не є обов'язковою. Так, наприклад, у ФРН у разі, коли обшук житлових, службових приміщень чи огороженого володіння здійснюється без присутності судді чи прокурора, то по можливості до участі у ньому слід залучити одного службовця общини або двох членів общини, у окрузі якої здійснюють обшук (п. 2 § 105 КПК ФРН).

3. Понятий повинен відповідати таким процесуальним вимогам:

- бути повнолітнім;
- бути грамотним аби прочитати протокол і підписати його;
- бути незаінтересованим у результатах кримінального

провадження;

- не мати фізичних і психічних вад, з яких він не може особисто підписати протокол.

Враховуючи особливості деяких слідчих дій, законодавець ставить додаткові вимоги щодо характеристик понятих. Так, під час провадження обшуку особи поняті повинні бути однієї статі з обшукуваним (ч. 5 ст. 236 КПК). Таке ж правило встановлено і щодо освідчування, супроводжуваного оголошенням освідчуваної особи (ч. 2 ст. 241 КПК).

Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також інші особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження.

4. Понятий зобов'язаний:

- бути присутнім під час провадження процесуальної дії;

- після її закінчення засвідчити своїм підписом відповідність записів у протоколі виконаним діям;

- не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора відомості, які стали відомі йому у зв'язку з виконанням своїх обов'язків (ч. 3 ст. 66 КПК).

Понятий має право:

- ознайомитися із текстом протоколу процесуальної дії перед його підписанням;

- висловлювати зауваження і доповнення до протоколу;

- за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки.

5. Понятий перебуває в такому статусі протягом часу провадження процесуальної дії, до участі в якій він запрошений.

6. Юридична відповідальність понятого:

- кримінальна відповідальність - за розголошення без дозволу слідчого, прокурора даних досудового розслідування (ст. 387 КК).

Свідок

1. Свідок – це фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

З набранням чинності КПК 2012 року у вітчизняному кримінальному процесі з'явилися поняття «свідок обвинувачення» і «свідок захисту» (ч. 6 ст. 352 КПК). Кожна сторона забезпечує прибуття в суд «свого» свідка. Суд лише сприяє сторонам кримінального провадження у забезпеченні явки свідків шляхом здійснення судового виклику (ч. 2 ст. 327 КПК). Однак після приведення головуєчим у судовому засіданні свідка до присяги і попередження його про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і давання завідомо неправдивих показань особа, стає свідком не сторони, а свідком правосуддя.

2. Підставою участі у кримінальному провадженні є виклик для давання показань.

3. Обставини, що виключають участь особи як свідка, зазначені в ст. 65 КПК. Згідно з цією нормою не можуть бути допитані як свідки, особи, які володіють конфіденційною інформацією, наданою журналістам за умови нерозголошення авторства або джерела інформації, або інформацією, що складає професійну (адвокатську, лікарську, нотаріальну, таємницю сповіді) або «процесуальну» (отриману учасниками провадження під час виконання процесуальних дій і ухвалення процесуальних рішень) таємницю.

Захисник, представник, адвокат, нотаріус, медичний працівник, священнослужитель з приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі.

«Імунітет» від допиту як свідків мають особи з правом дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв - без згоди представника дипломатичної установи.

Особа, викликана як свідок, на підставі засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти себе, близьких родичів та членів сім'ї вправі відмовитися давати показання як свідок.

4. Свідок зобов'язаний (ч. 2 ст. 66 КПК):

- прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;

- давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;

- не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Свідок має право (ч. 1 ст. 66 КПК):

- знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;

- користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката;

- інші права.

5. Свідок перебуває в такому статусі протягом такого часу: з моменту виклику до закінчення кримінального провадження.

6. Юридична відповідальність свідка:

а) кримінальна процесуальна відповідальність:

- за не з'явлення без поважних причин або не повідомлення про причини свого неприбуття:

- накладається грошове стягнення у розмірі від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати - у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора; від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати - у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду (ч. 1 ст. 139 КПК) або

- застосовується привід (ч. 2 ст. 139 КПК).

б) кримінальна відповідальність:

- за відмову від давання показань (ст. 385 КК);

- за давання завідомо неправдивих показань (ст. 384 КК);

- за розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадить дізнання, даних досудового слідства чи дізнання (ст. 387 КК);

в) адміністративна відповідальність:

- за прояв неповаги до суду, що мала вияв в злісному ухиленні від явки до суду або у невідкоренні розпорядженням головуючого або в порушенні порядку під час судового засідання, а також за вчинення ним будь-яких дій, які свідчать про явну неповагу до суду чи встановлених у суді правил (ч. 1 ст. 185-3 КпАП);

- за злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування чи прокурора (ст. 185-4 КпАП).

Експерт

1. Експерт – це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

2. Підставою участі у провадженні є залучення експерта сторонами, слідчим суддею або судом.

Сторона обвинувачення вправі залучити експерта на безоплатній основі з власної ініціативи або за клопотанням сторони захисту.

Сторона захисту вправі самостійно залучити експерта лише на договірних умовах.

У разі відмови сторони обвинувачення у задоволенні клопотання сторони захисту остання вправі звернутися до слідчого судді з клопотанням про залучення експерта на безоплатній основі.

Суд під час судового розгляду має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам лише за клопотанням сторін кримінального провадження або потерпілого. Без наявності такого клопотання суд вправі залучити експерта лише у випадках, якщо: суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності; під час судового розгляду виникли обставини, що дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення

захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними.

3. Вимога до експерта: наявність спеціальних знань і перебування у Реєстрі атестованих судових експертів. Для проведення окремих видів експертиз (криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних) можуть залучатися лише експерти, які працюють у державних спеціалізованих установах. Для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань.

Експертом у кримінальному провадженні, яке містить державну таємницю, є посадова особа, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць відповідно до закону у сфері державної таємниці. У такому разі на зазначену особу поширюються обов'язки і права, які КПК передбачено для експертів (ст. 518 КПК).

Обставини, що виключають участь експерта у кримінальному провадженні (ст. 79 КПК), є ті ж самі, які виключають участь слідчого та прокурора (ст. 77 КПК), з тим обмеженням, що його попередня участь у справі не може бути підставою до відводу. Однак експерт не має права брати участі в кримінальному провадженні, якщо він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у цьому провадженні.

Окрім того, не можуть залучатися до виконання обов'язків судового експерта:

- особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має не зняту або не погашену судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта (ч. 1 ст. 11 Закону «Про судову експертизу»);

- народні депутати (п. 5 ч. 1 ст. 3 Закону від 17 листопада 1992 року «Про статус народного депутата України»).

Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого.

Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків.

4. Експерт зобов'язаний:

- особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності - роз'яснити його;

- прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту;

- забезпечити збереження об'єкта експертизи;

- виконати інші обов'язки, встановлені ч. 5 ст. 69 КПК та інших статей КПК і Закону «Про судову експертизу».

Експерт має право:

- знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;

- заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;

- бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;

- за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки;

- експерт має інші права, встановлені ч. 3 ст. 69 КПК та Законом «Про судову експертизу».

Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи.

5. Експерт перебуває у такому статусі протягом такого часу: від моменту отримання доручення про проведення експертизи і до направлення висновку до суб'єкта, який його залучив.

6. Юридична відповідальність експерта:

- кримінальна відповідальність:

- за давання завідомо неправдивого висновку - за ст. 384 КК;

- за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків - за ст. 385 КК;

- за розголошення даних досудового слідства або дізнання - за ст. 387 КК;

- адміністративна відповідальність за ухилення від явки в суд (ч. 2 ст. 185-3 КпАП), до органів досудового розслідування чи прокурора (ст. 185-4 КпАП).

Право на забезпечення безпеки

З метою забезпечення ефективного і справедливого правосуддя для певних осіб передбачене право на забезпечення безпеки і на державний захист.

Право на забезпечення безпеки мають: особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень; потерпілий та його представник у кримінальному провадженні; підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники; цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; свідок; експерт, спеціаліст, перекладач і понятий; члени сімей та близькі родичі осіб, зазначених вище осіб, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства. Підстави і процесуальний порядок забезпечення безпеки учасників кримінального провадження визначені Законом «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Право на державний захист мають працівники суду, правоохоронних органів та їхні близькі родичі. Підстави і процесуальний порядок реалізації цього права регламентовані Законом «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» .

Питання для обговорення:

1. Поняття суб'єктів кримінального провадження та їх класифікація.

2. Здійснення правосуддя судом. Склад суду.

3. Сторона обвинувачення. Прокурор та його процесуальний статус. Призначення та заміна прокурора.

4. Органи досудового розслідування злочинів і кримінальних проступків. Керівник органу досудового розслідування та його процесуальний статус. Слідчий органу досудового розслідування та його процесуальний статус. Оперативні підрозділи та співробітники оперативних підрозділів. Їх процесуальний статус.

5. Сторона захисту. Підозрюваний та його процесуальний статус. Обвинувачений (підсудний) та його процесуальний статус. Виправданий, засуджений та їх процесуальний статус. Законний представник підозрюваного, обвинуваченого, його процесуальний статус. Захисник. Загальні правила участі захисника у кримінальному провадженні. Процесуальний статус захисника. Залучення захисника. Обов'язкова участь захисника. Відмова від захисника, його заміна.

6. Потерпілий, його залучення до провадження. Процесуальний статус потерпілого.

Представник, законний представник потерпілого, його процесуальний статус.

7. Інші учасники кримінального провадження.

8. Загальна характеристика заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Особи, до яких застосовуються заходи безпеки.

9. Види заходів безпеки. Процесуальні способи нерозголошення відомостей про особу, взяту під захист.

ТЕМА 4. ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

План

1. Докази, ознаки та класифікація доказів.
2. Процесуальні джерела доказів.
3. Поняття кримінального процесуального доказування та його структура.
4. Предмет, межі та суб'єкти доказування

1. ДОКАЗИ, ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДОКАЗІВ.

Поняття доказу в кримінальному процесі є легальним (визначеним у законі).

Згідно з ч. 1 ст. 84 КПК доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

З процесуальними доказами не слід плутати:

- інформацію, що використовується у кримінальному процесі;
- аргументи сторін і думки осіб, що ведуть судочинство;
- судження про ймовірність певного розвитку подій або взаємозв'язку явищ;
- логічні докази.

Іншими словами, не можуть розглядатися як докази (в процесуальному сенсі) позиції сторін і суддів, а також висновки, зроблені ними на підставі доказів та "попереднього" знання, яке впливає із раніше набутого життєвого і професійного досвіду.

Це треба особливо мати на увазі, оскільки радянська теорія доказів визначала їх як "фактичні дані", що містяться в установленому законом джерелі.

Термін "фактичні дані" іноді замінюють словами "відомості про факти", "відомості".

Таким чином, докази стають об'єктом, що вміщується у свідомість, оскільки відомостей, даних, інформації не існує поза суб'єктом, що їх сприймає, та суб'єктом, який їх використовує.

Зміст інформації, що використовується під час кримінального судочинства, залежить від позиції учасника процесу, що дістає її.

У радянській доктрині існувала (і продовжує існувати до цього часу) думка, що відомості не утворюються людьми у власних інтересах (цілях), а "містяться" у встановленому законом джерелі.

Щоб підкреслити логічну некоректність наведеного вище визначення доказів, С. А. Пашин пропонує звернутися до речових доказів. Зрозуміло, що "мертва матерія" жодними "відомостями" не володіє. Це твердження можна пояснити за аналогією із тестами Роршаха. Людям роздаються картки, на яких нанесені кольорові плями випадкової конфігурації (це не малюнок), і які не несуть жодного інформаційного навантаження. Але люди, розглядаючи ці картки, повідомляють психологу про те, що на них зображено (тобто те, що вони, як їм здається, бачать). За характером "відомостей" такого роду можна зробити висновок про психічний стан пацієнта, але цілком очевидно, що ніяких "даних" на картинках не містилося, а "інформація" - плід фантазії особи, підданої дослідженню.

Зрозуміло, що докази, які виходять безпосередньо від людей (свідчення, висновки, документи) придатні для отримання інформації про сприйняття події цією особою. Але слова свідків, експертів і посадових осіб не мають самостійного значення, доки не будуть піддані процесуальному доопрацюванню і пристосуванню до потреб сторін. На цьому етапі і одержуються "фактичні дані" у процесуальному сенсі.

Отже, одні й ті ж фактичні дані можуть визнаватися доказами однією чи навіть обома сторонами, але не визнаватися судом, і навпаки. Інакше питання про визнання даних доказами пропонувалося вирішити у Концепції реформування кримінальної юстиції України. Згідно з розділом 2 Концепції реформування кримінальної юстиції України визнання зібраних фактичних даних доказами у справі має здійснюватися виключно судом у присутності і за безпосередньої участі сторін обвинувачення та захисту. Дане положення Концепції реалізовано у КПК 2012 року.

Ознаки доказів

Кримінальні процесуальні докази не є чимось сталим протягом всього часу кримінального провадження. Вони можуть включатися в систему (сукупність) доказів і виключатися з неї не один раз. Але в будь-якому разі фактичні дані для того, аби вони могли стати доказами, повинні мати певні ознаки.

Вчені-процесуалісти багато працювали над пошуком і описанням невід'ємних ознак доказів. Наслідком цієї роботи стало визначення наступних ознак: 1) належність; 2) допустимість; 3) достовірність; 4) достатність (стосовно сукупності доказів).

Допустимість

Допустимість доказів – це дозволеність для органу чи посадової особи, яка веде кримінальний процес, в силу положень процесуального права використати їх як докази.

Допустимість доказу визначається виходячи, насамперед, із обставин його отримання і залучення до справи.

Умови допустимості доказів:

- одержання фактичних даних із належного процесуального джерела - ч. 2 ст. 84 КПК (наприклад, не можуть бути доказами фактичні дані, одержані в результаті допиту від особи, яка не могла підлягати допиту як свідок);

- одержання фактичних даних належним суб'єктом (стороною захисту, стороною обвинувачення, потерпілим);

- одержання фактичних даних в належному процесуальному порядку (із дотриманням передбаченої законом процедури);

- належне оформлення джерела фактичних даних (протокол слідчих (розшукових) дій, журнал судового засідання).

Законодавцем певне значення надається також змісту отримуваних фактичних даних. Так, наприклад, згідно з ч. 2 ст. 16 Закону від 19 жовтня 2000 р. "Про Всеукраїнський перепис населення" первинні (персональні) дані перепису населення не можуть вимагатися судом, органами прокуратури, іншими органами для вивчення та використання у вигляді доказів під час розгляду кримінальних справ. Такі дані є конфіденційною інформацією, що охороняється законом.

Допустимість доказів повинна визначатися, як правило, в момент подання їх для розгляду. Але доказове значення деяких фактичних даних має бути виявленим раніше, ніж вони будуть досліджені як докази. Наприклад, спочатку має бути доведено, що пістолет безпосередньо

використовувався під час вчинення кримінального правопорушення з метою досягнення певного результату, а потім уже пістолет може бути використаний як речовий доказ - знаряддя злочину (ст. 98 КПК).

Після визначення недопустимості використання фактичних даних як доказів можна себе уже не утруднювати перевіркою і оцінкою їхньої належності, достовірності та достатності (самих по собі чи в сукупності з іншими доказами).

У багатьох закордонних державах діє правило "отруєного дерева" (або "ефект доміно"), згідно з яким визнання одного доказу недопустимим тягне невизнання доказами всіх фактичних даних, одержаних на його підставі. Так, коли у кримінальному провадженні встановлено, що фактичні дані про місце знаходження викрадених речей здобуті від підозрюваного шляхом застосування щодо нього насильства, погроз або інших незаконних методів, то отримані на підставі таких показань під час обшуку фактичні дані доказами не визнаються. В Україні таке правило не діє.

Російським вченим і практиком - федеральним суддею Росії С. А. Пашиним розроблені 11 заповідей, якими, на його думку, слід керуватися під час оцінки допустимості зібраних матеріалів. Оскільки системи оцінки доказів в Росії і в Україні суттєво не відрізняються, то зазначені заповіді можуть бути використані вітчизняними слідчими, прокурорами та суддями:

1. Допустимість матеріалів як доказів не залежить від оцінки їх важливості для завершення справи.

2. Якщо закон істотно змінив умови допустимості доказів, то в основу обвинувачення не можуть бути покладені ті з них, що не відповідають положенням цього закону.

3. Матеріали в інтересах захисту підлягають менш суворим правилам оцінки їх допустимості як доказів, ніж матеріали обвинувачення (у теорії кримінального процесу це правило називають "асиметрією доказів" – Л.Л.).

4. Інтересам сторони слугує той матеріал, на використанні якого вона наполягає, яким не був би його зміст.

5. Обвинувачений не розплачується своєю долею за помилки або зловживання сторони обвинувачення, а також захисника та інших осіб, що стоять на його стороні.

6. Тягар доведення хибності матеріалу покладено на сторону, яка вказує на його хибність. Якщо ця сторона продемонструє його хибність,

тягар доведення допустимості матеріалу як доказу покладається на протилежну сторону.

7. Матеріали мають підводитися під матрицю залежно від їх змісту, а не назви.

8. Отруєне дерево дає отруйні плоди. Матеріали, отримані в результаті використання недопустимого матеріалу, самі є недопустимими як докази.

9. Після визнання матеріалу недопустимим спрацьовує ефект доміно. Зокрема, збороняється згадувати про існування такого матеріалу в інших матеріалах справи.

10. Нарочитість загрожує неповноцінністю. Наприклад, існує правова відмінність між відеодокументом, отриманим від агента, що спеціально спостерігав за якоюсь особою, і отриманим в результаті безперервної зйомки стаціонарною камерою всіх відвідувачів банку.

11. Заповіді можуть бути суперечливі: їх дія визначається людським вибором

Фактичні дані щодо обставин кримінальної справи мають право подавати як сторона обвинувачення, так і сторона захисту. Стаття 6 ЄКПЛ не вимагає, щоб під час збирання доказів сторона захисту мала ті ж самі права, що й обвинувачення. Однак, якщо обвинувачений вибирає активну лінію захисту, то він повинен мати право збирати і пред'являти докази "на тих же умовах", що й обвинувачення (див. п. 225 Рішення ЄСПЛ у справі Мірілашвілі проти РФ від 11 грудня 2008 року). Питання про допустимість доказів остаточно вирішує суд.

Концепцією реформування кримінальної юстиції України передбачено, що визнання зібраних фактичних даних доказами у справі має здійснюватися виключно судом у присутності і за безпосередньої участі сторін обвинувачення та захисту. Згідно з ч. 1 ст. 89 КПК, суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення.

КПК 2012 року визначив діяння, вчинення яких сторонами чи потерпілим є істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод і є підставою для визнання даних, здобутих у результаті цього, недопустимими (ст. 87 КПК).

Законодавець встановив (ст. 88 КПК), що:

- докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження;

- відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого

є недопустимими (за винятком певних випадків – ч. 2 ст. 88 КПК) на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Докази щодо певної звички або звичайної ділової практики підозрюваного, обвинуваченого є допустимими для доведення того, що певне кримінальне правопорушення узгоджувалося із цією звичкою підозрюваного, обвинуваченого (ч. 3 ст. 88 КПК).

У кримінальному провадженні сторони вправі надавати відомості, отримані поза межами цього провадження. Однак вирішуючи питання про їх допустимість суд повинен враховувати наступні обставини:

1) відомості, здобуті в інших, окрім кримінального, юридичних процесах (дисциплінарному, адміністративному тощо) є допустимими як докази у тому разі, якщо вони отримувалися не у зв'язку з кримінальним провадженням. Дотримання такої вимоги робить неможливим використання іншої юридичної процедури, окрім кримінальної, для встановлення обставин кримінального провадження. Особливо актуальним це є для діяльності, здійснюваної тими державними органами, у структурі яких утворені слідчі підрозділи і для яких є притаманним здійснення адміністративної діяльності;

2) відомості можуть бути здобуті не у процесі юридичної діяльності особами, не наділеними кримінальною процесуальною компетенцією. Це може відбутися у результаті фіксування фізичними особами, які здійснювали власні (приватні) фото-, кіно-, відео-, звукозаписи, або відеокамерами спостереження, розташованими як у приміщеннях, так і ззовні. Як відзначив КС для правильного вирішення питання про допустимість таких відомостей як доказів необхідно враховувати ініціативний або ситуативний (випадковий) характер дій фізичних або юридичних осіб, їх мету та цілеспрямованість при їх фіксуванні. КС вважає, що подані будь-якою фізичною або юридичною особою речі або документи не відповідають вимогам допустимості доказів, якщо вони одержані з порушенням прав і основоположних свобод людини, закріплених в Конституції, зокрема внаслідок цілеспрямованих дій із застосуванням оперативно-розшукових заходів (п. 3.4. Рішення КС 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011 у справі за конституційним поданням СБУ щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції). Отже, отримання відомостей особами, не уповноваженими на провадження оперативно-розшукової діяльності, в результаті

випадкового, а не ініціативного характеру їхніх дій, робить ці відомості допустимими для використання у кримінальному процесі як доказів;

3) учасники кримінального провадження вправі звертатися до приватних детективів з метою пошуку, збирання та фіксації відомостей про злочини. Приватна детективна діяльність є дотичною до кримінального провадження, але здійснюється поза його межами в строки, встановлені законом для провадження. Відомості, зібрані приватними детективами і подані учасниками провадження до суду, оцінюються з точки зору їх допустимості, належності, достовірності і достатності нарівні з іншими відомостями.

Належність

Належність доказів – це можливість фактичних даних під час їх використання з'ясувати чи, навпаки, "приховувати" обставини, що належать до предмету доказування.

Належність доказу визначається, виходячи із значущості для справи тих відомостей, які можна було б при його використанні ввести у процесуальний оборот.

Всі докази, що дають в конкретних умовах місця і часу підставу для судження (роздумів) про обставини предмету доказування, вважаються належними.

Ознаки, за якими суд має вирішувати питання про належність доказів, урегульовані ст. 85 КПК.

Достовірність

Достовірність доказів – це можливість застосування фактичних даних в процесі доказування з точки зору знання про джерела, обставини, методи їх утворення і отримання в контексті використання у справі інших матеріалів.

Іншими словами, достовірність доказів – це їхня "гносеологічна допустимість".

Під достовірністю у кримінальному процесі розуміють зовсім не ту достовірність, що має на увазі в точних науках* (рівна одиниці ймовірності), і не "істинність" (істину можна шукати безкінечно - див. п. 3 цієї теми), а так звану практичну достовірність, якою переважна більшість людей, які перебувають у здоровому глузді, задовольняється в найбільш відповідальних ситуаціях повсякденного життя.

Етапи визначення достовірності фактичних даних:

1. Визначення достовірності джерела. Наприклад, досліджуючи показання свідка, слід взяти до уваги:

- його суспільне становище, тобто ціну, яку він може сплатити за неправду;

- факт попереднього засудження за неправдиві свідчення;
- стан свідка в момент сприйняття події;
- його заінтересованість у вирішенні справи.

2. Визначення достовірності методу отримання фактичних даних. Так, під час дослідження протоколу огляду місця події треба взяти до уваги освітлення, за якого здійснювався огляд; висновку експерта - характеристики застосованої ним методики аналізу.

3. Визначення достовірності з урахуванням інших матеріалів справи. Наприклад, коли показання одного свідка, що заслуговує на довіру, суперечать показанням обвинуваченого і висновку експерта. Як правило, достовірність фактичних даних в кінцевому рахунку може бути встановлена під час прийняття рішення у справі. В ч. 1 ст. 334 КПК зазначено, що в мотивувальній частині обвинувального вироку наводяться докази, на яких ґрунтується висновок суду щодо кожного підсудного із зазначенням мотивів, з яких суд відкидає інші докази.

Достатність

Достатність доказів – це можливість суду чи органу кримінального переслідування покласти їхню сукупність або ж один із них в основу процесуального рішення. Ця ознака доказів застосовується тільки відносно певної їх сукупності (ч. 1 ст. 94 КПК).

Достатність доказів визначається, переважно виходячи із життєвого та професійного досвіду осіб, які приймають кримінальні процесуальні рішення.

Констатація недостатності доказів тягне такі наслідки:

- відмову від процесуального рішення, яке передбачалося прийняти (наприклад, про притягнення як обвинуваченого);
- прийняття протилежного рішення (наприклад, виправдувального вироку);
- скасування (після перевірки дії) раніше прийнятого рішення (наприклад, рішення про арешт).

У кримінальному процесуальному законі йдеться й про інші ознаки доказів, як то: вагомість (п.1 ч. 1 ст. 178 КПК) та сила (ч. 2 ст. 94 КПК). Однак, вони не ознаками у «чистому» вигляді, бо характеризують доказ в аспекті його переконливості для учасників кримінального провадження, а не власне його характеристику.

Класифікація

Докази класифікуються на особисті і речові; обвинувальні і виправдувальні; первинні і похідні; прямі і побічні (непрямі).

До особистих доказів належать фактичні дані, що містяться у показаннях свідка, потерпілого, обвинуваченого, підозрюваного, протоколах слідчих і судових дій та інших документах, висновку експерта. Загальним для різних груп особистих доказів є психічне сприйняття людиною і передача усно або письмово у мовній або в іншій формі відомостей, що мають значення для кримінального провадження.

До речових доказів належать матеріальні об'єкти, які мають властивості, що відображають обставини кримінального правопорушення у вигляді слідів зміни, походження тощо. Інформація, що міститься в матеріальних об'єктах, передається не у мовній формі, а шляхом безпосереднього сприйняття ознак предмета.

Первинні і похідні докази розрізняються залежно від того, отримує інформацію особа, яка веде процес, із першоджерела цієї інформації чи з «других рук» («показання з чужих слів» - ст. 97 КПК).

Поділ доказів на обвинувальні і виправдувальні обумовлюється відношенням до предмету обвинувачення. Обвинувальними доказами є фактичні дані, які вказують на обставини, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення певною особою або обтяжують її вину. Виправдувальними доказами є докази, що вказують на обставини, які спростовують вчинення кримінального правопорушення певною особою або пом'якшують вину цієї особи.

Прямі і побічні докази поділяються відносно предмета доказування. Прямими доказами є такі фактичні дані, які безпосередньо вказують на обставини, що належать до предмету доказування, а побічні - на обставини, із яких можна зробити висновок про інші факти. Побічні докази лише допомагають встановити обставини, що належать до предмету доказування.

2. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ

Процесуальні джерела доказів - це форма збереження фактичних даних.

Згідно з ч. 2 ст. 84 КПК фактичні дані, що можуть бути доказами у кримінальній справі, встановлюються:

- 1) показаннями;
- 2) речовими доказами;
- 3) документами;

4) висновком експерта.

Згідно із Законом № 2617-VIII від 22.11.2018 року КПК доповнено статтею 298-1 «Процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки».

Нормами даної статті, окрім джерел доказів, зазначених у ч.2 ст. 84 КПК у кримінальних провадженнях про проступки названі також:

- 1) пояснення осіб;
- 2) результати медичного освідчення;
- 3) висновок спеціаліста;
- 4) показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Слід особливо звернути увагу, що такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора.

Показання

Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження

Давання показань:

- для підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого є правом;
- для свідка, експерта - обов'язком.

Залежно від того, чи отримані докази безпосередньо у стадії судового розгляду чи у стадії досудового розслідування, але в судовому засіданні, показання можуть бути «реальними» і «депонованими». Перші отримують шляхом надання їх свідком безпосередньо у судовому засіданні, де кримінальну справу розглядають по суті обвинувачення. Другі – у судовому засіданні, що відбувається у стадії досудового розслідування, коли обвинувачення лише готується для подання його до суду. «Депонування» доказів відбувається в порядку ст. 225 КПК у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань. Суд не вправі

обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них.

Не можуть бути доказами фактичні дані, повідомлені допитуваними, якщо вони не можуть вказати на їх джерело. Якщо показання базуються на повідомленнях інших осіб ("показання з чужих слів"), то ці особи повинні бути також допитані. Винятки складають лише випадки, встановлені ст. 97 КПК. Використання показань з чужих слів обставлено суттєвими гарантіями від зловживань з боку слідчих, прокурорів, суддів (ст. 97 КПК).

Речові докази

Речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом. Документи є речовими доказами, якщо вони містять зазначені вище ознаки.

Документи

Документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Не визнається джерелом доказів документ, походження якого не встановлено (анонімний лист, записна книжка невстановленого власника).

За характером виникнення документи поділяються на 2 групи:

- 1) офіційні (що надходять від підприємств, організацій і установ);
- 2) особисті (що надходять від приватних осіб).

Офіційні документи повинні мати встановлені для них реквізити (штамп, печатку, підписи). Коли відомості про фактичні дані викладаються громадянами, то до форми документа можуть пред'являтися вимоги лише в особливих випадках (наприклад доручення, розписка тощо). При цьому слід мати на увазі, що такі документи можуть використовуватись в процесі доказування, якщо достовірно встановлений їх власник і джерело походження.

За способом фіксації відомостей документи можуть бути:

- письмові - документи на папері (довідки, характеристики, листи);
- електронні - це документи, інформація в яких зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа (ч. 1 ст. 5 Закону від 22 травня 2003 року "Про електронні документи та електронний документообіг"). Якщо автором створюються ідентичні за документарною інформацією та реквізитами електронний документ та документ на папері, кожен з документів є оригіналом і має однакову юридичну силу (ч. 3 ст. 7 Закону). Допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму (ч. 2 ст. 8 Закону). У зв'язку з розширенням обігу електронних документів законодавцю слід подбати про врегулювання порядку використання фактичних даних, що містяться в електронних документах, як доказів у кримінальних справах;

- графічні (схеми, графіки, креслення);
- знакові (табуляграми);
- фото і кінематографічні (фотокартки, слайди, кіноплівки);
- відеозапис (відеотеки);
- звукозапис (фонограми).

Критеріями, за якими відрізняють документи і речові докази, називають різноманітні ознаки:

- особливості методів дослідження;
- замінюваність документів і незамінюваність речових доказів;
- стихійний характер формування речових доказів і штучний - документів;
- значущість для справи змісту (документи) або слідів на них, обставин їх утворення, зміни, переміщення або виявлення (речові докази).

Однак всі перелічені ознаки є не досить стабільними і можуть зустрічатися як у речових доказів, так і у документів, а також у документів з ознаками речових доказів.

Процесуальний режим фіксації, зберігання і вирішення долі документів суттєво відрізняється від процесуального режиму, встановленого законом для речових доказів. Правила роботи з документами у кримінальному провадженні врегульовані ст. 99 КПК, а зберігання їх і речових доказів – у ст. 100 КПК.

Висновок експерта

Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані

відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях. Висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими.

Вимоги, що ставляться до висновку експерта, викладені у ст. 102 КПК.

Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku.

Акти чи інші документи, в тому числі відомчі, де зазначаються обставини, встановлені із застосуванням спеціальних знань (наприклад, про причини аварії, вартість ремонту, розмір нестачі матеріальних цінностей), не можуть розглядатись як висновок експерта та бути підставою для відмови в призначенні експертизи, навіть якщо вони одержані на запит суду, органу досудового розслідування або адвоката (п. 18 ПШВС від 30 травня 1997 року № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах»).

3. ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ ТА ЙОГО СТРУКТУРА

Поняття

Кримінально-процесуальне доказування – це здійснювана в правових і логічних формах частина кримінально-процесуальної діяльності сторін і суду, що полягає у висуванні можливих версій щодо системи юридично-значущих обставин кримінального провадження, у збиранні, перевірці та оцінці доказів за цими версіями, а також в обґрунтуванні висновку про доведеність вини особи та його подальше обстоювання у судових стадіях процесу.

Доказування є стрижнем кримінально-процесуальної діяльності, воно займає в ній основне місце. За влучним висловом П.А. Лупінської, доказування складає "серцевину кримінально-процесуальної діяльності".

Діяльність сторони обвинувачення з доказування вини особи здійснюється на виконання обов'язку, який отримав назву "тягар доказування".

За своєю гносеологічною суттю кримінально-процесуальне доказування є різновидом пізнання людиною дійсності. Тому в ньому

застосовуються з урахуванням специфіки всі закони і категорії сучасної гносеології.

Водночас кримінально-процесуальне доказування не є науковим в тому розумінні, що воно:

1) не ставить перед собою мету пізнання закономірностей розвитку природи і суспільства (пізнавальна діяльність спрямована на з'ясування обставин конкретного діяння);

2) не може продовжуватися безкінечно, воно обмежене процесуальними строками;

3) здійснюється спеціальними суб'єктами за допомогою специфічних засобів, у визначеній кримінально-процесуальним законом формі.

Але кримінально-процесуальне доказування має і багато спільного з науковим пізнанням, насамперед з історичним, бо досліджується подія минулого.

Сукупність правових норм, якими регламентується порядок доказування у кримінальних справах, утворює собою підгалузь кримінально-процесуального права – доказове право. Систему доказового права складають:

1) норми глави 4 КПК "Докази і доказування", що регулюють загальні положення доказування: поняття доказів; предмет доказування; способи збирання доказів; правила оцінки доказів; процесуальні джерела доказів;

2) норми-засади кримінального провадження - вільна оцінка доказів; змагальність сторін та свобода у наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; презумпція невинуватості;

3) норми, якими врегульовані права і обов'язки учасників кримінального провадження в частині доказування - наприклад, право підозрюваного, потерпілого та інших заінтересованих учасників процесу подавати докази;

4) норми, якими регламентується провадження слідчих і судових дій та інших процесуальних дій із збирання та перевірки доказів (глави 20-21, статті 351-363 КПК).

Мета

Спірним у вітчизняній юридичній літературі є питання щодо мети доказування, здійснюваного у кримінальному процесі.

Традиційною є концепція, згідно з якою метою доказування є об'єктивна істина. Ця концепція побудована на двох марксистських тезах:

1) світ може бути пізнаний;

2) практика є критерієм істинності пізнання.

Але останнім часом ця концепція дещо похитнулася (особливо в Росії після запровадження суду присяжних) у зв'язку з появою концепції практичної достовірності, коли метою доказування визнається достовірність знань, яка дає можливість прийняти обґрунтоване рішення у кримінальній справі.

Противники об'єктивної істини стверджують, що:

- її сучасні прибічники виражають ідеологію інквізиційного кримінального процесу. З об'єктивною істиною тісно пов'язаний постулат про те, що жоден злочин не повинен залишатися нерозкритим, а винний безкарним. Саме тому відсоток розкриття злочинів у Радянському Союзі складав більше 90 (за рахунок приховання злочинів від обліку та застосування незаконних методів ведення слідства);

- вимога щодо встановлення об'єктивної істини є красивою на папері, але такою, що рідко коли реалізується на практиці;

- органи досудового розслідування, прокурор і суд, сторона захисту не озброєні критерієм визначення істини.

Видається, що концепція об'єктивної істини є вразливою як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Теоретична вразливість цієї концепції полягає в тому, що вона дійсно виправдовує інквізиційну конструкцію процесу. Остання передбачає встановлення істини будь-якими засобами ("мета виправдовує засоби").

У практичному плані концепція об'єктивної істини не є прийнятною через те, що вона оперує абстрактними схемами, тоді як під час провадження у кримінальній справі треба керуватися прагматичними міркуваннями. Навіть в філософії, де істина є одним із основних понять, однозначно і остаточно не вирішено, що є істиною. Процес наближення до неї є безкінечним, що є неприйнятним для провадження у кримінальній справі, де існують жорсткі часові межі - процесуальні строки. Та й вважати об'єктивною істиною ті обставини, що встановлені шляхом голосування суддів під час постановлення вироку (ч. 3 ст. 325 КПК), навряд чи можна.

Істина визначається як відповідність знань дійсності. Але досліджувана дійсність вже в минулому. Тому матеріальні та ідеальні сліди є лише фрагментами дійсності, які скласти разом вдається далеко не завжди. Окрім того, необхідно, щоб знання про дійсність були об'єктивними. Така вимога може породити безкінечний ланцюг отримання знань, що часто є неможливим в межах процесуальних строків. Та й навряд чи можна сподіватися на визначення точної відповідності знань, що є

потенційно вразливими у плані їхньої достовірності, події злочину, що була у минулому і яку не може безпосередньо сприйняти особа (слідчий, прокурор чи суддя), котра повинна зробити висновок про таку відповідність.

Про об'єктивну істину в кримінальному процесі можна вести мову як про пізнавальний ідеал, якого треба прагнути, але який не завжди досягається (таке розуміння мети доказування збігається із загальним визначенням мети як бажаного кінцевого результату людської діяльності). Нормативно визначити істину як мету доказування можливо, але навряд чи можна виконати приписи закону щодо її досягнення. Врегулювати з надією на його виконання можна тільки шлях до досягнення мети, яким є процедура доказування.

Доказування має кримінально-правове та кримінально-процесуальне значення.

Значення

Кримінально-правове значення доказування полягає в тому, що:

- тільки завдяки доказуванню можна встановити, чи мав місце злочин і якою є його кваліфікація;
- доказування забезпечує реалізацію такої кримінально-правової категорії, як кримінальна відповідальність.

Кримінальне процесуальне значення доказування проявляється в тому, що:

- правильне його здійснення в змозі забезпечити реалізацію прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження;
- всі питання, які виникають у перебігу кримінального провадження, можуть бути вирішені лише на підставі обставин, достовірно встановлених під час доказування;
- участь заінтересованих суб'єктів у доказуванні є гарантією реалізації засад кримінального процесу (зокрема засади змагальності, забезпечення права обвинуваченого на захист, презумпції невинуватості);
- докази є підставою для прийняття усіх процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Структура. Загальні положення

Процес доказування – це шлях відтворення реальної картини події кримінального правопорушення, з'ясування її суті і вироблення на підставі цього стороною обвинувачення - відповідних процесуальних рішень, а стороною захисту своєї «захисної» позиції у провадженні.

Цей процес складається із комплексу процесуальних дій і відносин, що можуть бути згруповані в окремі відносно самостійні елементи.

Останні є важливими для аналізу внутрішнього змісту кримінального процесуального доказування.

Елементи процесу доказування не є етапами доказування. Етапи – це періоди пошуку істини у різних справах і в окремих стадіях кримінального процесу. Наприклад, різними є етапи доказування під час досудового розслідування і в суді; у справах про вбивство і про крадіжку.

Елементи доказування є єдиними для всіх категорій кримінальних справ. В окремих стадіях процесу вони можуть різнитися лише своєю роллю і поєднанням.

Деякі процесуалісти (О.М. Ларін) зводять кримінальне процесуальне доказування по суті до одного елементу - "дослідження фактів для пізнання істини".

Найбільш поширеною (традиційною) є позиція вчених, згідно з якою процес доказування складається з 3 елементів: збирання, перевірка і оцінка доказів. Але така сукупність елементів не відображає повною мірою зміст доказової діяльності, що завжди здійснюється з метою спростування або доведення певної версії (гіпотези, тези), а також обґрунтування висновків у кримінальному провадженні.

Виходячи з цього, вчені виділяють 5 елементів процесу доказування.

Висування версій

Висування версій у кримінальному провадженні. У кожному провадженні є, як мінімум, дві версії: 1) подія кримінального правопорушення мала місце; 2) події не було.

Збирання доказів

Збирання доказів – це здійснювана із дотриманням процесуальної форми діяльність сторін обвинувачення і захисту із пошуку та виявлення джерела фактичних даних, вилучення необхідної інформації і її фіксації.

Кримінально-процесуальний закон (ст. 93 КПК) передбачає такі способи збирання доказів.

Для сторони обвинувачення:

1) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій,

2) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок,

3) проведення інших процесуальних дій (наприклад, виїмка).

Сторона захисту, потерпілий вправі використовувати такі способи:

1) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок;

2) ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій.

Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

3) шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (наприклад, огляд).

Докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Перевірка доказів

Перевірка доказів – це діяльність слідчого, прокурора, суду із ретельного, всебічного і об'єктивного визначення достовірності фактичних даних і доброякісності джерел їх отримання для правильного встановлення обставин кримінального провадження.

Перевірці підлягають як фактичні дані, так і їхні джерела; як кожний доказ окремо, так і у сукупності з іншими доказами. Перевірку доказів здійснюють державні органи і посадові особи, від яких залежить прийняття процесуальних рішень. Інші учасники процесу лише беруть участь у перевірці доказів.

Докази перевіряються:

1) шляхом детального дослідження ознак кожного доказу і його джерела;

2) шляхом провадження процесуальних (слідчих) дій (насамперед – одночасного допиту, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, експертизи);

3) логічним шляхом (аналіз змісту доказів; зіставлення доказу, що перевіряється, з іншими доказами; отримання нових доказів).

Оцінка доказів

Оцінка доказів – (ст. 94 КПК) це розумова (логічна) діяльність представників сторін та слідчого судді під час досудового розслідування, а суду у судовому провадженні, яка полягає в тому, що ці особи, керуючись своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному

й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Жодні докази для суду, прокурора, слідчого не мають наперед встановленої сили (ст. 94 КПК). Це правило є основним для системи вільної оцінки доказів, яка існує у кримінально-процесуальному праві всіх розвинених демократичних держав.

До 1864 року в Україні існувала формальна система оцінки доказів у кримінальних справах. Суть такої оцінки полягала в тому, що кожний доказ мав наперед встановлену силу (вагу). Інші джерела відомостей за значущістю прирівнювалися лише до частини цього "досконалого" доказу. Якщо ж вони у сукупності не могли бути прирівняні до визнання вини, то підсудного залишали "у підозрі". При цьому надавалися переваги за юридичною значущістю чоловікові перед жінкою; знатному перед незнатним; вченому перед невченим; духовному перед світським. Розслідування і провадження у суді покривала канцелярська таємниця, а робота судді полягала у підсумовуванні значення закріплених письмово доказів, що мало гарантувати об'єктивність розгляду справ.

Система вільної оцінки доказів побудована за принципом "свідків зважують, а не рахують".

Вільна оцінка доказів допускає варіативність у результатах оцінки одних і тих саме доказів, здійснюваної різними службовими особами, які здійснюють кримінальне провадження. Судді, які входять до складу колегії, що розглядає кримінальну справу, мають право на окрему думку під час підписання вироку. Це право також впливає із правила про вільну оцінку доказів.

Вільна система оцінки доказів не допускає можливості покладання визнання обвинуваченим власної вини (доказу, що був «досконалим» для формальної системи оцінки) в основу обвинувачення. Оскільки невизнання обвинуваченим вини не може бути саме по собі підставою для постановлення виправдувального вироку, то і визнання ним вини не може бути покладено в основу обвинувального вироку.

У сторін обвинувачення і захисту є право знати про докази один одного. Однак, сторона захисту має певні переваги у реалізації даного права, що полягають у такому:

- пред'являти «свої» докази лише по завершенні досудового розслідування, а із матеріалами сторони обвинувачення ознайомлюватися

протягом всього часу розслідування і у будь-який час (за деякими винятками);

- ознайомлюватися із усіма доказами, що є у розпорядженні сторони обвинувачення (навіть з результатами негласних слідчих дій).

Доступ до матеріалів кримінального провадження, зібраних стороною обвинувачення, забезпечує обвинуваченому право на захист.

Обґрунтування висновків

Обґрунтування висновків у провадженні, яких дійшли суб'єкти доказування, - це підтвердження правильності висновків, що містяться у кримінальному процесуальному рішенні, сукупністю доказів (фактичне обґрунтування) і посиланнями на відповідні норми права (юридичне обґрунтування). Такі висновки формулюються на офіційних засадах і повинні бути переконливими для всіх осіб, які мають відношення до кримінального провадження, а також для всіх інших членів референтної групи, до якої окрім службової особи, яка обґрунтовує рішення, суб'єктів, що здійснюють відомчий контроль та прокурорський нагляд (процесуальне керівництво досудовим розслідуванням), адвокатів (захисників обвинуваченого та представників потерпілого) належать всі інші юристи.

Від органів, які здійснюють кримінальне провадження, вимагається викласти свої висновки у рішенні, обґрунтувавши їх доказами так, щоб ні в кого не виникало сумнівів щодо правильності цих висновків.

Обґрунтуванню підлягають висновки про:

- 1) наявність чи відсутність обставин, які належало встановити;
- 2) доброякісність чи недоброякісність доказів і їхніх джерел;
- 3) належність і допустимість доказів;
- 4) їхні юридично-значущі властивості;
- 5) характер необхідних у справі рішень.

4. ПРЕДМЕТ, МЕЖІ ТА СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ

Предмет

Будь-який суб'єкт, звертаючись до дійсності, що його оточує, стикається з безкінечною множиною об'єктів: предметів, явищ, процесів. Спроба вивчення їх всіх одночасно позбавлена сенсу. Через це в ході пізнання виокремлюють в реальному світі лише деякі предмети, явища, процеси, націлюючи на них свій пізнавальний інтерес. Залежно від їх кількості (обсягу) розрізняють: 1) об'єктивну реальність; 2) об'єкт; 3) предмет пізнання.

Кримінальне правопорушення є об'єктом дослідження в багатьох галузях права і суміжних науках. Але в кожній із них досліджуються окремі його сторони. Так, в кримінальному праві досліджують поняття, різновиди кримінальних правопорушень, їх склад тощо; у кримінології – рівень і динаміку злочинності та способи її попередження і протидії. Виділяються окремі сторони кримінального правопорушення для дослідження в межах інших галузей права і наук: криміналістиці, правовій психології тощо.

Коло обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, є предметом кримінального процесуального доказування. Кожне кримінальне провадження є унікальним за «набором» обставин, котрі треба встановити. Тому регламентувати у кримінальному процесуальному законодавстві повний перелік обставин, що є обов'язковими до встановлення у кожному провадженні, є практично неможливим. Окрім того, у доказуванні беруть участь сторони, котрі самостійно з урахуванням власної позиції і регламентації події у законі про кримінальну відповідальність визначають коло питань, що є необхідними для дослідження.

Предмет доказування складають кримінально-правовий, цивільно-правовий та кримінальний процесуальний елементи.

Кримінально-правовий елемент предмету доказування утворюють обставини, встановлення яких дозволяє дати правильну юридичну кваліфікацію певного діяння як кримінального правопорушення і призначити справедливе покарання. До них належать обставини, що становлять складу кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого та обтяжують чи пом'якшують його відповідальність.

Цивільно-правовий елемент предмету доказування визначається обставинами, пов'язаними із заявленим цивільним позовом та можливою конфіскацією майна обвинуваченого.

Кримінальний процесуальний елемент – це ті обставини, доказування яких є необхідним для вирішення поточних питань кримінального провадження. Ними є обставини, які визначаються в законі як підстави прийняття кримінальних процесуальних рішень як за результатами певного обсягу діяльності у кримінальному провадженні (підстави до застосування запобіжного заходу чи до закриття провадження), так і для провадження процесуальних дій (підстави до провадження обшуку).

Предметом доказування можуть бути і самі докази, коли йдеться про вирішення питання щодо їх допустимості, належності, достовірності,

достатності. ЄСПЛ зазначив, що у змагальному процесі належить розглядати не тільки докази, що безпосередньо стосуються фактів цієї справи, а й інші докази, які можуть стосуватися належності, достовірності й достатності перших.

Не підлягають встановленню у кримінальному процесі загальновідомі факти, та ті факти, що встановлені раніше судовим рішенням, що набрало чинності (преюдиційні факти).

Предметом доказування можуть слугувати лише обставини ймовірні. А усе, що належить до сфери «чудес» (неприродного), тобто суперечить законам природи, не може бути елементом предмета доказування. Хоча поняття про природне та неприродне, можливе та неможливе у час інтенсивного розвитку науки та комп'ютерних технологій є відносними. Межі «чудесного» постійно змінюються, а тому у певних випадках для того, щоб встановити чи належить якимось явище до сфери неприродного, слідчі, прокурори та суд повинні призначити експертизу.

Предметом доказування у кримінальному провадженні є певні факти. «Підведення» цих фактів під відповідні статті закону покладається на сторону обвинувачення. Сторона захисту також може бути причетною до встановлення обставин предмету доказування, але предмет доказування сторони захисту не збігається із предметом доказування сторони обвинувачення. Захист може або сприяти встановленню предмету доказування, на досягнення якого спрямована діяльність обвинувачення (наприклад, у разі дійового каяття обвинуваченого), або ж визначити власний предмет доказування. У будь-якому разі зміст предмету доказування, який опановує захист, обумовлюється предметом доказування сторони обвинувачення.

Остаточний же висновок про встановлення чи не встановлення обставин предмету доказування сторонами робить суд, який вирішує питання про винність і покарання обвинуваченого.

Висловлені в ухвалі слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, не мають преюдиціального значення для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального провадження.

Не підлягають доказуванню у кримінальному провадженні негативні положення, котрі полягають у запереченні не якогось конкретного факту, а сукупності можливих фактів, що не допускають їх індивідуалізації. Не можна, наприклад, доказувати, що певний киянин,

який не має фізичних вад, ніколи не був на певній вулиці Києва. У тому ж випадку, коли негативний факт стосується конкретного випадку, то він (факт) уявляється негативним лише за формою, приміщуючи у собі позитивне твердження. Так, наприклад, негативне положення, що підсудний не перебував у даному місці у даний час, містить у собі позитивне твердження про те, що він знаходився у якомусь іншому місці.

МЕЖІ

Межі доказування - це такі межі доказової процесуальної діяльності, які констатують повноту версій, що перевіряються; «глибину» дослідження обставин, що підлягають встановленню; обсяг доказів і їхніх джерел, обов'язкових для визнання наявності або відсутності цих обставин; достатність обґрунтування висновків у кримінальній справі тощо.

Межі доказування є індивідуальними у кожному кримінальному провадженні і для кожної із сторін.

Неправильне визначення меж доказування стороною обвинувачення може потягнути необґрунтоване звуження або розширення процесу доказування. Перше (необґрунтоване звуження) призводить до того, що деякі обставини, які належать до предмету доказування, залишаються недостатньо дослідженими через прогалини в доказовому матеріалі. Друге (необґрунтоване розширення) має наслідком невиправдане нагромадження доказової інформації, залучення додаткових процесуальних сил і засобів.

Межі доказування, здійснюваного стороною обвинувачення під час досудового розслідування і в судовому розгляді, можуть не співпадати внаслідок виникнення необхідності перевірки в стадії судового розгляду нових версій, різниці в оцінці належності, допустимості, достовірності та достатності доказів та з інших причин.

У процесуальних системах, які є змагальними у «чистому вигляді», межею доказування може стати визнання обвинуваченим своєї вини. Так, у США доктрина і практика (судова і законодавча) виходять із такого постулату: якщо кримінальний процес – це спір, і якщо один із його учасників (обвинувачений) визнає себе винним («таким, що потерпів поразку»), то тим самим втрачає сенс продовження такого спору, оскільки те, що вважається у будь-якій справі суперечливим (факт вчинення злочину конкретною особою), після заяви обвинуваченого про те, що він визнає себе винним, перестає бути таким. Від позиції обвинуваченого значною мірою залежить зміст дій поліції під час досудового провадження.

Якщо така особа погоджується з тим, що ставиться їй у провину, то не треба шукати даних, які б могли її викрити, бо вони не знадобляться у суді. Визнання обвинуваченим своєї вини відкриває можливість для спрощеного закінчення кримінальної справи за допомогою переговорів з приводу угоди про визнання вини. Визнання вини може також бути підставою для того, щоб журі присяжних не комплектувалось і судова перевірка доказів, в тому числі обвинувальних, не здійснювалась.

Українське кримінальне процесуальне законодавство регламентує процедуру так званого «скороченого судового слідства», згідно з якою у суді можна не досліджувати обставини, якщо сторони вважають їх встановленими (доведеними) і не наполягають на їх дослідженні.

Отже, межі доказування у кримінальному провадженні визначаються кримінальним законом, а якщо вирішуються цивільно-правові питання, то й цивільним законом; сторонами з урахуванням ситуації провадження; формою кримінального провадження, яка дозволяє припинення провадження за угодою про визнання вини.

Стандарти доказування (переконання)

Суд обґрунтовує доказами різноманітні процесуальні рішення як у досудовому, так і у судовому провадженні, в тому числі – підсумкове рішення – вирок. На різних стадіях і етапах кримінального провадження ступінь переконання судді може бути різним. Так, наприклад, під час вирішення питання про законність затримання підозрюваного ступінь доведеності вини у вчиненні кримінального правопорушення може бути значно меншим, ніж коли ухвалюється обвинувальний вирок.

У кримінальному процесуальному законі стандарти доказування можуть регламентуватися або ні. У тих державах, де стандарти встановлені, кількість їх може бути різною: від одного («проста перевага доказів») до чотирьох («розумної підозри»; «переконання за більшою вірогідністю»; «вагомого переконання»; «переконання поза розумним сумнівом»).

Підстава застосування того чи іншого стандарту у конкретній ситуації визначається законом і може залежати від тяжкості злочину. Як правило, чим тяжчим є злочин, тим «суворішим» має бути стандарт доведеності вини під час ухвалення вироку. «Найсуворішим» є стандарт переконання «поза розумним сумнівом». Розумним є сумнів, який ґрунтується на певних обставинах та здоровому глузді, впливає зі справедливого та зваженого розгляду усіх належних та допустимих відомостей, визнаних доказами, або з відсутності таких відомостей і є

таким, який змусив би особу втриматися від прийняття рішення у питаннях, що мають для неї найбільш важливе значення.

Градація стандартів доказування залежно від тяжкості злочину, у якому особа обвинувачується, обумовлена ціною можливої судової помилки і призначенням у зв'язку з цим меншого або більшого покарання.

В українському кримінальному процесі стандарт доказування «поза розумним сумнівом» стосується ухвалення вироку судом. Якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом, то суд повинен ухвалити виправдувальний вирок (ч. 2 ст. 17 КПК).

Обов'язок доказування

Зміст цього обов'язку полягає у необхідності доводити вину, а не довести її. Інакше на посадових осіб органів кримінального переслідування довелось б покласти юридичну відповідальність за невиконання обов'язку у кожному випадку постановлення судом виправдувального вироку. Відповідальність компетентних службовців, які представляють сторону обвинувачення, встановлена лише за невжиття всіх заходів для встановлення вини обвинуваченого. Тобто за неналежне здійснення процесу доказування, а не за отриманий під час законного і об'єктивного доказування результат, яким є не встановлення вини обвинуваченого.

Обов'язок сторони обвинувачення доказати усі елементи складу злочину обумовлений декількома чинниками.

1. Потреба протидіяти злочинності. Протидія злочинності є функцією держави. Тому завдання щодо виявлення злочинів і осіб, які їх вчинили, покладається на створені державою органи: прокуратуру, органи досудового розслідування (органи кримінального переслідування), які у кримінальному провадженні виконують процесуальну функцію обвинувачення. Доказавши усі елементи вчинення злочину перед судом, органи кримінального переслідування можуть розраховувати на покарання винних, що є одним із напрямів протидії злочинності.

2. Потреба виконувати конституційну засаду судочинства щодо «забезпечення доведеності вини». Ця засада сформульована у п. 3 ч. 3 ст. 129 Конституції. Суд, не переконавшись у тому, що вина особи доведена, не вправі визнати її винуватою у вчиненні злочину, а отже і призначити покарання. Забезпечення доведення перед судом переконливості доказів вини особи Основний Закон поклав на сторону обвинувачення.

3. Потреба перевірити чи може бути спростована презумпція невинуватості. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ч. 1 ст. 62 Конституції, ст. 11 Загальної декларації прав людини, ч. 2 ст. 6 ЄКПЛ).

Презумпція невинуватості належить до числа спростовних правових (процесуальних) презумпцій. Обов'язок спростувати її у кримінальному провадженні покладається винятково на сторону обвинувачення. ЄСПЛ вирішив, що у кримінальних справах правило ч. 2 ст. 6 ЄКПЛ (презумпція невинуватості) вимагає, щоб обов'язок доказування лежав на стороні обвинувачення («*Carreau v. Belgium*»).

Одним із елементів, що складає зміст презумпції невинуватості, є те, що сумніви щодо винуватості особи повинні тлумачитися на її користь (ч. 3 ст. 62 Конституції). Тому у разі виникнення певних сумнівів щодо доведеності вини суд має постановити виправдувальний вирок. На момент постановлення вироку сторона обвинувачення повинна довести вину поза розумним сумнівом.

4. Потреба обґрунтувати обвинувачення. Обвинувачення, сформульоване органами кримінального переслідування під час досудового розслідування, у судових стадіях кримінального провадження виконує роль кримінального позову. Як і будь-який інший позов до суду, кримінальний позов має бути обґрунтований доказами. Обґрунтування позову покладається на сторону, яка його подає, тобто на сторону обвинувачення.

5. Відсутність у обвинуваченого обов'язку доводити свою винуватість. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ч. 2 ст. 62 Конституції). Якщо у обвинуваченого (сторони захисту) відсутній обов'язок доводити свою невинуватість, то тим паче він не зобов'язаний доводити свою винуватість. Оскільки суд теж не зобов'язаний це робити, то обов'язок доказати елементи складу злочину покладається саме на сторону обвинувачення.

Тягар доказування

На відміну від обов'язку доказування, що полягає у доведенні стороною обвинувачення перед судом винуватості особи у вчиненні злочину, тягар доказування стосується інших обставин. Покладання на сторону захисту тягара доказування цих обставин не суперечить презумпції невинуватості.

На сторону захисту може бути покладено тягар доказування окремих обставин, що складають кримінальний процесуальний (належність і допустимість поданих нею доказів), цивільно-правовий (розмір процесуальних витрат) елементи предмету доказування та кримінально-правовий елемент в частині, що не стосується винуватості особи у вчиненні злочину, наприклад, обставини, що характеризують обвинуваченого, пом'якшуючі обставини.

В окремих державах на сторону захисту може покладатися тягар доказування й інших обставин. Наприклад, у Франції існують загальні і спеціальні правила про покладання тягарю доказування на сторону захисту.

На виконання загального правила саме захист повинен довести наявність обставин, що виключають злочинність діяння (наприклад, необхідної оборони). Іноді суди вимагають, щоб захист довів суб'єктивні обставини, які роблять кримінальну відповідальність неможливою, наприклад, неосудність в момент вчинення діяння. Захист доводить також: наявність імунітету від кримінальної відповідальності, факт засудження за той саме злочин в закордонній державі та ін.

Спеціальні випадки є достатньо чисельними. Наприклад, згідно з п. 3 ст. 225-6 КК Франції особа визнається винною у звідництві, якщо вона «за неможливості обґрунтувати джерела доходів, які відповідають її способу (характеру) життя, проживає з особою, котра систематично займається проституцією ...». Інший приклад – ст. 418 Митного кодексу Французької Республіки, де вказано, що товари, вилучені в митній зоні у зв'язку з відсутністю належних документів, презюмуються контрабандою.

ЄСПЛ, виходячи із конкретних обставин справ, неодноразово не визнавав порушення презумпції невинуватості (ч. 2 ст. 6 ЄКПЛ) у випадках застосування зазначених положень Митного кодексу Французької Республіки («Pham Hoang v. France», «Salabiaku v. France»). Водночас згідно з практикою ЄСПЛ особливості митного права не можуть виправдати порушення права будь-кого, кому «висунуто кримінальні обвинувачення», зберігати мовчання або не давати свідчень проти себе («Funke v. France»).

Зобов'язання надавати відомості

Зобов'язання надавати правдиві відомості «підкріплюється» встановленням кримінальної або іншої юридичної відповідальності, присяги, клятви тощо з метою забезпечення правдивості (достовірності) відомостей, що надаються. Причому встановлення таких засобів

забезпечення достовірності відомостей не є примусом до їх надання. ЄСПЛ констатував, що хоча обов'язок свідка скласти присягу й покарання, передбачені на випадок відмови від цього, містять елемент примусу, однак його призначення – забезпечити правдивість будь-яких наданих судді свідчень, а не присилувати свідків до них («*Serves v. France*»).

Зобов'язання надавати відомості у кримінальному провадженні не розповсюджується на певні категорії осіб, які володіють професійною таємницею (адвокат, нотаріус, медичні працівники, священнослужителі, журналісти) або щодо відомостей, які їм стали відомі у зв'язку із участю у кримінальному провадженні (суддя – щодо обставин обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення; особа, яка брала участь в укладенні та виконанні угоди про примирення; особа, щодо якої застосовані заходи безпеки; особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки).

Із обігу у кримінальному провадженні мають бути взагалі виключені відомості про приватне життя, стан здоров'я особи тощо, якщо вони не мають значення для вирішення питання про кримінальну відповідальність.

Обіг зазначених відомостей може бути і обмеженим. Це відбувається тоді, коли відомості мають значення для встановлення обставин злочину, але в умовах, що виключають їх розголошення. У справі «*Z. v. Finland*» ЄСПЛ не встановив порушення права на приватне життя у ситуації, коли суд допитав лікарів-консультантів у міському суді за зачиненими дверима і розпорядився, щоб усі документи, зокрема протоколи допитів, залишалися секретними. Усіх, хто брав участь у процесі, суд зобов'язав дотримуватися конфіденційного характеру цих матеріалів, а порушення цього зобов'язання могло б, відповідно до фінського права, служити підставою для притягнення до цивільної та (або) кримінальної відповідальності. ЄСПЛ зробив висновок, що залучення лікарів-консультантів до надання свідчень було достатньо вмотивоване обставинами справи й відповідало вимогам, продиктованим правомірною метою, а співвідношення між цими заходами й цілями було розумним.

Вирішуючи питання про те, чи треба покладати на особу зобов'язання надати відомості, які здатні розкрити професійну таємницю, суд повинен зважати на можливість отримання таких відомостей з іншого джерела. Тому у справі «*Voskuil v. the Netherlands*» ЄСПЛ вирішив, що не бачить необхідності розглядати питання про те, чи може за якихось умов обов'язок держави забезпечити справедливий судовий розгляд виправдати примушування журналіста розкрити своє джерело. Хоч би якою

потенційно важливою для кримінального провадження була інформація, яку апеляційний суд прагнув одержати від заявника, ніщо йому не заважало розглянути по суті обвинувачення, висунуті трьом підсудним. Суд мав можливість використати свідчення інших свідків замість інформації, яку він прагнув отримати від журналіста.

Зобов'язання нерозголошення щодо відомостей

Відомості щодо приватного життя учасників кримінального провадження, якщо вони не мають значення для вирішення питання про кримінальну відповідальність обвинуваченого, не повинні розголошуватися протягом провадження.

З цією метою суд може проводити закриті судові засідання, відбирати письмові зобов'язання про нерозголошення відомостей тощо. Розголошення ж під час провадження відомостей про приватне життя є порушенням ст. 8 ЄКПЛ. Так, у справі «Panteleyenko v. Ukraine» ЄСПЛ констатував, що розголошення у суді конфіденційної інформації про психічний стан і відповідне медичне лікування особи не могло вплинути на результат судового провадження, а отже було порушенням ст. 8 ЄКПЛ.

Зобов'язання щодо нерозголошення може діяти протягом певного часу і після закінчення кримінального провадження. Продовження дії зобов'язання передбачається у законі, а конкретний строк встановлюється судом. Строк повинен бути таким, щоб не було порушене право особи на приватне життя. Наприклад, у справі «Z. v. Finland» ЄСПЛ відзначив, що наказ про встановлення 10-річного терміну нерозголошення не відповідає побажанням або інтересам сторін у судовому процесі, які всі без винятку клопотали про триваліший термін, і вирішив, що внаслідок оприлюднення відповідної інформації на судовому процесі без згоди особи, її право на повагу до особистого й сімейного життя вже зазнало серйозного втручання. Подальше втручання, якого вона могла зазнати, якщо медичні відомості про неї стали би надбанням гласності через десять років, не мало б підстав, які би можна було визнати за достатні, щоб переважати її інтерес у збереженні медичних відомостей конфіденційними протягом тривалішого часу.

Суб'єкти

Суб'єкти доказування – це суб'єкти, які беруть участь у формуванні системи (сукупності) доказів у кримінальному провадженні.

Суб'єкти доказування поділяються на 3 групи:

1) державні органи і посадові особи, які зобов'язані (ч. 1 ст. 92 КПК) висувати версії, збирати, перевіряти, оцінювати і використовувати докази: слідчий, дільничник, прокурор - в межах їхньої компетенції, а в певних випадках – потерпілий (в разі відмови прокурора від обвинувачення; у провадження, здійснюваних у формі приватного обвинувачення);

2) особи, які мають право брати участь в доказуванні певних обставин справи: підозрюваний, обвинувачений, захисник, законний представник, потерпілий (коли на нього не покладено обов'язок доказування) та інші суб'єкти, заінтересовані у результатах вирішення кримінальної справи. Вони можуть представляти докази, заявляти клопотання про витребування і приєднання доказів, висловлювати свою думку з приводу оцінки того чи іншого доказу тощо;

3) сторона, яка подає дані щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого. На неї покладається тягар доказування належності та допустимості цих доказів (ч. 2 ст. 92 КПК).

Зберігання доказів після закінчення кримінального провадження

Матеріали, надані сторонами суду і визнані ним доказами, зберігаються у кримінальних справах протягом часу, відведеного законом для зберігання справ.

Окремі із доказів (зразки клітинного матеріалу, профілі ДНК, відбитки пальців засуджених осіб) можуть зберігатися і після закінчення кримінального провадження. ЄСПЛ не вважає за необґрунтоване зобов'язувати проходити процедуру геномної «дактилоскопії» всіх осіб, які були засуджені за злочини певної тяжкості, і визнає такі заходи «необхідними у демократичному суспільстві». Такий висновок ЄСПЛ обґрунтовує тим, що реєстрація геномної інформації зробила в останні роки значний внесок у боротьбу зі злочинністю, і що втручання у приватне життя, яке у даному разі не є значним, може принести певну користь і особі, щодо якої постановлено вирок, бо внесення профілю її ДНК в національну базу даних дозволить швидко усунути її зі списку осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, під час розслідування яких виявляють матеріал, що містить ДНК («Van der Velden v. the Netherlands»).

Для того, щоб втручання у приватне життя, зумовлене зберіганням зазначених матеріалів після закінчення провадження, було законним, держава повинна визначити підстави їх зберігання і механізм незалежної перевірки цих підстав. Підставами до цього можуть бути тяжкість вчиненого злочину, попередні арешти, вагомість підозр щодо особи та деякі інші особливі обставини.

У разі ухвалення виправдувального вироку докази, що містять особисті дані, не повинні зберігатися безстроково після закінчення кримінального провадження. ЄСПЛ не прирівнює збереження особистих даних до висловлення підозр, однак вважає, що відчуття осіб, ніби до них ставляться як до невинуватих, загострюється через те, що їхні дані зберігаються так само без обмеження строку, як і дані засуджених, тоді як дані тих, кого ніколи не підозрювали в учиненні правопорушення, підлягають знищенню. На підставі цього ЄСПЛ зробив висновок, що збереження відбитків пальців, зразків клітинного матеріалу і профілів ДНК осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, але не засуджених за них, не забезпечує справедливого балансу між конкурентними суспільними і приватними інтересами. Отже збереження таких доказів є непропорційним втручанням у право заявників на повагу до приватного життя і не може бути визнаним за необхідне в демократичному суспільстві («S. and Marper v. the United Kingdom»).

Питання для обговорення:

1. Гносеологія (теорія пізнання) – методологічна основа доказів і доказування. Поняття, характер і зміст істини в кримінальному судочинстві. Встановлення істини – мета доказування. Критерій істини – практика.

2. Доказове право: поняття, джерела.

3. Поняття та види доказів. Належність і допустимість/недопустимість доказів. Визнання доказів недопустимими. Преюдиція щодо допустимості доказів. Класифікація доказів: первинні та похідні, особисті та речові, прямі та непрямі, обвинувальні та виправдувальні.

4. Предмет доказування та його види. Предмет обвинувачення та склад злочину. Межі доказування.

5. Поняття доказування та його структура. Версії та їх роль в процесі доказування. Збирання доказів. Перевірка доказів. Оцінка доказів.

6. Показання як вид доказів. Суб'єкти показань. Предмет показань підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), свідка, потерпілого, експерта. Процесуальний порядок отримання показань. З'ясування достовірності показань свідка. Показання з чужих слів та умови визнання їх судовими доказами.

7. Поняття та види речових доказів.

8. Поняття та види документів. Документ як речовий доказ. Процесуальний порядок надання документів. Зберігання речових доказів і документів та вирішення питання про них.

9. Поняття висновку експерта. Залучення експерта особою та доручення про проведення експертизи слідчим суддею чи судом. Форма та зміст висновку експерта.

ТЕМА 5: ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ПРОЦЕСУАЛЬНІ РІШЕННЯ. ПОВІДОМЛЕННЯ

План

1. Поняття кримінальної процесуальної форми.
2. Кримінальне провадження на підставі угод.
3. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення.
4. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб.
5. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх.
6. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
7. Кримінальне провадження, яке містить державну таємницю.
8. Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв.

1. ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ

При здійсненні розслідування посадовим особам дуже важливо дотримуватися певних передбачених законом правил. Принцип рівності громадян перед законом і судом (ст. 24 Конституції України) передбачає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

З цього можна зробити висновок, що і провадження у випадку вчинення кримінального правопорушення повинно здійснюватися за однаковими правилами до всіх категорій громадян. Наука кримінального процесу для визначення цих правил використовує термін „кримінальна процесуальна форма”. Кримінальна процесуальна форма - це передбачений кримінальним процесуальним законом порядок здійснення

кримінальної процесуальної діяльності як окремих слідчих (розшукових) і процесуальних дій, так і всього кримінального провадження.

Для забезпечення принципу рівності громадян перед судом найбільш ефективним є створення єдиного стандартизованого порядку провадження по кримінальних правопорушеннях. Створення єдиного порядку провадження має назву уніфікація кримінальної процесуальної форми.

Але потрібно розуміти, що неможливо в усіх випадках застосувати стандартний порядок провадження. Це пов'язано з тим, що в певних випадках процесуальна форма повинна враховувати суттєві обставини, які впливають на провадження. Мова може йти про, наприклад, незначну суспільну небезпеку кримінального правопорушення, у таких випадках закон передбачає обов'язково наявність заяви громадянина, без якої провадження неможливе, в інших випадках провадження потребує додаткових гарантій законності, наприклад щодо неповнолітніх, обмежено осудних тощо. У цих й інших передбачених законом випадках провадження здійснюється не за загальною, а за особливою, передбаченою для конкретного випадку процедурою. Для наукового визначення таких випадків використовується такий термін як диференціація кримінальної процесуальної форми, адже мова йде про особливі (диференційовані) форми провадження.

Питання визначення кримінальної процесуальної форми є дискусійним. Вчені-процесуалісти по різному підходять до його визначення. Так В.М. Тертишник визначає процесуальну форму як відповідні змісту і принципам кримінального процесу, передбачені кримінальним процесуальним правом умови, послідовність та порядок діяльності учасників процесу, засоби реалізації ними своїх прав, свобод і обов'язків, процедура здійснення окремих процесуальних дій та прийняття юридичних рішень, а також режим документування процесуальної діяльності, покликані забезпечити розв'язання завдань і досягнення мети кримінального процесу.

Л.Д. Удалова визначає процесуальну форму як передбачений кримінальним процесуальним законом порядок усієї кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду, а також громадян та юридичних осіб, залучених до сфери цієї діяльності. Зокрема й порядок вчинення та оформлення певних процесуальних дій, прийняття, оформлення і звернення до виконання процесуальних рішень.

Благута Р.І., Сергієнко Л.О., вважають, що кримінальна процесуальна форма – це закріплена кримінальним процесуальним правом структура всього кримінального процесу в цілому і окремих його стадій, умови, послідовність, порядок провадження процесуальних дій та оформлення їх у правових актах.

Аналізуючи ці визначення, можна зробити висновок, що в цілому їхній зміст багато в чому схожий. Автори погоджуються, що кримінальна процесуальна форма - це передбачений законом порядок провадження процесуальних дій при здійсненні провадження по кримінальних правопорушеннях. З таким змістом можна погодитися. Як загальне визначення кримінальної процесуальної форми можна запропонувати наступне: це передбачений кримінальним процесуальним законом порядок кримінальної процесуальної діяльності суб'єктів кримінального процесу, засоби реалізації ними своїх прав, свобод і обов'язків, порядок вчинення та оформлення певних процесуальних дій, прийняття, оформлення і звернення до виконання процесуальних рішень

Важливість процесуальної форми у тому, що вона є однією з кримінальних процесуальних гарантій і відповідно забезпечує виконання завдань кримінального судочинства і є засобом забезпечення кримінальної процесуальної діяльності. Дотримання процесуальної форми суб'єктами кримінального процесу є обов'язковим, порушення передбаченого законом порядку провадження буде мати наслідком скасування прийнятого юридичного рішення.

Процесуальна форма повинна відповідати певним вимогам: доцільності (забезпечувати швидке, безпомилкове й ефективне правосуддя); простоти (бути вільною від непотрібних бюрократичних формальностей); надійності (гарантувати досягнення істини і справедливості); толерантності (забезпечувати повагу до прав і свобод людини), ясності, моральності та етичності.

Особливості кримінальної процесуальної форми наступні:

- перевага принципу публічності над диспозитивністю при вирішенні питання щодо вибору учасниками процесу способу поведінки;
- забезпечення належної поведінки учасників процесу заходами державного примусу;
- залежність характеру примусу від суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення;
- правосуддя як єдиний спосіб покладання кримінальної відповідальності та призначення винуватому справедливого покарання чи виправдання невинуватого;

- існування інституту захисту прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого.

Значення процесуальної форми полягає в тому, що вона:

- визначає стабільну та юридично доцільну процедуру судочинства;

- оптимізує й активізує діяльність щодо розв'язання завдань кримінального процесу;

- надає правове поле для встановлення єдиної для всіх законності;

- створює систему необхідних гарантій встановлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості;

- забезпечує реалізацію принципів правової держави в сфері правосуддя й створює необхідний для цього режим законності

- забезпечує виховний вплив кримінального процесу.

Як вже зазначалося вище законодавством передбачений єдиний порядок провадження, у зв'язку з чим мова йде про уніфікацію кримінальної процесуальної форми, тобто створення однакового порядку провадження.

Разом з тим існують особливі (диференційовані) порядки провадження. Диференціація кримінальної процесуальної форми є такою будовою судочинства, при якій поряд із звичайним порядком мають місце процесуальні форми, які передбачають як спрощення процедури у нескладних справах, так і її ускладнення про найбільш небезпечні кримінальні правопорушення, або справи, що потребують особливої процесуальної захищеності законних інтересів обвинуваченого або інших учасників судочинства.

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає такі особливі (диференційовані) порядки кримінального провадження (розділ VI):

- кримінальне провадження на підставі угод (глава 35);

- кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (глава 36);

- кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб (глава 37);

- кримінальне провадження щодо неповнолітніх (глава 38);

- кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (глава 39);

- кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (глава 40);

- кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському

чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (глава 41).

2. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД

Перш ніж говорити про досить новий для України порядок кримінального провадження – угоди, слушно було б дослідити досвід інших країн по застосуванню такого правового інституту.

24 липня 2002 р. Економічна і соціальна рада при ООН ухвалила резолюцію «Про основні принципи програм відновлюючого правосуддя у кримінальних справах», яка рекомендує всім країнам розвивати та впроваджувати програми відновлюючого правосуддя у національне судочинство. Існує декілька моделей подібного правосуддя, і найпоширенішою його формою є програми примирення жертв і правопорушників (медіація).

Відповідно до Рамкового рішення ради Європейського Союзу «Про положення жертв у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 р. медіація у кримінальних справах – це процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйняттого рішення між потерпілим та правопорушником за посередництва компетентної особи – медіатора.

На підставі цього рішення всі країни Європейського Союзу зобов'язані поширювати посередництво в кримінальних справах та забезпечувати прийняття до розгляду будь-якої угоди між жертвою та правопорушником, досягнутої в процесі посередництва.

У Франції прокурор, який вирішує питання про порушення публічного позову, вправі на власний розсуд оцінювати доцільність кримінального переслідування в кожному окремому випадку.

Вважають, що медіація зародилася у місті Баланс. Місцевий прокурор, аналізуючи дрібну злочинність, дійшов висновку, що традиційна кримінальна юстиція «не здатна усунути незначні конфлікти; навпаки – вона їх тільки загострює». Прокурор, звичайно, може на підставі принципу доцільності кримінального переслідування прийняти рішення про відмову в порушенні публічного позову. Однак у такому разі він «залишає незадоволеним потерпілого і культивує у злочинця почуття безвідповідальності». З цієї причини Голова трибуналу інстанції і Прокурор Республіки Валанса спробували віднайти третій, «нестандартний» спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту. Ним і стала медіація, яка існувала спершу як правозастосовна процедура без правової регламентації.

Сутність медіації полягає у такому. Особа, яка вчинила заборонене кримінальним законом діяння, відшкодовує шкоду відповідно до мирової угоди, що її укладають сторони, а прокурор відмовляється від порушення публічного позову.

Для вирішення питання про примирення сторін залучають арбітра. У Балансі вирішили запрошувати для цього авторитетних нейтральних осіб, які знають місцеве населення і не наділені владними повноваженнями щодо сторін (свого роду «третейських суддів»). У різних кварталах міста за допомогою Комунальної ради запобігання злочинності було обрано від 4 до 6 осіб як штатних громадських «примірювачів».

Прокурор, вирішивши, що доцільно замість традиційного кримінального переслідування застосувати примирювальну процедуру, відбирає двох із цих осіб і передає їм справу. В разі досягнення примирення самі ж громадські арбітри і контролюють виконання умов угоди. Якщо ж сторони не примирилися або не виконують умов угоди, справу повертають прокуророві, який вирішує питання про її подальшу долю відповідно до вимог КПК.

Пізніше, спочатку 2 жовтня 1992 р. згідно із Циркуляром міністра юстиції Франції, а потім і Законом від 4 січня 1993 р. про внесення змін і доповнень до КПК медіація дістала правову регламентацію.

Протягом останніх років активізувався рух за впровадження програм примирення у Східній Європі, і на особливу увагу заслуговує досвід Польщі.

У Сполучених штатах Америки існує інститут «угоди про визнання». Цей американський (англосаксонський) кримінальний процесуальний інститут є найвідомішим і найбільш вивченим серед вітчизняних спеціалістів. Причина такої уваги наших учених до цього інституту полягає в тому, що він найбільш «контрастує» порівняно з вітчизняним принципом встановлення істини у кожній кримінальній справі.

«Угоди про визнання» отримали процесуальне оформлення в США в XIX ст., де спочатку вони існували як правозастосовний захід (так само, як і медіація у Франції). Поступово їх було офіційно визнано і законодавцем, і судцями. Зокрема, в 1968-1970 роках Верховний Суд США у низці своїх рішень у конкретних справах визнав конституційність практики «угод про визнання вини», фактично остаточно їх легалізувавши.

Сутність інституту «угоди про визнання вини» можна розкрити через такі положення:

1. В американському кримінальному процесі, як відомо, перед судом ніколи не ставилося завдання щодо встановлення об'єктивної (матеріальної) істини, тобто: з'ясування всіх фактичних обставин справи; їх юридичної кваліфікації; прийняття належного рішення в інтересах абстрактного публічного правопорядку (безвідносно до того, на чому наполягають сторони).

У цьому сенсі функцією американського суду є не неупереджене самостійне дослідження у кримінальній справі, а неупереджене вирішення суперечки між двома сторонами, що змагаються. Звісно, це не означає, що суд є байдужим до істини. Він прагне встановити істину, але лише тією мірою, наскільки це є необхідним для того, щоб правильно вирішити суперечку. Тобто американський суддя є не «дослідник», а «арбітр».

2. Змагальність визнається в американському процесі більшою цінністю, ніж абстрактне прагнення до об'єктивної істини.

Між принципами об'єктивної істини і змагальності є зворотна пропорція: чим меншою мірою суд зобов'язаний шукати істину офіційно, тим більшою мірою рух кримінального процесу і доля кримінальної справи визначаються процесуальною позицією сторін (ступенем їх активності).

Суд є пасивним у збиранні доказів. Останні подають сторони, які переконують суд у правильності своєї позиції.

3. За такого підходу відмова однієї із сторін від «змагання» зі своїм процесуальним опонентом має зв'язувати суд під час прийняття ним рішення по суті справи (йдеться про певну подібність цивільних процесуальних відмови від позову і визнання позову).

Якщо від кримінального переслідування відмовляється сторона обвинувачення, то суд не вправі постановити обвинувальний вирок навіть у тому разі, якщо він переконаний у його повній обґрунтованості.

І навпаки, якщо обвинувачений визнає себе винним, то суд, переконавшись у добровільності визнання, зобов'язаний винести обвинувальний вирок і призначити покарання без проведення судового слідства (навіть у скороченому обсязі).

4. Саме така ситуація становить зміст відомого англосаксонського інституту «оголошення себе винуватим», про що вже йшлося. Переважну кількість обвинувальних вироків постановляють не в результаті успішного доказування з боку сторони обвинувачення, а лише тому, що на початку судового розгляду обвинувачений відповів «так» на запитання головуєчого: "Чи визнаєте Ви себе винним у пред'явлених пунктах обвинувачення?".

5. Таке трактування змагальності в цілому та інститут «оголошення себе винуватим» і породили специфічний феномен судочинства – «угоди про визнання».

Оскільки визнання особою вини повністю позбавляє обвинувачення від тягара доказування і абсолютно зв'язує суд, то за відсутності суворо формалізованого попереднього провадження (де справу веде слідчий суддя, слідчий тощо) ніхто не заважає обвинуваченню і захисту «домовитися» таким чином, щоб обвинувачений визнав себе винуватим і був підданий кримінальному покаранню в обмін на певні «пільги», наприклад: виключення із обвинувального акта окремих епізодів обвинувачення; більш м'яку (пільгову) кваліфікацію злочину тощо.

Оскільки суд зв'язаний не тільки визнанням вини, а й межами пред'явленого обвинувачення, то сторони за наявності «угоди» гарантують для себе певні процесуальні та матеріально-правові блага, хоча і в «компромісному» варіанті.

Часто до перемовин між сторонами залучаються і судді. Суд до укладання угоди не повинен називати обвинуваченому міру покарання. інакше визнання ним вини розцінюватиметься як таке, що здійснено під тиском, а отже, і як юридично нікчемне.

В юридичній літературі вважають, що «угоди про визнання» є лише частковим звільненням від кримінального переслідування, бо особа легально звільняється від переслідування за вчинення інших кримінальних правопорушень (за винятком тих, за які вона переслідується в класичному порядку).

Окрім того, обвинувачений не усуває шкідливих наслідків вчинених діянь. Особа лише полегшує обвинуваченню притягнення «себе» до відповідальності за вчинення певних кримінальних правопорушень, за що отримує від нього щось на зразок «індульгенції» за інші кримінальні правопорушення.

У КПК України передбачено декілька особливих порядків провадження. Вони об'єднані у 8 розділі кодексу. Перший особливий порядок провадження, який регламентується кодексом, – кримінальне провадження на підставі угод.

В кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод:

1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим;

2) угода між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості (ст. 468 КПК).

Угода про примирення. Порядок ініціювання і укладення угоди наступний. Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого чи підозрюваного, обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами (за винятком слідчого, прокурора або судді). Угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника. Якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим із числа осіб, визначених статтею 44 КПК.

Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, не допускається.

Слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення.

У разі якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від одного кримінального правопорушення, угода може бути укладена та затверджена лише з усіма потерпілими.

У разі якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма потерпілими, угода може бути укладена з одним (кількома) з потерпілих. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), яка досягла згоди, підлягає виділенню в окреме провадження.

В угоді про примирення зазначаються її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний, обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення, узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на

призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, наслідки невиконання угоди.

В угоді зазначається дата її укладення, також угода скріплюється підписами сторін.

Наслідком укладення та затвердження угоди про примирення є:

а) для підозрюваного, обвинуваченого – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями статей 394 і 424 КПК та відмова від здійснення прав, передбачених пунктами 1 ч. 4 ст. 474 КПК;

б) для потерпілого – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями статей 394 і 424 КПК та позбавлення права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення та змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди.

Перед прийняттям рішення про затвердження угоди про примирення суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи ясно він розуміє:

1) існування у нього права на справедливий судовий розгляд, під час якого сторона обвинувачення зобов'язана довести кожен обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має такі права:

мовчати і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення;

мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно у порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно;

допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подавати клопотання про виклик свідків і подавати докази, що свідчать на його користь;

2) наслідки укладення та затвердження угод, передбачені ст. 473 КПК;

3) характер кожного обвинувачення;

4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього у випадку затвердження угоди судом.

Крім того, перед прийняттям рішення про затвердження угоди про примирення, суд під час судового засідання повинен з'ясувати у потерпілого, чи ясно він розуміє наслідки затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК.

Угода про визнання винуватості. На відміну від угоди про примирення, угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного, обвинуваченого.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо:

1) кримінальних проступків, нетяжких злочинів, тяжких злочинів;
2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами;

3) особливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, а також у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди.

Укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

У разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості.

У разі якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох

кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) з підозрюваних чи обвинувачених. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження.

Прокурор при вирішенні питання про укладення угоди про визнання винуватості зобов'язаний враховувати такі обставини:

1) ступінь та характер сприяння підозрюваного, обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб;

2) характер і тяжкість обвинувачення;

3) наявність суспільного інтересу в забезпеченні більш швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень;

4) наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

В угоді про визнання винуватості зазначаються її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце), умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення, узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, умови застосування спеціальної конфіскації, наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені статтею 473 КПК, наслідки невиконання угоди.

В угоді зазначається дата її укладення та вона скріплюється підписами сторін.

Наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного, обвинуваченого є обмеження їх права оскарження вироку згідно з положеннями статей 394 та 424 КПК, а для підозрюваного, обвинуваченого - також його відмова від здійснення прав, передбачених абзацами 1 і 4 п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК

Якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, то обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, які необхідні для збирання та фіксації доказів, що можуть бути втрачені зі впливом часу, або які не можливо буде провести пізніше без суттєвої шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди.

Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду.

Якщо угоди досягнуто під час судового провадження, то суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди.

Перед прийняттям рішення про затвердження угоди про визнання винуватості суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи ясно він розуміє:

1) існування у нього права на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожен обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має такі права:

мовчати і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення;

мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно у порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно;

допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подавати клопотання про виклик свідків і подавати докази, що свідчать на його користь;

2) наслідки укладення та затвердження угод, передбачені ст. 473 КПК;

3) характер кожного обвинувачення, щодо якого обвинувачений визнає себе винуватим;

4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього у випадку затвердження угоди судом.

Суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії

будь-яких інших обставин, ніж ті, які передбачені в угоді. Для з'ясування добровільності укладення угоди у разі необхідності суд має право витребувати документи, в тому числі скарги підозрюваного, обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судові засідання осіб та опитувати їх.

Суд перевіряє угоду на відповідність закону. Суд відмовляє в затвердженні угоди у випадках:

1) якщо умови угоди суперечать вимогам закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди;

2) якщо умови угоди суттєво не відповідають інтересам суспільства;

3) якщо умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб;

4) якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися;

5) якщо очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань;

6) якщо відсутні фактичні підстави для визнання винуватості.

У такому випадку досудове розслідування або судові провадження продовжуються у загальному порядку.

Повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається.

Якщо суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання.

Вирок на підставі угоди повинен відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків.

Мотивувальна частина вироку на підставі угоди повинна містити тільки: формулювання обвинувачення та статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, яка передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачувалася особа; відомості про укладену угоду, її реквізити, зміст та визначена міра покарання; мотиви, з яких суд виходив при вирішенні питання щодо відповідності угоди вимогам закону і ухваленні вироку, та положення закону, якими він керувався.

У резолютивній частині вироку на підставі угоди повинно міститися рішення про затвердження угоди із зазначенням її реквізитів, рішення про винуватість особи із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, рішення про призначення узгодженої сторонами міри покарання по кожному з обвинувачень та остаточна міра покарання.

Вирок на підставі угоди може бути оскаржений в порядку передбаченому законом.

У випадку невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості потерпілий чи прокурор відповідно мають право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, може бути подано протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, розглядається в судовому засіданні за участю сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для судового розгляду.

Суд своєю ухвалою скасовує вирок, яким затверджена угода, якщо особа, що звернулася з відповідним клопотанням, доведе, що засуджений не виконав умови угоди. Наслідком скасування вироку є призначення судового розгляду в загальному порядку або направлення матеріалів провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку у випадку, коли угода була ініційована на стадії досудового розслідування.

Ухвала про скасування вироку, яким була затверджена угода, або про відмову у цьому може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Умисне невиконання угоди є підставою для притягнення особи до відповідальності, встановленої законом.

3. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

Приватне обвинувачення пройшло тривалий історичний розвиток, воно присутнє у Воїнському статуті 1716 року, Статуті кримінального судочинства 1864 року, Кримінально-процесуальних кодексах, які існували в Україні. Інститут приватного обвинувачення є найстарішою формою кримінального процесу і був притаманний всім його історичним формам – обвинувальному (змагальному), інквізиційному (розшуковому)

та змішаному (континентальному). Але з розвитком економічних, політичних та соціальних відносин суспільство та держава перебирає на себе функцію обвинувачення, тобто відбувається трансформація - перехід від приватних засад до публічних, які домінують в законодавстві нашої держави.

Приватне обвинувачення (в матеріальному аспекті) - це надання потерпілим відповідному органу звернення (із проханням про притягнення до відповідальності) та відомостей про факти щодо наявності суспільно небезпечного і протиправного посягання, яке підпадає під конкретний склад злочину, з можливістю його вирішення на власний розсуд. У процесуальному аспекті приватне обвинувачення – це регламентований законом особливий вид кримінальної процесуальної діяльності приватного обвинувача, який включає звернення до державних органів із твердженням щодо винуватості конкретної особи, подальше підтримання нею обвинувачення у суді, збирання доказів винуватості цієї особи та право відмовитися від пред'явленого обвинувачення.

Кримінальний процесуальний кодекс передбачає, що у випадках, коли злочин не становить значної суспільної небезпеки кримінальне провадження починається лише за заявою потерпілого. Відмова потерпілого, а у випадках, передбачених законом, - його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Відповідно до ст. 477 КПК кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених:

1) частиною першою статті 122, статтею 125, частиною першою статті 126, статтею ст. 126-1, частиною першою статті 129, статтею 132, частиною першою статті 133, статтею 134, частиною першою статті 135, частиною першою статті 136, частиною першою статті 139, частиною першою статті 142, статтею 145, статтею 151-2, частиною першою статті 152, частиною першою статті 153, статтею 154, частиною першою статті 161, частиною першою статті 162, частиною першою статті 163, частиною першою статті 164, частиною першою статті 165, частиною першою статті 168, частиною першою статті 176, частиною першою статті 177, статтею 180, статтею 182, частиною першою статті 194, статтею 195, статтею 197, статтею 203-1, частиною першою статті 206, статтею 219, статтею 229, статтею 231, статтею 232, статтею 232-1, статтею 232-2, частиною першою статті 355, статтею 356, частиною першою статті 361, частиною першою

статті 362, статтею 364-1, статтею 365-1, статтею 365-2 (всього 45) Кримінального кодексу України.

Потерпілий має право подати до слідчого, дільничого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення.

Якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він повинен відмовитися від державного обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

У випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді головуючий роз'яснює потерпілому його право підтримувати обвинувачення в суді. У випадку висловленої згоди потерпілим на підтримання обвинувачення в суді головуючий надає потерпілому час, необхідний для підготовки до судового розгляду. Потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду. Кримінальне провадження по відповідному обвинуваченню набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення.

Слід також зазначити, що у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може бути укладена угода про примирення між потерпілим та підозрюваним.

Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї.

4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

Коли мова йде про кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб, в науці кримінального процесу використовується таке поняття як імунітет.

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві України не існує офіційно закріпленого терміну «імунітет», але він тривалий час

використовується науковцями і практиками, часто зустрічається в юридичній літературі.

Термін «іmunітет» як такий має принаймні два значення: медико-біологічне і власне юридичне. Він походить від латинського *immunitas* (*immunitatis*), що означає звільнення від чого-небудь, недоторканність, незалежність. У біології та медицині іmunітетом називають несприйнятливність організму до збудників хвороби чи окремих отрут.

Аналіз розвитку та становлення інституту іmunітету дає підстави стверджувати про наявність двох моделей інституту парламентської недоторканності. Одну з них було започатковано в Англії, а другу – у Франції. Слід зауважити, що в наш час в незалежній Україні, було фактично прийнято саме французьку модель парламентської недоторканності.

В сучасній юриспруденції досить поширеним є визначення іmunітету як права особи або винятку із загальних правил щодо звільнення від певного обов'язку чи покарання. На думку вчених під іmunітетом у кримінальному процесі слід розуміти, по-перше, звільнення окремих осіб від виконання певних процесуальних обов'язків; по-друге, встановлення для деяких категорій осіб особливих гарантій обґрунтованості застосування до них заходів процесуального примусу або притягнення до відповідальності.

«Як іmunітети постають додаткові гарантії недоторканності і невідповідальності особи, які означають, що яка-небудь особа має більший обсяг або рівень недоторканності і не притягнення до відповідальності порівняно з іншими особами».

Крім представництв і представників іноземних держав, законодавством встановлено іmunітет окремих категорій громадян України. Відповідно до Конституції України статус особливої (підвищеного рівня) недоторканності мають: Президент України, народні депутати України, судді. Іmunітети передбачені також для Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голови, іншого члена Рахункової палати та деяких інших осіб. Отже, існує низка іmunітетів громадян України, що становлять складову частину їх правового статусу як посадових осіб.

Конституційний Суд України встановив: «Вирішуючи питання щодо недоторканності певних посадових осіб, необхідно виходити з того, що встановлення додаткових порівняно з недоторканністю особи (стаття 29 Конституції України) гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для

виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання в їх діяльність”.

Поряд з цим необхідно згадати і про те, що інститут імунітету зазначених осіб має відігравати певну роль у реалізації принципу поділу влад.

Відповідно до ст. 480 КПК особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно:

- 1) народного депутата України;
- 2) судді, судді Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- 3) кандидата у Президенти України;
- 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Голови, іншого члена Рахункової палати;
- 6) депутата місцевої ради;
- 7) адвоката;
- 8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України;
- 10) Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника.

Особливості початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених суддею Вищого антикорупційного суду (ст. 480-1 КПК). Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (виконуючим обов'язків Генерального прокурора) у порядку, встановленому КПК.

Генеральний прокурор (виконуючий обов'язки Генерального прокурора) зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту внесення такх відомостей, повідомити Верховний Суд про початок досудового розслідування.

Передбачається спеціальний порядок повідомлення про підозру зазначеним категоріям осіб, відповідно до якого письмове повідомлення про підозру здійснюється:

1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові - Генеральним прокурором, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;

2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, члену Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику - Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

3) судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України - Генеральним прокурором або його заступником;

4) судді Вищого антикорупційного суду – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

5) Генеральному прокурору - заступником Генерального прокурора.

Генеральний прокурор (в.о. Генерального прокурора), його заступник, керівник регіональної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним ч. 1 ст. 481 КПК, у порядку передбаченому ч.ч. 1 і 2 ст. 278 КПК.

Затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя.

Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням;

2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута.

Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо судді Вищого антикорупційного суду клопотання учасників кримінального провадження розглядає слідчий суддя, визначений п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК, в порядку, визначеному цим КПК.

Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата України (ст. 482-2 КПК).

1. Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) у порядку, встановленому цим Кодексом.

2. Клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора).

Розгляд таких клопотань, крім застосування негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду.

Такі клопотання розглядаються за обов'язкової участі народного депутата України. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити народного депутата України про розгляд зазначеного клопотання, крім клопотання про застосування негласних слідчих (розшукових) дій або обшуку.

Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судові засідання або не повідомив про причини своєї відсутності, таке клопотання може розглядатися без участі народного депутата України.

Без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), дозволяється затримання народного депутата України лише у разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини.

Орган або посадові особи, які затримали народного депутата України, повідомили йому про підозру або застосували до нього запобіжний захід, або здійснили інші слідчі дії (крім обшуку та негласних слідчих (розшукових) дій), зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову Верховної Ради України.

У разі вчинення дій, зазначених в абзаці шостому цієї частини, стосовно Голови Верховної Ради України орган або посадові особи зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Першого заступника Голови Верховної Ради України.

Ухвали за результатами розгляду таких клопотань можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у випадках, передбачених КПК.

Про застосування запобіжного заходу, ухвалення вироку повідомляються:

- 1) щодо адвокатів - відповідні органи адвокатського самоврядування;
- 2) щодо інших категорій осіб, передбачених статті 480 КПК, - органи і службові особи, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їхніх посад.

5. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Наявність особливого провадження у справах про злочини неповнолітніх зумовлено необхідністю досягнення таких цілей:

- 1) кримінологічної, що полягає у запобіганні злочинам неповнолітніх;
- 2) правових: встановлення істини у кримінальних справах для правильного, а, отже, і справедливого їх вирішення; забезпечення

належної правової захищеності неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого.

Складнощі у досягненні цих цілей зумовлено віковими соціально-психологічними рисами неповнолітніх. Найбільшою мірою в ході застосування кримінальних процесуальних норм має бути враховано такі характеристики: незрілість мислення; брак достатнього соціального досвіду; нестабільність психіки; підвищену емоційність; підвищену навіюваність і самонавіюваність; схильність до фантазій.

Перераховані характеристики неповнолітніх впливають на те, що урочистість судового процесу в їхніх очах слугує возвеличенню злочину і породжує прагнення до «слави» серед однолітків. Окрім того, під час процесу з участю неповнолітніх їм стають відомими такі сторони злочинної діяльності, від яких цих осіб слід оберегати, аби не перетворити кримінальне провадження на кримінальну «школу».

Зазначені обставини зумовлюють особливий порядок провадження у кримінальних справах щодо неповнолітніх.

Загальні особливості кримінального процесу визначено положеннями ч. 4 ст. 14 Міжнародного акта про громадянські і політичні права, згідно з якою «стосовно неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню».

На підставі вікових соціально-психологічних характеристик неповнолітніх Генеральна Асамблея ООН розробила «Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються підправлення правосуддя щодо неповнолітніх», більше відомі як «Пекінські правила» (1985 р.). Ці Правила передбачають:

- створення спеціалізованих судів у справах неповнолітніх;
- наявність в осіб, які здійснюють кримінальний процес у справах неповнолітніх, відповідної кваліфікації;
- побудову судового розгляду таким чином, щоб він забезпечував інтереси неповнолітніх;
- забезпечення конфіденційності, щоб уникнути завдання шкоди неповнолітнім і через непотрібну гласність або шкоду їх репутації тощо.

ККПК України визначає, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється за загальними правилами, але з урахуванням особливостей передбачених законом. Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається главою 38 КПК.

Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі

інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК, також з'ясовуються:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. При наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

У разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, які необхідно враховувати при призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру, може бути призначена психологічна експертиза.

При дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого належить з'ясувати:

1) склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї;

2) обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до

навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього;

3) зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою.

Батьки або інші законні представники неповнолітнього беруть участь у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого.

Законні представники викликаються в судове засідання. Їхнє неприбуття не зупиняє судового провадження, крім випадків, коли суд визнає необхідною їх участь. Вони перебувають у залі судового засідання протягом усього судового провадження, а в разі необхідності можуть бути допитані як свідки.

У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора чи за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні і залучити замість нього іншого законного представника.

Неповнолітній підозрюваний, обвинувачений повідомляється або викликається слідчим, дізнавачем, прокурором чи судом через його батьків або інших законних представників. Інший порядок допускається лише в разі, якщо це зумовлюється обставинами, встановленими під час кримінального провадження.

Допит неповнолітнього підозрюваного здійснюється згідно з загальними правилами, у присутності захисника.

У випадку, коли неповнолітній не досяг шістнадцяти років або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, при його допиті за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечуються участь педагога, психолога або законного представника, а у разі необхідності – лікаря..

До початку допиту педагогу, психологу, законному представнику або лікарю роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити запитання неповнолітньому підозрюваному чи обвинуваченому.

За наявності підстав, передбачених законом, до неповнолітнього з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених КПК.

Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, передбачених ст. 177 КПК.

Про затримання і взяття під варту неповнолітнього негайно сповіщаються його батьки чи особи, які їх замінюють.

До неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, крім загальних запобіжних заходів, може застосовуватися передача їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі – передача їх під нагляд адміністрації цієї установи.

Передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого до слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку.

Передання під нагляд батьків та інших осіб можлива лише за їхньої на це згоди та згоди неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого. Особа, яка взяла зобов'язання про нагляд, має право відмовитися від подальшого виконання цього зобов'язання, заздалегідь про це повідомивши.

До передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд суд зобов'язаний зібрати відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися в тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім.

При відібранні зобов'язання про взяття під нагляд батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи попереджаються про характер підозри, обвинувачення неповнолітньому і про їхню відповідальність у разі порушення взятого на себе зобов'язання. При порушенні цього зобов'язання на батьків, опікунів і піклувальників накладається грошове стягнення від двох до п'яти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Питання передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи розглядається за клопотанням прокурора за правилами обрання запобіжного заходу або за клопотанням сторони захисту під час розгляду питання про обрання запобіжного заходу.

Якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення в окреме цього кримінального провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування.

Під час судового розгляду суд, вислухавши думку прокурора, захисника і законного представника неповнолітнього обвинуваченого, має право своєю ухвалою видалити його із залу судового засідання на час дослідження обставин, що можуть негативно вплинути на нього.

Після повернення неповнолітнього обвинуваченого головуючий знайомить його з результатами дослідження обставин, проведеного у його відсутності, і надає йому можливість поставити запитання особам, які були допитані у його відсутності.

Про час і місце судового розгляду за участю неповнолітнього обвинуваченого суд повідомляє відповідну службу у справах дітей та уповноважений підрозділ органів Національної поліції. Суд має право також викликати в судові засідання представників цих установ.

Представники служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції мають право заявляти клопотання, ставити запитання неповнолітньому обвинуваченому, його законному представнику, потерпілому, свідкам, експерту і спеціалісту, висловлювати думку з приводу найбільш доцільних заходів щодо обвинуваченого з метою його перевиховання.

Якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, необережного нетяжкого злочину без застосування кримінального покарання, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду.

Клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру може бути складене і надіслане до суду за умови, що неповнолітній обвинувачений та його законний представник проти цього не заперечують.

Під час судового розгляду суд може прийняти рішення про застосування до неповнолітнього обвинуваченого одного з примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів

виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, провадиться внаслідок вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру провадиться згідно з правилами, передбаченими КПК. Таке досудове розслідування здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

Під час досудового розслідування проводяться необхідні процесуальні дії для з'ясування обставин вчинення суспільно небезпечного діяння та особи неповнолітнього.

Участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою.

У випадку наявності достатніх підстав вважати, що особа, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена в приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотання прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Слідчий суддя, суд зобов'язані відмовити у поміщенні особи в приймальник-розподільник для дітей, якщо прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати, що особа може здійснити дії, передбачені ч. 1ст. 177 КПК, та що жоден із більш м'яких заходів не може запобігти цьому.

Строк тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей може бути продовжено ухвалою слідчого судді, суду ще на строк до тридцяти днів. Питання скасування чи продовження строку тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей вирішується в порядку,

передбаченому для скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою відповідно.

У випадку відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор затверджує складене слідчим, дізнавачем або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду в порядку, передбаченому КПК.

Кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюється суддею, уповноваженим згідно із Законом України „Про судоустрій і статус суддів” на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

У разі якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуєчим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із Законом України „Про судоустрій і статус суддів” на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника та представників служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції, якщо вони з'явилися або були викликані в судове засідання, згідно із загальними правилами КПК.

Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів виховного характеру або про відмову в їх застосуванні.

Під час постановлення ухвали в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру суд з'ясовує такі питання:

- 1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння;
- 2) чи вчинено це діяння неповнолітнім у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння;
- 3) чи слід застосовувати до нього примусовий захід виховного характеру і якщо слід, то який саме.

При застосуванні до неповнолітнього примусового заходу у вигляді направлення до спеціального навчально-виховного закладу на

уповноважений підрозділ органів Національної поліції покладається обов'язок доставити неповнолітнього до спеціального навчально-виховного закладу.

Ухвала, постановлена за наслідками розгляду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК.

Ухвалою суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться спеціальна навчально-виховна установа, неповнолітній може бути достроково звільнений від примусового заходу виховного характеру в порядку, передбаченому КПК.

Ухвала суду може бути постановлена за наслідками клопотання неповнолітнього, його захисника, законного представника або прокурора, якщо поведінка неповнолітнього під час перебування у навчально-виховній установі свідчить про його перевиховання. При розгляді клопотання суд з'ясовує думку ради спеціальної навчально-виховної установи, в якій перебуває неповнолітній, щодо можливості його дострокового звільнення від примусового заходу виховного характеру.

6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, провадиться у випадку наявності достатніх підстав вважати, що:

- 1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;
- 2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК.

Кримінально-правова оцінка суспільно небезпечного діяння, вчиненого у стані неосудності, повинна ґрунтуватися лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій. При цьому не враховуються попередня судимість, факт вчинення раніше кримінального правопорушення, за який особу звільнено від відповідальності або

покарання, факт застосування до неї примусового заходу медичного характеру.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру провадиться слідчим, дізнавачем згідно із загальними правилами, з урахуванням особливостей, передбачених КПК.

Досудове розслідування щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, провадиться слідчим, дізнавачем згідно із загальними правилами. Суд, ухвалюючи вирок, може врахувати стан обмеженої осудності як підставу для застосування примусового заходу медичного характеру.

Відповідно до ст. 505 КПК під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановлюються:

1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;

2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;

3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;

4) поведінка особи як до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;

5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;

6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням;

7) обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом

суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, в тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

Особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного, обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника.

Якщо характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання особи перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участю або участі у судовому засіданні, прокурор, суд мають право прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи.

У кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру участь захисника є обов'язковою.

До особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи:

- 1) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї при обов'язковому лікарському нагляді;
- 2) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

Запобіжні заходи застосовуються судом до особи з моменту встановлення факту розладу психічної діяльності чи психічної хвороби. Застосування передбачених запобіжних заходів здійснюється згідно із загальними правилами.

Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у випадку, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була у неосудному або обмежено осудному стані, або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла психічною хворобою, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. До таких обставин, зокрема, відносяться:

- 1) наявність згідно із медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання;

2) поведінка особи при вчиненні суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо).

У разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони в порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу, а під час судового провадження – ухвалою суду.

Ухвала слідчого судді про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмова у такому направленні може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Кримінальне провадження, яке здійснюється у загальному порядку, передбаченому КПК, і кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру можуть бути об'єднані в одне або виділені в окремі кримінальні провадження за наявності підстав, передбачених КПК.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Про закриття кримінального провадження прокурор приймає постанову, яка може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК. Постанова про закриття кримінального провадження надсилається до місцевих органів охорони здоров'я.

Прокурор затверджує складене слідчим, дізнавачем або самостійно складає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і надсилає його суду в порядку, передбаченому КПК.

Судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, обов'язковою участю фізичної особи, стосовно якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника згідно із загальними правилами КПК.

Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру або про відмову в їх застосуванні.

У разі об'єднання в одне провадження кримінального провадження, яке здійснюється у загальному порядку, передбаченому КПК, та кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру вони розглядаються в судовому засіданні в одному кримінальному провадженні з додержанням вимог КПК. Після закінчення судового розгляду суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку щодо обвинуваченого та ухвали щодо застосування примусового заходу медичного характеру.

Під час постановлення ухвали про застосування примусового заходу медичного характеру суд з'ясовує такі питання:

- 1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення;
- 2) чи вчинено це суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення особою;
- 3) чи вчинила ця особа суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення в стані неосудності;
- 4) чи не захворіла ця особа після вчинення кримінального правопорушення на психічну хворобу, яка виключає застосування покарання;
- 5) чи слід застосовувати до цієї особи примусові заходи медичного характеру і якщо слід, то які саме.

Визнавши доведеним, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу, яка виключає можливість застосування покарання, суд постановляє ухвалу про застосування примусового заходу медичного характеру.

Встановивши, що суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення не було вчинено або вчинено іншою особою, а також якщо не доведено, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення, суд постановляє ухвалу про відмову в застосуванні примусового заходу медичного характеру та закриває кримінальне провадження.

Якщо буде встановлено, що суспільно небезпечне діяння особа вчинила в стані неосудності, а на момент судового розгляду видужала або внаслідок змін у стані її здоров'я відпала потреба в застосуванні примусового заходу медичного характеру, суд постановляє ухвалу про

закриття кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру може бути закрите судом також, якщо неосудність особи на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не була встановлена, а так само в разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу. У такому разі після закриття судом кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру прокурор повинен розпочати кримінальне провадження в загальному порядку.

Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється на підставі ухвали суду, в межах територіальної юрисдикції якого застосовується цей захід чи відбувається лікування.

Зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється, коли особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, видужала або коли в результаті змін в стані її здоров'я відпала потреба в раніше застосованих заходах медичного характеру.

Розгляд питання про продовження, зміну чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється за письмовою заявою представника закладу з надання психіатричної допомоги (лікаря-психіатра), де тримається дана особа. До заяви додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який обґрунтовує необхідність продовження, зміни або припинення застосування таких примусових заходів. Розгляд питання про зміну чи припинення застосування судом примусових заходів медичного характеру може також здійснюватися за письмовою заявою особи, до якої застосовуються примусові заходи медичного характеру, або її захисника чи законного представника у разі, якщо така особа за своїм станом здоров'я не може усвідомлювати свої дії (бездіяльність) чи керувати ними, в тому числі не може усвідомлено подати до суду відповідну заяву. До заяви додається висновок комісії лікарів-психіатрів закладу, в якому особі надається психіатрична допомога, або, у разі наявності, висновок обраного особою незалежного лікаря-психіатра.

У разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності чи інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати

ними, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування примусового заходу медичного характеру.

Постановлення ухвали суду про припинення застосування примусового заходу медичного характеру є підставою для проведення досудового розслідування чи судового провадження.

У разі засудження цієї особи до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців чи позбавлення волі час її перебування в медичній установі зараховується в строк відбування покарання.

Якщо на час розгляду питання про відновлення кримінального провадження закінчився строк давності притягнення до кримінальної відповідальності або прийнято закон, який усуває кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, кримінальне провадження підлягає закриттю, якщо особа, щодо якої розглядається питання, не заперечує проти цього.

Ухвала суду про застосування чи відмову в застосуванні примусового заходу медичного характеру, продовження, зміну, припинення застосування примусового заходу медичного характеру або відмова у цьому може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК.

На ухвалу суду про закриття кримінального провадження щодо застосування примусового заходу медичного характеру в цьому випадку можуть бути внесені заперечення, які викладаються в апеляційній скарзі, що подається за наслідками судового розгляду в загальному порядку, передбаченому КПК.

7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКЕ МІСТИТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ

Досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводяться з дотриманням вимог режиму секретності.

Процесуальні рішення не повинні містити відомостей, які становлять державну таємницю.

До участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. Підозрюваний чи обвинувачений бере участь у кримінальному провадженні без оформлення допуску до державної таємниці після роз'яснення йому вимог ст. 28 Закону України „Про

державну таємницю” та попередження про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

Доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його при здійсненні своїх прав і обов’язків, передбачених КПК, виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження. Рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймаються у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу досудового розслідування, прокурором, судом.

Потерпілому та його представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику забороняється робити виписки та копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Захисникам та законним представникам підозрюваного чи обвинуваченого, забороняється робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Підозрюваний, обвинувачений, його захисник та законний представник з метою підготовки та здійснення захисту можуть робити виписки з матеріалів, що містять державну таємницю. Такі виписки опечатаються особою, якою були зроблені, у вигляді, що унеможливило ознайомлення з їх змістом. Виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності в органі досудового розслідування або суді та надаються особі, яка їх склала, на її вимогу: під час досудового розслідування – в приміщенні органу досудового розслідування, під час судового провадження – в приміщенні суду. Ознайомлення із змістом виписок будь-кого, крім особи, яка їх зробила, не допускається.

Матеріальні носії секретної інформації, які не долучені до матеріалів досудового розслідування, передаються в установленому законом порядку на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу досудового розслідування.

Здійснення кримінального провадження, яке містить державну таємницю, не є підставою для обмеження прав його учасників, крім випадків, передбачених законом та обумовлених необхідністю забезпечення охорони державної таємниці.

Проведення експертизи щодо законності віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування, підготовка висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди у разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації здійснюється посадовою особою, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць відповідно до закону у сфері державної таємниці. У цьому випадку на вказану особу поширюються обов'язки і права, які КПК передбачено для експертів.

Якщо при проведенні експертизи використовуються методики, технології чи інформація, яка містить охоронювану державою таємницю, в описовій частині висновку експертизи ці відомості не вказуються.

5.8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ, КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ, НА ПОВІТРЯНОМУ, МОРСЬКОМУ ЧИ РІЧКОВОМУ СУДНІ, ЩО ПЕРЕБУВАЄ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ ПІД ПРАПОРОМ АБО З РОЗПІЗНАВАЛЬНИМ ЗНАКОМ УКРАЇНИ, ЯКЩО ЦЕ СУДНО ПРИПИСАНО ДО ПОРТУ, РОЗТАШОВАНОГО В УКРАЇНІ

Службовими особами, уповноваженими на вчинення процесуальних дій у таких кримінальних провадженнях, є:

1) керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України – у випадку вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном;

2) капітан судна України – у випадку вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна України зобов'язаний призначити іншу службову особу, уповноважену на вчинення процесуальних дій, якщо він є потерпілим внаслідок вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Службові особи, які здійснювали процесуальні дії, залучаються як свідки до кримінального провадження після його продовження на території України. Вони зобов'язуються надавати пояснення слідчому, прокурору щодо проведених процесуальних дій.

Ці службові особи зобов'язані негайно провести необхідні процесуальні дії після того, як із заяви, повідомлення, самостійного виявлення або з іншого джерела їм стали відомі обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва, консульської установи України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Службові особи уповноважені на:

1) застосування заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового вилучення майна, здійснення законного затримання особи в порядку, передбаченому КПК;

2) проведення слідчих (розшукових) дій у вигляді обшуку житла чи іншого володіння особи і особистого обшуку без ухвали суду, огляду місця вчинення кримінального правопорушення в порядку, передбаченому КПК.

Ці процесуальні дії під час кримінального провадження докладно описуються у відповідних процесуальних документах, а також фіксуються за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, коли таке фіксування неможливе з технічних причин.

Клопотання прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подане не пізніше наступного робочого дня після доставлення на територію України особи, затриманої в дипломатичному представництві, консульській установі, на судні України, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якій його було вилучено.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України має право затримати особу на необхідний строк, але не більше ніж на 48 годин, і зобов'язаний надати затриманій особі доступ до отримання правової допомоги.

Капітан судна України мають право затримати особу на строк, необхідний для її доставлення на територію України.

Вказані службові особи зобов'язані забезпечити доставлення затриманої особи до підрозділу органу державної влади на території України, уповноваженого на тримання затриманих осіб, і повідомлення про факт законного затримання слідчому органу досудового розслідування за місцем проведення досудового розслідування в Україні.

Досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, здійснюється слідчим органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію

місцезнаходження центрального органу виконавчої влади у сфері закордонних справ України.

Досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, здійснюється слідчим органом досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки.

Питання для обговорення:

1. Форми фіксування кримінального провадження та їх загальна характеристика. Протокол ходу і результатів проведення процесуальних дій, додатки до протоколу. Застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження. Журнал судового засідання. Реєстр матеріалів досудового розслідування.

2. Поняття та значення процесуальних рішень. Процесуальні рішення органів досудового розслідування, прокурора. Процесуальні рішення слідчого судді, суду.

3. Поняття та зміст повідомлень у кримінальному провадженні.

ТЕМА 6. ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВИТРАТИ. ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЯ) ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ. ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ.

План

1. Поняття процесуальних строків та їх види
2. Правила обчислення процесуальних строків та їх поновлення
3. Поняття і види процесуальних витрат

1. ПОНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ТА ЇХ ВИДИ

Процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники

кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії (ч. 1 ст. 113 КПК України).

У широкому значенні під процесуальним строком розуміють встановлений законом, підзаконним нормативним актом або рішенням уповноваженої на те посадової особи час для виконання суб'єктами кримінальних процесуальних відносин певних процесуальних дій (чи утримання від них) або прийняття процесуальних рішень.

Значення процесуальних строків полягає в тому, що вони є гарантією кримінального процесу, необхідним організаційним заходом, що забезпечує своєчасність, оперативність та ефективність розслідування.

Класифікація строків у кримінальному провадженні:

1) за функціональним призначенням:

– строки, що забезпечують максимальне скорочення часу між фактом вчинення кримінального правопорушення та вжиттям до винуватої особи заходів кримінального покарання чи іншого впливу;

– строки, що гарантують забезпечення прав і законних інтересів учасників процесу;

2) за юридичною природою правовідносин:

– строк виконання обов'язку (обов'язкова дія повинна бути виконана і після закінчення строку, а до винуватих осіб має застосовуватися юридична відповідальність);

– строк реалізації права (його закінчення призводить до втрати можливості скористатися цим правом. У разі пропуску такого строку з поважних причин – він може бути поновлений);

3) залежно від часового прояву:

– строки-періоди – необхідна або дозволена дія може бути виконана в будь-який момент встановленого строку-періоду. Залежно від способу визначення їх тривалості строки-періоди поділяються на: невизначені (визначаються вказівкою на подію) та визначені, які можуть бути абсолютно визначені (мінімальна або максимальна межа не може бути продовжена) чи відносно визначені (продовжуються у разі потреби відповідно до закону);

– строки-моменти (позначаються шляхом вказівки вчинити якусь процесуальну дію до або одночасно з провадженням іншої процесуальної дії або відразу після її вчинення чи настання певної події);

4) залежно від того, ким/чим встановлюються:

– встановлені законом (зокрема, ч. 1 ст. 211 КПК України – строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 годин з моменту затримання; ч. 1 ст. 197 КПК України – строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати 60 днів);

– визначені прокурором, слідчим суддею або судом (зокрема, у ч. 1 ст. 114 КПК України вказано, що для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого КПК України, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження).

2. ПРАВИЛА ОБЧИСЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ТА ЇХ ПОНОВЛЕННЯ

Строки, встановлені КПК України, обчислюються годинами, днями і місяцями. Не допустимо переводити величини, в яких обчислюються процесуальні строки (годин у дні, а днів у місяці).

Під час обчислення строку важливо точно знати момент, з якого починається його відлік. Він може бути прямо визначений в законі (ч. 1 ст. 219 КПК України – строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР). Якщо початок перебігу строку не зазначено в законі, ним вважається момент учинення тієї процесуальної дії, що спричиняє виникнення відповідного процесуального права чи обов'язку, для реалізації якого встановлено цей строк.

При обчисленні строків днями та місяцями не береться до уваги той день, від якого починається строк, за винятком строків тримання під вартою, проведення стаціонарної психіатричної експертизи, до яких зараховується неробочий час та які обчислюються з моменту фактичного затримання, взяття під варту чи поміщення до відповідного медичного закладу.

Після визначення початку перебігу строку подальше його обчислення проводиться з дотриманням таких правил:

– при обчисленні процесуального строку в нього включаються вихідні і святкові дні, а при обчисленні строку годинами – і неробочий час. Перерви при обчисленні поточного строку не допускаються;

– при обчисленні строку годинами строк закінчується в останню хвилину останньої години;

– при обчисленні строку днями строк закінчується о 24 годині останнього дня строку;

– при обчисленні строків місяцями строк закінчується у відповідне число останнього місяця;

– якщо відповідну дію належить вчинити в суді або в органах досудового розслідування, то строк закінчується у встановлений час закінчення робочого дня в цих установах.

Закон визначає два винятки з цих правил, обумовлені календарним порядком обчислення строків:

– якщо закінчення строку, який обчислюється місяцями, припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то строк закінчується в останній день цього місяця;

– якщо закінчення строку, який обчислюється днями або місяцями, припадає на неробочий день, останнім днем цього строку вважається наступний за ним робочий день, за винятком обчислення строків тримання під вартою та перебування в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи (ч. 7 ст. 115 КПК України).

Строк не вважається пропущеним, якщо скаргу або інший документ здано до закінчення строку на пошту або передано особі, уповноваженій їх прийняти, а для осіб, які тримаються під вартою або перебувають у медичному чи психіатричному стаціонарі, спеціальній навчально-виховній установі, якщо скаргу або інший документ подано службовій особі відповідної установи до закінчення строку (ст. 116 КПК України). Час подання документів на пошту визначається за штемпелем закладу зв'язку місця відправлення або відміткою відповідної посадової особи, що отримала цей документ.

Пропущений із поважних причин строк повинен бути поновлений за клопотанням заінтересованої особи ухвалою слідчого судді, суду. Подання клопотання про поновлення пропущеного строку не припиняє виконання рішення, оскарженого з пропусшенням строку (ст. 117 КПК України). В КПК України не має переліку поважних причин пропуску процесуального строку.

Втім, у ст. 138 КПК України визначені поважні причини неприбуття особи на виклик. Враховуючи ч. 6 ст. 9 КПК України, положення ст. 138 КПК України слід застосовувати і при визначенні поважних причин пропуску процесуального строку.

3. ПОНЯТТЯ І ВИДИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВИТРАТ

Процесуальні витрати – це передбачені законом або іншим нормативним актом витрати, пов'язані із здійсненням кримінального провадження.

Відповідно до ст. 118 КПК України процесуальні витрати складаються із:

- 1) витрат на правову допомогу (ст. 120 КПК України);
- 2) витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження (ст. 121 КПК України);
- 3) витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів (ст. 122 КПК України);
- 4) витрат, пов'язаних із зберіганням і пересиланням речей і документів (ст. 123 КПК України).

Процесуальні витрати поділяють на такі дві групи:

- 1) витрати, які учасник кримінального провадження несе самостійно;
- 2) витрати, які здійснюються за рахунок Державного бюджету України.

До витрат, які учасник кримінального провадження несе самостійно, відносять:

- витрати підозрюваного, обвинуваченого, пов'язані з оплатою допомоги захисника, якого він самостійно залучив (ч. 1 ст. 120 КПК України);
- витрати потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження пов'язані з оплатою допомоги представників, які надають правову допомогу за договором (ч. 2 ст. 120 КПК України);
- витрати підозрюваного, обвинуваченого, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, пов'язані з його прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження (ч. 2 ст. 121 КПК України);
- витрати підозрюваного, обвинуваченого, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження його захисника (ч. 3 ст. 121 КПК України);
- витрати потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження їх представника (ч. 4 ст. 121 КПК України);
- витрати підозрюваного обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, пов'язані із залученням за їх клопотанням про виклик свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів (ч. 1 ст. 122 КПК України).

До витрат, які здійснюються за рахунок Державного бюджету України, належать:

– витрати, пов'язані із оплатою допомоги захисника, залученого для здійснення захисту за призначенням у випадках, передбачених ст. 49 КПК України (ч. 3 ст. 120 КПК України);

– витрати, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту потерпілих, цивільних позивачів та свідків, які залучаються з ініціативи органів досудового розслідування, прокурора, наймання ними житла та добовими (ч. 3 ст. 122 КПК України);

– витрати, пов'язані з компенсацією за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять потерпілому, цивільному позивачу та свідку, які не є працівниками підприємств, установ чи організацій (ч. 3 ст. 122 КПК України);

– витрати, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту експертів, спеціалістів та перекладачів, залучених стороною обвинувачення, а також слідчим суддею або судом (ч. 4 ст. 122 КПК України);

– витрати, пов'язані із залученням стороною обвинувачення експертів спеціалізованих державних установ, а також проведенням експертизи за дорученням слідчого судді або суду;

– винагороди за виконану роботу експертам, спеціалістам та перекладачам, залученим стороною обвинувачення, а також проведення експертизи за дорученням слідчого судді або суду, які сплачуються, якщо така робота не є для них службовим обов'язком (ч. 4 ст. 122 КПК України);

– витрати, пов'язані із зберіганням і пересиланням речей і документів (ст. 123 КПК України).

Суд вирішує питання щодо процесуальних витрат у вирокі суду або ухвалою.

У разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого:

– на користь потерпілого всі здійснені ним документально підтверджені процесуальні витрати (ч. 1 ст. 124 КПК України);

– на користь держави документально підтверджені витрати на залучення експерта (ч. 2 ст. 124 КПК України).

Питання для обговорення:

1. Поняття і значення процесуальних строків. Встановлення та обчислення процесуальних строків. Додержання і поновлення процесуальних строків.

2. Поняття та види процесуальних витрат. Визначення розміру процесуальних витрат. Розподіл та рішення щодо процесуальних витрат.

3. Поняття, значення та способи (шляхи) відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому.

4. Цивільний позов у кримінальному провадженні і його вирішення.

5. Відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю.

ТЕМА 7. ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

План

1. Поняття і класифікація заходів забезпечення кримінального
2. Поняття, значення та система запобіжних заходів
3. Процесуальна характеристика запобіжних заходів
4. Інші заходи забезпечення кримінального провадження

1. ПОНЯТТЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Поняття і класифікація

Заходи забезпечення кримінального провадження (далі - ЗЗКП) завжди пов'язані із застосуванням кримінального процесуального примусу. Саме примус є запорукою того, що застосування ЗЗКП досягне мети, визначеної у ч. 1 ст. 131 КПК, – дієвості (ефективності) провадження.

Кримінальний процесуальний примус характеризується такими ознаками:

1) державно-владний характер відносин, що виникають, розвиваються і припиняються у перебігу застосування і припинення конкретних заходів примусу. Це - владовідносини;

2) примус пронизує все кримінальне провадження;

3) примус може проявлятися у фізичному, матеріальному або моральному (психологічному) впливові державного органу на учасника кримінального провадження;

4) він завжди пов'язаний з певними обмеженнями прав і свобод учасників провадження;

5) має особистий характер, бо обмежує особисті права учасників провадження;

6) застосовується тоді, коли авторитету закону і переконання в необхідності виконання приписів норм права виявляється недостатньо;

7) примус застосовуються всупереч волі і бажанню учасників; більш того, він спрямований на пригнічення волі, бажань і дій.

Будь-яке поняття завжди має "свої", іманентно притаманні для нього, ознаки. Для ЗЗКП такими ознаками є:

1) їхнє функціональне призначення у кримінальному провадженні полягає у забезпеченні виконання всіма суб'єктами покладених на них обов'язків. Виняток становлять посадові особи компетентних державних органів, які здійснюють провадження і захисники та представники. За невиконання обов'язків до них застосовуються передбачені юридичні санкції, якими найчастіше є дисциплінарні стягнення;

2) ЗЗКП мають самостійне значення, вони не є елементом процесуальних дій. Ігнорування цієї ознаки тягне включення до системи ЗЗКП слідчих (розшукових) дій - обшуку, освідування, а іноді й інших дій. Примус в кримінальному процесуальному праві є обов'язковим елементом, бо норми права завжди забезпечуються примусовою силою держави. Тому віднесення всіх процесуальних дій до числа ЗЗКП, що мають самостійне значення, є помилковим;

3) ЗЗКП, як правило, не мають характеру правових санкцій. Останні застосовуються у зв'язку з порушенням норм права, яке вже сталося. ЗЗКП «діють наперед», з метою виконання учасником свого обов'язку в майбутньому з урахуванням його попередньої поведінки, що може стати підставою для застосування цих заходів.

Отже, ЗЗКП слід визначати як передбачені законом заходи впливу на учасників кримінального провадження, які мають самостійне значення та не мають характеру правових санкцій і застосовуються з метою гарантування виконання учасниками провадження своїх обов'язків.

Чинний КПК України передбачає 10 ЗЗКП. Зокрема, ст. 131 КПК передбачає, що заходами забезпечення кримінального провадження є:

1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід;

2) накладення грошового стягнення;

- 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
- 4) відсторонення від посади;
- 5) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 6) тимчасовий доступ до речей і документів;
- 7) тимчасове вилучення майна;
- 8) арешт майна;
- 9) затримання особи;
- 10) запобіжні заходи.

Усі ЗЗКП залежно від суворості наслідків, що настають для учасників, щодо яких вони застосовуються, та інших ознак поділяються на дві групи:

- 1) запобіжні заходи;
- 2) інші ЗЗКП.

Загальні правила застосування

Запобіжні заходи та інші ЗЗКП відрізняються одне від одного за змістом, суворістю та іншими параметрами, але їх об'єднує те, що вони мають для осіб, до яких застосовуються, примусовий характер. Усі ЗЗКП застосовують згідно з такими загальними правилами:

1) на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених КПК (про винятки далі);

2) клопотання слідчого, дізнавача, прокурора про застосування ЗЗКП подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування;

3) застосування ЗЗКП не допускається, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе, що:

- існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування ЗЗКП;

- потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора;

- може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням;

4) для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні;

5) під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються;

б) до клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

2. ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ ТА СИСТЕМА ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Поняття

Запобіжні заходи, окрім ознак, притаманних для всіх ЗЗКП, мають ознаки, що підкреслюють їхній специфічний характер. До числа цих ознак належать такі:

1) запобіжні заходи можуть бути застосовані тільки до певних учасників кримінального провадження: підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого;

2) характеризуються специфічними підставами і метою застосування;

3) мають більший у порівнянні з іншими заходами ступінь примусу (обмеження прав).

Запобіжні заходи - це частина ЗЗКП, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого шляхом певного обмеження їхніх прав.

Значення

Процесуальне значення запобіжних заходів полягає в тому, що вони:

1) забезпечують оптимальні умови для доказування і встановлення істини у кримінальному провадженні;

2) завдяки їм створюються умови для реалізації завдань кримінального провадження;

3) сприяють вирішенню профілактичних завдань провадження;

4) є засобами забезпечення спеціального режиму, в якому повинен перебувати підозрюваний, обвинувачений, підсудний чи засуджений.

Система

За чинним законодавством систему запобіжних заходів становлять:

1) особисте зобов'язання (ст. 179 КПК);

2) особиста порука (ст. 180 КПК);

- 3) домашній арешт (ст. 181 КПК);
- 4) застава (ст. 182 КПК);
- 6) тримання під вартою (ст. 183 КПК);
- 5) затримання - тимчасовий запобіжний захід (ст.ст. 207-213, 298-2 КПК);

До неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, крім цих запобіжних заходів може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, - передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 493 КПК).

До особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом; поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (ст. 508 КПК).

Наявність такої системи запобіжних заходів забезпечує можливість застосування ситуативного підходу до їх застосування у практиці досудового розслідування і судового розгляду кримінальних справ, що передбачає врахування не тільки обставин кримінального провадження, а й суворість запобіжного заходу.

У кримінальному процесуальному законі, а саме у ч. 3 ст. 176 КПК, йдеться про суворість (м'якість) запобіжних заходів: «найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим - тримання під вартою». Законодавець визначив лише «крайні рівні суворості» запобіжних заходів. А наскільки є суворішими чи менш суворими усі інші заходи у законі не встановлено. Судячи із черговості розташування запобіжних заходів у ч. 1 ст. 176 КПК, їхня суворість йде по висхідній під особистого зобов'язання до тримання під вартою.

У процесуальній літературі запобіжні заходи часто класифікують залежно від поширюваності дії на тих чи інших суб'єктів, щодо яких вони можуть бути застосовані. Ті, що застосовуються до всіх суб'єктів, називають загальними, а ті, що застосовуються до спеціальних суб'єктів (неповнолітніх, неосудних) - спеціальними.

Така класифікація не розкриває суті запобіжних заходів. Вона лише підкреслює особливості суб'єктів, щодо яких вони застосовуються.

Зміст запобіжних заходів краще відображається через класифікацію, в основу якої покладається ступінь обмеження прав суб'єктів. За цією підставою запобіжні заходи класифікуються на

ізоляційні і неізоляційні . До першої групи належать затримання і тримання під варту, а до другої - всі інші заходи.

Мета застосування

Метою застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 177 КПК) є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Підстави застосування

Підставами застосування запобіжного заходу є:

- матеріально-правова: наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення;

- процесуальна: наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, запобігання яким визначено як мету застосування запобіжних заходів.

Процесуальна підстава застосування запобіжних заходів складається із двох елементів:

1) дані про негативну поведінку підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, що загрожує балансу можливостей сторін обвинувачення і захисту;

2) дані, що вказують на можливість продовження такої поведінки в майбутньому.

Регламентуючи підстави до застосування запобіжних заходів, держава немов би вибачається перед обвинуваченим: "державні органи і не застосовували б обмежень, але така твоя поведінка змушує їх це зробити".

Правила застосування

Запобіжні заходи застосовуються за такими правилами:

1) слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК;

2) запобіжний захід може бути застосований тільки після повідомлення особі про підозру чи порушення прокурором державного обвинувачення;

3) під час вирішення питання про застосування того чи іншого запобіжного заходу, крім підстав, зазначених у ст. 177 КПК, враховуються також інші обставини, як то: вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого та ін., встановлені статтею 178 КПК;

4) може бути застосований під час досудового розслідування - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження - судом за клопотанням прокурора. Згідно з ч. 3 ст. 5 ЄКПЛ "кожна затримана або заарештована особа ... має право негайно постати перед суддею або іншим органом, який за законом має повноваження суду, а також має право на проведення судових слухань протягом розумного часу або ж на звільнення до суду"*. Це означає, що щодо затриманої особи запобіжний захід має обиратися винятково судом;

5) запобіжний захід обирається щодо підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого;

6) слідчий суддя, суд зобов'язані відмовити у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини, є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених ч. 1 ст. 176 КПК, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам;

7) копія ухвали про застосування запобіжного заходу вручається підозрюваному, обвинуваченому негайно після її оголошення;

8) дозволяється застосовувати запобіжний захід тільки щодо належного суб'єкта (не можна, наприклад, застосувати такий захід відносно неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності);

9) щодо однієї особи може бути застосований тільки один запобіжний захід. Однак це не виключає можливості одночасного

застосування іншого ЗЗКП (наприклад, підозрюваного, щодо якого обрано особиста порука, можна відсторонити від посади);

10) запобіжний захід скасовується або замінюється, коли відпаде необхідність у раніше обраному заході;

11) заміна запобіжного заходу може бути здійснена у випадках, коли:

- запобіжний захід обрано необґрунтовано або незаконно, але є підстави до обрання іншого заходу;

- суттєво змінилися обставини, що були враховані при обранні запобіжного заходу.

12) якщо до підозрюваного, обвинуваченого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, він не може бути затриманий без дозволу слідчого судді, суду у зв'язку з підозрою або обвинуваченням у тому ж кримінальному правопорушенні;

13) дія запобіжного заходу припиняється негайно:

- у разі закриття кримінального провадження (ч. 1 ст. 214 КПК);

- ухвалення виправдувального вироку;

- закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу.

Система

За чинним законодавством систему запобіжних заходів становлять:

1) особисте зобов'язання (ст. 179 КПК);

2) особиста порука (ст. 180 КПК);

3) домашній арешт (ст. 181 КПК);

4) застава (ст. 182 КПК);

6) тримання під вартою (ст. 183 КПК);

5) затримання - тимчасовий запобіжний захід (ст.ст. 207-213, 298-2 КПК);

3. ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Ізоляційні запобіжні заходи. Затримання.

Затримання – це тимчасова ізоляція підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення особи шляхом поміщення її до спеціальної установи.

До прийняття Конституції затримання вважалося невідкладною слідчою дією. У ч. 3 ст. 29 Основного закону нашої держави вперше було зазначено, що затримання є тимчасовим запобіжним заходом. Пізніше, в ході "малої судової реформи" затримання одержало такий "статус" і в кримінальному процесуальному законі - ч. 2 ст. 149 КПК 1960 року та ч. 2 ст. 176 КПК 2012 року.

Хоча до цього часу вчені ведуть дискусію з приводу того, чи є затримання запобіжним заходом чи слідчою дією.

Різновидами затримання за КПК 2012 року є:

- затримання за ухвалою слідчого судді, суду:

а) з метою приводу – статті 187-191 КПК;

б) у разі затримання підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою (ст. 204 КПК);

- затримання без ухвали слідчого судді, суду:

а) законне затримання (кожним кожного) – ст. 207 КПК;

б) затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК);

в) затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок (298-2 КПК).

Спосіб запобігання: обмеження свободи підозрюваного шляхом поміщення його до спеціальної установи: ізолятору тимчасового тримання або на гауптвахту (для військовослужбовців).

Мета затримання:

1) з'ясувати причетність затриманого до кримінального правопорушення;

2) вирішити питання про застосування до нього запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (тому затримання і називається тимчасовим запобіжним заходом, бо протягом строку затримання треба вирішити питання про необхідність обрання "постійного" заходу - тримання під вартою).

Підстави застосування.

1) Для затримання за ухвалою слідчого судді, суду - неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутність у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю, слідчий суддя, суд спочатку постановляє ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою, а потім, якщо ухвала про привід не була виконана, - ухвалу про дозвіл на його затримання з метою приводу.

2) Для законного затримання (окрім народного депутата, судді та ін. осіб, визначених ст. 480 КПК):

- при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

- безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

3) Для затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді:

- якщо особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

- якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

5. Умова застосування затримання - якщо особа, підозрюється у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

Процесуальний порядок застосування затримання.

1. Для затримання за ухвалою суду:

- слідчий, прокурор звертається до суду з клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу (ч. 1 ст. 188 КПК);

- слідчий суддя негайно після одержання клопотання розглядає його і виносить ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу або про відмову у цьому;

- службова особа, яка затримала підозрюваного, негайно вручає затриманому копію ухвали про дозвіл на затримання;

- затримана на підставі ухвали слідчого судді особа не пізніше 36 годин з моменту затримання звільняється або доставляється до слідчого судді.

2) Для законного затримання: кожен, хто не є уповноваженою службовою особою і затримав відповідну особу, негайно доставляє її до уповноваженої службової особи або негайно повідомляє уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

3) Для затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді:

- уповноважена службова особа, що здійснила затримання, негайно повідомляє затриманому зрозумілою для нього мовою підстави

затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснює права:

- мати захисника,
- отримувати медичну допомогу,
- давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього,
- негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування,
- вимагати перевірки обґрунтованості затримання,
- інші процесуальні права, передбачені КПК,
- ця ж службова особа надає затриманому можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи або повідомляє зазначених осіб самостійно, якщо є підстави для обґрунтованої підозри, що особа може зашкодити досудовому розслідуванню;
- уповноважена службова особа, що здійснила затримання, негайно повідомляє про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги.
- одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування;
- доставляє затриманого до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, де негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством;
- слідчий складає протокол затримання;
- якщо є підстави для обґрунтованої підозри, що доставлення затриманого тривало довше, ніж це необхідно, слідчий проводить перевірку для вирішення питання про відповідальність винних у цьому осіб;
- слідчий поміщає затриманого до місця для утримання затриманих;
- службова особа, відповідальна за перебування затриманих:
  - негайно реєструє затриманого;
  - роз'яснює затриманому підстави його затримання, права і обов'язки;
  - звільняє затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання;

забезпечує належне поводження із затриманим та дотримання його прав, передбачених Конституцією, КПК та іншими законами;

забезпечує запис усіх дій, що проводяться із залученням затриманого, у тому числі час їх початку та закінчення, а також осіб, які проводили такі дії або були присутні при проведенні таких дій;

забезпечує невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого. До складу осіб, що надають затриманому медичну допомогу, за його бажанням може бути допущена конкретна особа, що має право на зайняття медичною діяльністю.

- службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана перевірити дотримання вимог КПК щодо повідомлення службовою особою, що здійснила затримання, відповідних суб'єктів про затримання, а в разі нездійснення такого повідомлення – повідомити їх про це самостійно.

Затримана особа має гарантії, визначені ЄКПЛ. Ці гарантії впливають із положень ст. 5 Конвенції. Ними є:

1) надання підстав для затримання чи позбавлення волі, тобто надання затриманому адекватної інформації щодо підстав затримання та характер підозри (обвинувачення);

2) постанови перед суддею або звільнення до судового розгляду;

3) право на оскарження законності затримання до суду;

4) право на відшкодування за порушення ст. 5 ЄКПЛ, що може бути реалізоване шляхом подання відповідного позову.

Строк затримання – це проміжок часу між моментами затримання і звільнення особи.

Момент затримання визначений у ст. 209 КПК, згідно з якою особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Момент звільнення визначається закінченням строку затримання, встановленого КПК; відповідним рішенням слідчого, прокурора; датою втрати законної сили ухвали слідчого судді, яку він зазначає в ухвалі.

Ухвала слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає законну силу з моменту:

1) приводу підозрюваного, обвинуваченого до суду;

2) закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній, або закінчення шести місяців із дати постановлення ухвали, у якій не зазначено строку її дії;

3) відкликання ухвали прокурором.

Строк законного затримання у КПК точно не встановлено. Він обмежується моментом затримання і моментом доставлення не уповноваженою на затримання особою до уповноваженої на це особи або прибуттям уповноваженої службовою особи після повідомлення їй про затримання до місця, у якому перебуває затриманий. Для особи, яка затримала іншу особу, встановлено обов'язок негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи.

Строк затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді складає 72 год., але не пізніше 60 год. затриманий має бути або звільнений або ж доставлений до суду для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу. Тобто затриманий має бути доставлений до судді за 12 год. до закінчення граничного строку затримання. Така регламентація у законі покликана виключити із судової практики випадки, коли затриманого доставляють до суду за декілька годин чи навіть хвилин до закінчення строку, внаслідок чого слідчий суддя змушений або невиправдано пришвидшувати розгляд питання про законність затримання і обрання запобіжного заходу або порушувати строк затримання.

Військовослужбовця, який вчинив діяння з ознаками злочину, можна тримати на гауптвахті Військової служби правопорядку строком до трьох діб із сповіщенням протягом доби органів, які проводять досудове слідство, та органів прокуратури, начальника гарнізону і відповідного органу управління Військової служби правопорядку (ч. 3 ст. 82 Закону від 24 березня 1999 р. "Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України").

Капітан судна має право затримати особу, яка підозрюється у вчиненні кримінально-караного діяння, до передачі її відповідним правоохоронним органам у першому порту України. У разі необхідності капітан судна може направити цю особу і матеріали дізнання в Україну на іншому судні, зареєстрованому в Україні (ч. 2 ст. 67 КТМ).

Згідно із Законом № 2617-VIII від 22.11.2018 року КПК доповнено ст. 298-2 «Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок».

Відповідно до норм цієї статті уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у

вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 ч. 1 ст. 208 КПК, та лише за умови, що ця особа:

1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;

2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;

3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;

4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим.

Слід мати на увазі, що затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, здійснюється не більш як на 3 години з моменту фактичного затримання.

Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, передбачений ст. 286-1 Кримінального кодексу України, з ознаками перебування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або перебування під впливом лікарських засобів, що знижують її увагу та швидкість реакції, здійснюється не більш як на три години з обов'язковим доставленням такої особи до медичного закладу для забезпечення проходження відповідного медичного освідчення.

Також відповідно до норм ст. 298-2 КПК уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, та дізнавач повинні негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення вона підозрюється, а також роз'яснити її право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти неї, негайно повідомити інших осіб про своє затримання і місце перебування відповідно до положень статті 213 КПК, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК.

Особу може бути затримано:

1) до сімдесяти двох годин - за умов, передбачених пунктами 1-3 ч. 1 цієї статті, та з дотриманням вимог ст. 211 КПК;

2) до двадцяти чотирьох годин - за умови, передбаченої п. 4 ч. 1 вказаної статті.

Копія протоколу затримання особи невідкладно надсилається прокурору, а затриманому надається можливість повідомити інших осіб

про затримання і місце перебування відповідно до положень статті 213 КПК.

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, здійснює особистий обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 КПК.

Службова особа, відповідальна за перебування затриманих за вчинення кримінального проступку, зобов'язана вчинити дії, передбачені ч. 3 ст. 212 КПК, з урахуванням особливостей, передбачених ст. 298-2 КПК.

Юридична відповідальність за порушення:

- кримінально-правова:
- для затриманого - за втечу з місця попереднього ув'язнення - ст. 393 КК;
- для слідчого, прокурора, слідчого судді, судді - за завідомо незаконне затримання - ст. 371 КК.

Взяття під варту

Взяття під варту (арешт) – це обмеження особистої свободи підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого шляхом поміщення їх до спеціальної установи.

Тримання під вартою є винятковим і найбільш суворим запобіжним заходом. Застосовується лише тоді, коли жоден інший запобіжний захід не здатен забезпечити належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого, що має бути доведено прокурором перед слідчим суддею, судом.

Згідно з п. 3 ст. 9 МПГПП тримання під вартою осіб, які очікують судового розгляду справи щодо себе, не повинно бути загальним правилом. Воно може застосовуватись тільки тоді, коли є розумним і необхідним. Необхідність застосування цього запобіжного заходу полягає у запобіганні втечі, впливу на свідків чи потерпілих, рецидиву злочину, а також очевидній небезпечності особи для суспільства**.

Мінімальними стандартними правилами ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійськими правилами) від 14 грудня 1990 року передбачено, що "взяття під варту застосовується у кримінальному судочинстві як крайня міра за умови належного врахування інтересів розслідування гіпотетичного правопорушення і захисту суспільства і жертви" (ч. 1 ст. 6).

Спосіб запобігання: обмеження свободи особи шляхом поміщення її до спеціальної установи:

- слідчого ізолятора (СІЗО) ДКС;

- гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.

- ізолятору тимчасового тримання (в окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій);

- дисциплінарного ізолятору або карцеру установи виконання покарань, якщо особи, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі і притягаються до кримінальної відповідальності за вчинення іншого злочину;

- гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України - для осіб, що відбувають покарання у дисциплінарних батальйонах і притягаються до кримінальної відповідальності за вчинення іншого злочину (ст. 4 Закону "Про попереднє ув'язнення").

Враховуючи характеристики окремих осіб і характер певних злочинів, законодавець встановлює особливий порядок утримання осіб під вартою:

- затримані або взяті під варту працівники міліції утримуються у призначених для цього установах органів внутрішніх справ окремо від інших осіб або на гарнізонній гауптвахті (ч. 7 ст. 21 Закону "Про міліцію");

- особи, які раніше працювали в органах внутрішніх справ, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Служби безпеки, прокуратури, юстиції та в суді, - окремо від інших осіб, які перебувають під вартою (ст. 8 Закону «Про попереднє ув'язнення»);

- особи, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, відповідальність за які передбачена ст.ст. 173-177 (злочини проти трудових прав, авторського права і суміжних прав, права на об'єкти промислової власності), 200-235 (злочини у сфері господарської діяльності) КК, - окремо від інших осіб, які перебувають під вартою (ст. 8 Закону "Про попереднє ув'язнення");

- в інших випадках, передбачених ст. 8 "Роздільне тримання у місцях попереднього ув'язнення" Закону "Про попереднє ув'язнення".

Таким чином особа ізолюється від суспільства. Побачення з родичами їй може бути надане тільки з дозволу слідчого, суду. Кількість і тривалість побачень регламентована ст. 12 Закону «Про попереднє ув'язнення».

Мета взяття під варту співпадає із загальною метою застосування запобіжних заходів. Взяття під варту - найбільш суворий із усіх запобіжних заходів. Тому він застосовується лише тоді, коли жоден інший запобіжний захід не може запобігти доведеним під час розгляду ризикам (ч. 3 ст. 176 КПК).

Підстави застосування співпадають із загальними підставами застосування запобіжних заходів (ст. 177 КПК).

Умови застосування. Взяття під варту застосовується лише за наявності умов, сформульованих у ч. 2 ст. 183 КПК. Ці умови пов'язані із поведінкою особи щодо виконання обов'язків, покладених при обранні інших запобіжних заходів, вчиненням іншого злочину; можливою мірою покарання особи за кримінальне правопорушення, повідомлення про вчинення якого їм вручене; наявністю судимості; розшуком компетентними органами іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі.

Винятків із правил щодо умов застосування тримання під вартою законом не встановлено.

Процесуальний порядок застосування взяття під варту не відрізняється від процесуального порядку обрання інших запобіжних заходів, за винятком наступного. Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК. Дане правило підкреслює винятковість взяття під варту як запобіжного заходу та надає арештованому реальну можливість бути звільненим у разі внесення застави.

Такого права арештований не позбавляється повністю навіть у разі вчинення ним злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування, злочину, який спричинив загибель людини, або якщо щодо особи у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений. Слідчий суддя, суд вправі, але не зобов'язаний, не визначити розмір застави у зазначених випадках.

Строки тримання під вартою.

Строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати шістдесяті днів.

Строк тримання під вартою обчислюється з моменту взяття під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, - з моменту затримання і до моменту направлення прокурором кримінальної справи з обвинувальним висновком до суду або до моменту скасування або заміни на інший - більш м'який запобіжний захід.

У строк тримання під вартою включається увесь час, протягом якого особа фактично обмежена у свободі, в тому числі - перебування

особи в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи.

У одному провадженні щодо однієї особи тримання під вартою може застосовуватися декілька разів. Строк тримання під вартою у таких випадках не обраховується кожному разу спочатку. У разі повторного взяття під варту особи строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше.

У випадках, коли у 60-денний строк досудове розслідування закінчити неможливо, а підстав для скасування чи заміни запобіжного заходу на більш м'який немає, він може бути продовжений в порядку, встановленому ст. 199 КПК, до:

1) шести місяців - у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості;

2) дванадцяти місяців - у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Строк тримання під вартою під час досудового розслідування може бути продовжений за наявності таких умов:

- заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою;

- існують обставини, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою.

У разі закінчення строку тримання під вартою як запобіжного заходу, якщо цей строк не продовжено у встановленому порядку особа негайно звільняється з-під варті.

В судових стадіях кримінального провадження строки тримання під вартою законом в числовому вимірі не регламентовані. У міжнародних правових документах, ратифікованих Україною, йдеться про те, що кожна заарештована людина має право на судовий розгляд упродовж розумного строку (ч. 3 ст. 5 ЄКПЛ; ч. 3 ст. 9 МПГПП).

Поняття "розумний строк" є оцінювальним. До того ж, для кожного із заінтересованих суб'єктів судового розгляду "розумність" строку оцінюється по-своєму. Законодавець встановив, що кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово.

Ризики, що є підставою для взяття особи під варту, з часом можуть змінюватися або взагалі зникати. Тому законодавством повинен бути передбачений періодичний перегляд рішення суду про взяття під варту.

Вимога щодо періодичності розповсюджується на увесь період попереднього ув'язнення.

Перегляд може бути (1) автоматичним і (2) за клопотанням ув'язненого про звільнення. Зазначені різновиди перегляду не виключають одне одного.

1. Автоматичний перегляд здійснюється через певні проміжки часу, визначені законом, у формі вирішення питання про продовження тримання під вартою. Згідно з принципом 39 Зводу принципів захисту всіх осіб, підданих затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі, якщо людина перебуває в ув'язненні, влада повинна тримати під контролем необхідність продовження такого ув'язнення.

2. Перегляд рішення про взяття під варту за клопотанням про звільнення (скаргою на незаконність ув'язнення) не передбачає встановлення у законі будь-яких строків, протягом яких таке клопотання може бути подане. Немає обмежень і у кількості клопотань ув'язненого з одного й того ж питання.

Законом можуть бути встановлені певні проміжки часу, протягом яких мають відбуватися автоматичні перегляди або строки реалізації ув'язненим права на ініціювання перегляду за клопотанням. У справі «Winterwerp v. the Netherlands» ЄСПЛ ухвалив, що особа, яку було позбавлено свободи, повинна мати право через деякий час «подавати скаргу» з вимогою перегляду законності позбавлення свободи. Ці проміжки часу мають бути «розумними». У справі «Bezicheri v. Italy» ЄСПЛ роз'яснив, що інтервали часу для перегляду рішень про продовження терміну попереднього ув'язнення мають бути відносно короткими, тоді як інтервали часу для утримання в психіатричних лікарнях можуть бути довгими, якщо це не порушує ЄКПЛ. У цій справі інтервал у п'ять з половиною місяців для перегляду другого подання про звільнення з-під арешту був визнаний занадто довгим.

Періодичний контроль суду повинен здійснюватися з дотриманням як матеріально-правових, так і процесуальних норм законодавства («Herczegfalvy v. Austria»). Це означає, що предметом перегляду можуть бути як матеріально-правові аспекти тримання під вартою (обґрунтованість підозри у вчиненні злочину), так і процесуальні – зміна обставин, які були взяті до уваги під час взяття під варту, або поява нових обставин. Суд повинен розглянути усі підстави, які існували на момент взяття під варту і ті, що виникли пізніше. Зміна тих підстав, що існували, і поява нових може мати наслідком зміну первинного рішення про взяття під варту.

Український законодавець встановив, що періодичний контроль за обґрунтованістю перебування обвинуваченого під вартою у стадії судового розгляду має відбуватися кожні два місяці (ч. 3 ст. 331 КПК).

У рішеннях суду про продовження тримання під вартою і про відмову у задоволенні клопотання ув'язненого про звільнення має бути мотивування, яке б відбивало зміну підозри (обвинувачення) чи ризиків, що стали підставою для взяття під варту. Інакше подальше утримання особи під вартою суперечитиме ст. 5 ЄКПЛ.

Особи звільняються з-під варти у випадках: скасування запобіжного заходу; зміна запобіжного заходу; внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; закінчення строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або закінчення передбаченого законом строку тримання під вартою як запобіжного заходу, якщо цей строк не продовжено в установленому законом порядку; закінчення максимального строку тимчасового або екстрадиційного арешту; припинення (скасування) тимчасового або екстрадиційного арешту; звільнення особи з-під екстрадиційного арешту судом.

Юридична відповідальність за порушення:

- кримінально-правова:

- для ув'язненого - за втечу з місця попереднього ув'язнення - ст.393 КК;

- для слідчого, прокурора, слідчого судді, судді - за завідомо незаконний арешт - ст. 371 КК.

Нагляд за законністю утримання затриманих та взятих під варту осіб здійснює прокурор. Перевірка законності утримання цих осіб належить також до компетенції Уповноваженого ВР з прав людини, який згідно з п. 8 ст. 13 Закону від 23 грудня 1997 р. "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" має право відвідувати у будь-який час місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, опитувати осіб, які там перебувають, та отримувати інформацію щодо умов їх тримання.

Неізоляційні запобіжні заходи. Презумпція звільнення до суду.

Згідно з правом кожної людини на свободу і презумпцією невинуватості існує презумпція, що особи, обвинувачувані у вчиненні злочину, не повинні перебувати в ув'язненні до суду.

Вважаючись невинуватою доки не доведена її вина, жодна особа, обвинувачувана у вчиненні злочину, не може бути взята під варту до суду, якщо тільки обставини справи не роблять це вкрай необхідним. Тому взяття під варту до суду повинно розглядатися як винятковий захід, і він

ніколи не повинен бути обов'язковим і використовуватися для цілей покарання (п. 1 Рекомендації R (80) 11 КМ державам-членам РЄ щодо утримання під вартою до суду).

Тривале попереднє ув'язнення може бути виправдане лише тоді, коли є конкретні вказівки на необхідність дотримання інтересів суспільства, що, попри презумпцію невинуватості, переважає правило поваги свободи особи («Van der Tang v. Spain», «Letellier v. France»).

Із презумпції звільнення до суду існують два винятки:

1) обов'язок доведення обставин, якими обґрунтовується тримання під вартою завжди несе сторона обвинувачення;

2) усі сумніви щодо обґрунтованості підозри та наявності підстав до утримання під вартою тлумачаться на користь звільнення особи.

Різновиди неізоляційних запобіжних заходів

Застосування заходів, що є альтернативними взяттю під варту (далі – альтернативних заходів), підпадає під дію загальних правил застосування запобіжних заходів.

Система альтернативних заходів у різних державах є різною. Такими заходами найчастіше є: звільнення під заставу; громадська і особиста порука; підписка про невиїзд; особисте зобов'язання; домашній арешт; поліцейський нагляд; вилучення паспорту; вилучення документів, що надають право займатися певною діяльністю та ін.

В Україні альтернативними взяттю під варту запобіжними заходами є: особисте зобов'язання; особиста порука; домашній арешт; застава. Підстави і порядок застосування цих заходів регламентовано § 1 глави 18 КПК, а також щодо неповнолітнього – ст. 493 КПК, а щодо неосудного – ст. 508 КПК.

Зважаючи на презумпцію звільнення особи до суду, існує потреба обов'язкового розгляду під час слухань про взяття під варту питання про можливість застосування альтернативних заходів. Система альтернативних заходів у законодавстві побудована таким чином, що одні з них є менш суворими, інші – більш суворими. Однак усі вони пов'язані з обмеженнями певних прав осіб. Тому суд, вирішуючи питання про обрання альтернативного заходу, повинен кожного разу розглянути можливість застосування до особи менш тяжкого запобіжного заходу, ніж той, з клопотанням про обрання якого звернулася сторона обвинувачення. Прокурор повинен довести перед судом неможливість досягнення цілей кримінального провадження за допомогою менш суворих заходів, ніж той про обрання якого він подав клопотання.

4. ІНШІ ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Відмінність від запобіжних заходів

Окрім запобіжних, у кримінальному провадженні, можуть застосовуватися й інші заходи примусу. Відмінність їх від запобіжних заходів полягає у такому:

- застосовуються не лише до особи, щодо якої вирішується питання про притягнення її кримінальної відповідальності, а й до інших учасників – свідків, потерпілих тощо;
- мають менший ступінь обмеження прав;
- суб'єктом застосування деяких із них може бути не лише суд, а й прокурор.

Система

Інші заходи процесуального примусу залежно від того, на яких учасників провадження розповсюджена їх дія і якою є мета застосування, поділяються на дві групи.

До першої групи належать заходи (обов'язки), що покладаються на обвинуваченого одночасно із обранням щодо нього запобіжного заходу з метою досягнення цілей його застосування. У разі обрання неізоляційного запобіжного заходу слідчий суддя, суд за клопотанням прокурора може покласти на обвинуваченого обов'язки, спрямовані на:

- забезпечення дієвості конкретного кримінального провадження (прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади; прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю; не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом);
- попередження вчинення обвинуваченим нових кримінальних правопорушень (не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом);
- ресоціалізацію обвинуваченого (пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання);

- попередження спроб обвинуваченого ухилитися від досудового розслідування і суду шляхом виїзду за кордон (здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну) або скритися на території України (носити електронний засіб контролю).

До другої групи «інших» ЗЗКП (застосовуваних як до обвинуваченого, так і до інших учасників провадження з метою виконання ними обов'язків) належать: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна.

Усі вони, за винятком виклику слідчим, прокурором, застосовуються за рішенням (ухвалою) слідчого судді або суду. Судовий порядок надання дозволу на застосування зазначених ЗЗКП встановлений через те, що вони обмежують важливі для людей права (майнові, на працю, на свободу тощо). У КПК підстави, процесуальний порядок і строки застосування «інших» ЗЗКП регламентовано у главах 11-17.

Питання для обговорення:

1. Поняття, значення та види заходів забезпечення кримінального провадження. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

2. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик: суть, порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні, підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом, зміст повістки про виклик, поважні причини неприбуття особи на виклик, наслідки неприбуття на виклик.

3. Привід: підстави та порядок його здійснення.

4. Підстави та порядок накладення грошового стягнення, скасування ухвали про накладення грошового стягнення.

5. Підстави, наслідки та порядок тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом.

6. Підстави та порядок відсторонення від посади.

7. Підстави і порядок тимчасового доступу до речей та документів; речі і документи, до яких заборонено доступ та які містять охоронювану законом таємницю.

8. Підстави, порядок та припинення тимчасового вилучення майна.

9. Підстави та порядок арешту майна, скасування арешту майна.

ТЕМА 8. ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ. ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ

План

1. Поняття та види запобіжних заходів.
2. Мета та підстави застосування запобіжних заходів.
3. Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів.
4. Особисте зобов'язання.
5. Особиста порука.
6. Застава як запобіжний захід.
7. Домашній арешт.
8. Тримання під вартою.
9. Строки тримання під вартою та порядок їх продовження.
10. Поняття та види затримання у кримінальному процесі.
11. Затримання уповноваженою службовою особою.
12. Законне затримання.
13. Затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу.

1. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Запобіжні заходи – це сукупність превентивних заходів забезпечення кримінального провадження, які спрямовані на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого через певне обмеження їхніх особистих прав.

Ознаки запобіжних заходів:

- мають більший, порівняно з іншими заходами забезпечення кримінального провадження, ступінь примусу (пов'язані з обмеженням конституційних прав особи);
- застосовуються слідчим суддею, судом лише до підозрюваного, обвинуваченого;
- мають особистий (персональний) характер – обмежують особисті права підозрюваного, обвинуваченого;
- характеризуються специфічними підставами та метою застосування, визначеними в ст. 177 КПК України;
- їх перелік, встановлений законом, є вичерпним.

Система запобіжних заходів (ч. 1 ст. 176 КПК України):

- 1) особисте зобов'язання (ст. 179 КПК України);
- 2) особиста порука (ст. 180 КПК України);
- 3) застава (ст. 182 КПК України);
- 4) домашній арешт (ст. 181 КПК України);
- 5) тримання під вартою (ст. 183 КПК України).
- 6) затримання – тимчасовий запобіжний захід (статті 188, 207, 208, 298-2 КПК України).

Визначені в ч. 1 ст. 176 КПК запобіжні заходи наведено в порядку збільшення суворості правообмежень, які з ними пов'язані. Найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою (ч. 3 ст. 176 КПК України).

Під час кримінального провадження застосовуються й інші запобіжні заходи:

- передання неповнолітніх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 493 КПК України);
- передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом чи помещення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку, до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 508 КПК України);
- тимчасовий чи екстрадиційний арешт (статті 583, 584 КПК України).

Класифікація запобіжних заходів:

1. За режимом обмеження прав і свобод людини – пов'язані з ізоляцією особи (фізично-примусові) та не пов'язані з ізоляцією особи (психологопримусові).

2. За характером правового статусу підозрюваного, обвинуваченого – загальні (ст. 176 КПК України) та спеціальні (щодо певної категорії осіб – статті 493, 508 КПК України).

3. За строком, на який можуть бути застосовані, – з обмеженим строком дії (затримання, тримання під вартою) та без обмеженого строку дії (особисте зобов'язання, застава). Така класифікація є умовною, адже всі запобіжні заходи застосовуються у межах строку досудового розслідування та судового провадження.

4. Залежно від форми досудового розслідування – застосовуються під час

розслідування злочинів чи під час розслідування кримінальних проступків

(особисте зобов'язання та особиста порука).

2. МЕТА ТА ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ.

Метою застосування запобіжних заходів є:

– забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків;

– запобігання (звідси назва – запобіжні заходи) ризикам:

1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;

2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (ч. 1 ст. 177 КПК України).

Підставами застосування запобіжного заходу є:

1. Наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. У п. 175 рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року вказано, що термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення (дивись рішення у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» від 30 серпня 1990 року, п.32). За відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри (дивись рішення у справі «Чеботарі проти Молдови» від 13 листопада 2007 року, п.48).

Від сукупності обставин кримінального провадження залежить, що саме можна вважати обґрунтованою підозрою. Підозра буде вважатися обґрунтованою лише тоді, коли вона ґрунтується на відомостях, що

об'єктивно пов'язують підозрюваного із вчиненим кримінальним правопорушенням.

Мають бути докази, які вказують на причетність особи до вчинення кримінального правопорушення (показання свідків, потерпілих, речові докази тощо). Підозра не може ґрунтуватися лише на тому, що особа вчиняла в минулому правопорушення, навіть аналогічні.

Втім, фактичні обставини, якими на початковому етапі обґрунтовується підозра, можуть бути спростовані в подальшому досудовому розслідуванні, в тому числі, за активної участі підозрюваного. Практика ЄСПЛ не висуває вимоги щодо чітких доказів на підтвердження підозри. Так, у справі ЄСПЛ «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 23 жовтня 1994 року вказано, що факти, які є причиною виникнення підозри не повинні бути такими ж переконливими, як ті, що є необхідними для обґрунтування вироку чи й просто висунення обвинувачення, черга якого надходить на наступній стадії кримінального провадження.

2. Наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України (ч. 2 ст. 177 КПК України). У ч. 1 ст. 177 КПК України перераховано п'ять ризиків. Для застосування запобіжного заходу достатньо і одного ризику, але він має підтверджуватися фактичними даними, які свідчать про можливість протиправної поведінки підозрюваного, обвинуваченого.

Складність доказування наявності ризиків полягає в тому, що воно має прогностичний характер, адже має стверджувати про виникнення такої поведінки у майбутньому.

Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав. Обов'язок доведення перед слідчим суддею, судом наявності підстав застосування запобіжного заходу покладено на прокурора, який повинен обґрунтувати їх існування та доцільність обрання конкретного виду запобіжного заходу.

Обрання запобіжного заходу здійснюється з урахуванням обставин, визначених у ст. 178 КПК України:

- 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;
- 3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;

4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців;

5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;

6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого;

7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;

8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;

9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;

10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;

11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини;

12) ризик продовження чи повторення протиправної поведінки, зокрема ризик летальності, що його створює підозрюваний, обвинувачений, у тому числі у зв'язку з його доступом до зброї.

При цьому тяжкість вчиненого злочину враховується поряд з іншими обставинами – рішення Конституційного Суду України від 08 липня 2003 року (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу).

3. ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ, ЗМІНИ ТА СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Процесуальний порядок застосування запобіжного заходу можна поділяти на такі етапи.

1. Складання клопотання про застосування запобіжного заходу.

Запобіжні заходи застосовуються за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або за клопотанням прокурора. Застосування запобіжного заходу до кожної особи потребує внесення окремого клопотання.

У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого останній має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питання, порушеного у ньому, перед прокурором вищого рівня,

який протягом 3 днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє в його погодженні (ч. 3 ст. 40 КПК України).

2. Клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу подається до місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – до Вищого антикорупційного суду.

Разом з клопотанням слідчому судді також мають бути подані:

– витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання;

– копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання;

– перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо запобіжного заходу;

– підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу.

3. Надання стороні захисту можливості ознайомитися з поданими матеріалами. Копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, має надаватися підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за 3 години до початку розгляду клопотання (ч. 163 2 ст. 184 КПК України). Відсутність можливості у сторони захисту ознайомитися з матеріалами, якими орган досудового розслідування обґрунтовує клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, визнається ЄСПЛ несумісною з вимогою рівності процесуальних засобів, що закладена у ч. 4 ст. 5 Європейської конвенції з прав людини (рішення у справі «Кехайов проти Болгарії» від 18 січня 2005 року).

4. Здійснення підготовчих до судового розгляду клопотання дій.

Слідчий суддя, суд після одержання клопотання про застосування запобіжного заходу до підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває на свободі, призначає дату судового засідання і здійснює судовий виклик. Якщо слідчий, прокурор подав разом із клопотанням про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, слідчий суддя, суд приймає рішення згідно зі ст. 189 КПК України (частини 1, 2 ст. 187 КПК України).

5. Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу.

Клопотання про застосування запобіжного заходу розглядається слідчим суддею, судом за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника невідкладно, але не пізніше 72 годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого чи надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі.

Участь підозрюваного, обвинуваченого при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу є обов'язковою, що дозволяє йому постати перед судом та надати пояснення щодо предмета судового розгляду. Із цього правила є виняток – без підозрюваного, обвинуваченого може розглянутися клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою якщо він оголошений у міжнародний розшук (ч. 6 ст. 193 КПК України). У такому разі після затримання особи і не пізніш як через 48 годин з часу її доставки до місця кримінального провадження слідчий суддя, суд за участю підозрюваного, обвинуваченого розглядає питання про застосування обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його зміну на більш м'який запобіжний захід.

Слідчий суддя, суд за клопотанням сторін або за власною ініціативою має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу.

Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про:

- наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених у ст. 177 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор;
- недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні (ч. 1 ст. 194 КПК України).

6. Постановлення ухвали. За результатами розгляду клопотання слідчий суддя, суд може прийняти рішення про:

- відмову в застосуванні запобіжного заходу;
- зобов'язання підозрюваного, обвинуваченого перебувати за кожною вимогою до суду або до іншого органу державної влади, визначеного слідчим суддею, судом;

– застосування більш м'якого запобіжного заходу ніж той, який зазначений у клопотанні, а також покласти на підозрюваного, обвинуваченого обов'язки, передбачені частинами 5 та 6 ст. 194 КПК України;

– застосовування запобіжного заходу відповідно до поданого клопотання.

7. Ухвала слідчого судді, суду щодо застосування запобіжного заходу підлягає негайному виконанню після її оголошення та вручення підозрюваному, обвинуваченому її копії. Копія ухвали про застосування запобіжного заходу також надсилається щодо осіб, які є державними виконавцями, Міністерству юстиції України, а щодо осіб, які є приватними виконавцями, Міністерству юстиції України та Раді приватних виконавців України (ч. 5 ст. 196 КПК України).

Під час досудового розслідування в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді про: застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, тримання під вартою або відмову в їх застосуванні (ч. 1 ст. 309 КПК України).

Застосування запобіжних заходів має певні особливості в окремих видах проваджень. Так, під час досудового розслідування кримінальних проступків як тимчасовий запобіжний захід застосовується затримання особи на підставах та в порядку, визначених КПК України, а також такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання та особиста порука (ст. 299 КПК України).

Запобіжний захід може бути змінено з врахуванням обставин, які:

– виникли після прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу;

– існували під час прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про які слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати.

Зміна запобіжного заходу здійснюється за результатами розгляду клопотання, з яким до слідчого судді, суду можуть звернутися:

– прокурор, слідчий за погодженням з прокурором (ст. 200 КПК України);

– підозрюваний, обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід, його захисник. При цьому слідчий суддя, суд має право залишити без розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу, подане раніше 30 днів з дня постановлення попередньої ухвали про застосування, зміну або відмову у зміні запобіжного заходу, якщо у ньому не зазначені нові

обставини, які не розглядалися слідчим суддею, судом (ст. 201 КПК України).

Запобіжний захід негайно припиняє свою дію (вважається скасованим) після:

- закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу;
- ухвалення виправдувального вироку;
- закриття кримінального провадження (ст. 203 КПК України).

4. ОСОБИСТЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Особисте зобов'язання (ст. 179 КПК України) – це запобіжний захід, суть якого полягає в обмеженні права підозрюваного, обвинуваченого на свободу пересування, вільний вибір місця проживання чи перебування шляхом покладення на нього зобов'язання виконувати визначені слідчим суддею, судом обов'язки з числа тих, що передбачені частинами 5 та 6 ст. 194 КПК України.

Обов'язки, які покладаються (один або кілька) на підозрюваного, обвинуваченого під час обрання неізоляційного запобіжного заходу:

1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;

2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;

3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;

6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;

7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;

8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;

9) носити електронний засіб контролю (ч. 5 ст. 194 КПК України).

В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім вищенаведених обов'язків, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих, направлення для проходження програми для кривдників (ч. 6 ст. 194 КПК України).

У випадках покладення цих обов'язків на підозрюваного, обвинуваченого при обранні особистого зобов'язання як запобіжного заходу строк його дії законом не визначено. У разі покладення вказаних обов'язків на підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні інших неізоляційних запобіжних заходів – строк їх дії не більше 2 місяців. У разі необхідності він може бути продовжений (ч. 7 ст. 194 КПК України).

Підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш суворий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ч. 2 ст. 179 КПК України).

5. ОСОБИСТА ПОРУКА

Особиста порука (ст. 180 КПК України) – це запобіжний захід, суть якого полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

Особиста порука ґрунтується на тому, що за поведінку підозрюваного, (обвинуваченого) відповідають інші особи. Поручителі, як

правило, мають особисті чи службові зв'язки з особою, за яку вони поручились, і морально можуть впливати на неї.

Кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. Максимальна кількість поручителів законом не обмежена.

Дозволяється залучення і одного, якщо він заслуговує на особливу довіру (ч. 2 ст. 180 КПК України).

Умови застосування особистої поруки:

- поручителями можуть бути особи, що заслуговують на довіру;
- слідчий суддя має впевнитися, що поручителі дійсно можуть позитивно впливати на поведінку підозрюваного, обвинуваченого та забезпечити його доставлення;

- застосовується тільки за клопотанням або за згодою поручителів.

Поручителю роз'яснюється у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки поручителя та наслідки їх невиконання, право на відмову від прийнятих на себе зобов'язань та порядок реалізації такого права.

Поручитель може відмовитись від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність. У такому разі він забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про заміну йому запобіжного заходу на інший.

У разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення у розмірі, визначеному у ч. 5 ст. 180 КПК України.

6. ЗАСТАВА ЯК ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД

Застава (ст. 182 КПК України) – це запобіжний захід, суть якого полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок суду, який обрав такий запобіжний захід, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків.

Застава спрямована на забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків під загрозою майнових втрат у разі недотримання вимог цього запобіжного заходу. У визначених ч. 11 ст. 182 КПК України випадках із суми застави можливе відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Заставадавцем можуть бути:

- підозрюваний, обвинувачений;
- фізична особа;
- юридична особа (окрім юридичної особи державної або комунальної власності або такої, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету АРК, або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить державному, комунальному суб'єкту господарювання).

Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків. Розмір застави повинен в достатній мірі гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього.

Розмір застави залежить від виду кримінального правопорушення, в якому підозрюється, обвинувачується особа, і визначається у таких межах (ч. 5 ст. 182 КПК України):

- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні нетяжкого злочину, – від 1 до 20 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, – від 20 до 80 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, – від 80 до 300 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У виключних випадках застава може бути призначена у розмірі, який перевищує 80 чи 300 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно. Втім максимальної межі розміру застави КПК України не визначає.

Застава застосовується у кримінальному провадженні як самостійний запобіжний захід і як альтернатива триманню під вартою. Це зумовлює, зокрема, різні строки внесення застави. Так, кошти вносяться на відповідний рахунок та надається документ, що це підтверджує:

- не пізніше 5 днів із дня обрання застави, якщо підозрюваний, обвинувачений, не тримається під вартою;
- у будь-який момент, якщо рішення про застосування застави прийнято при постановленні ухвали про обрання запобіжного заходу тримання під вартою.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу» від 11 січня 2012 року № 15 застава вноситься в національній грошовій одиниці на спеціальний рахунок територіального управління Державної судової адміністрації, яке здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності суду, який обрав запобіжний захід у вигляді застави, або апеляційного суду, Вищого антикорупційного суду, який обрав такий запобіжний захід, відкритий у Казначействі в установленому законодавством порядку.

Питання про долю застави вирішується залежно від дотримання підозрюваним, обвинуваченим, заставодавцем покладених на них обов'язків.

Застава звертається в доход держави у таких випадках (ч. 8 ст. 182 КПК України):

- у разі невиконання обов'язків заставодавцем;
- якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки;
- якщо підозрюваний, обвинувачений порушив інші, покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу, обов'язки.

У випадку звернення застави в дохід держави слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді застави у більшому розмірі або іншого запобіжного заходу.

Застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу. Застава повертається особі або заставодавцю у безготівковій формі на зазначений ними банківський рахунок, а у разі відсутності такого рахунка – готівкою через банки або підприємства поштового зв'язку протягом 5 робочих днів з дня отримання відповідних документів.

Але, застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути повністю або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень.

При цьому застава, внесена заставодавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень тільки за його згодою.

7. ДОМАШНІЙ АРЕШТ

Домашній арешт (ст. 181 КПК України) – це запобіжний захід, суть якого полягає в обмеженні свободи пересування підозрюваного, обвинуваченого шляхом заборони йому залишати житло цілодобово або у певний період доби.

Режим ізоляції при застосування домашнього арешту може бути різним за ступенем суворості і полягати у забороні залишати житло або цілодобово або у певний період доби (наприклад, так званий «нічний домашній арешт»).

Житло особи – це будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення (ч. 2 ст. 233 КПК України).

Домашній арешт застосовується за умови, що особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі.

Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. Орган Національної поліції повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано домашній арешт, і повідомити про це слідчому або суду. Цей порядок регламентується наказом МВС України від 13 липня 2016 № 6541 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту».

Працівники органу Національної поліції з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право:

- з'являтися в житло цієї особи;
- вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на особу зобов'язань;
- використовувати електронні засоби контролю (ч. 5 ст. 181 КПК України).

Застосування електронного засобу контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та

сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії (ч. 1 ст. 195 КПК України).

Електронні засоби контролю застосовуються в порядку, встановленому наказом МВС України від 08 червня 2017 р. № 480 «Положення про порядок застосування електронних засобів контролю». Не допускається застосування електронних засобів контролю, які суттєво порушують нормальний уклад життя особи, спричиняють значні незручності в їх носінні або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка їх використовує.

Слідчий, працівник органу Національної поліції перед застосуванням електронного засобу контролю зобов'язаний під розпис роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому правила користування пристроєм, техніку безпеки поводження з ним та наслідки його зняття або неправомірного втручання в його роботу з метою ухилення від контролю.

Строк тримання особи під домашнім арештом:

– не може перевищувати 2 місяців;

– може бути продовжений до 6 місяців (сукупний строк) в межах строку досудового розслідування.

По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід скасовується.

8. ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Тримання під вартою (ст. 183 КПК України) – це винятковий запобіжний захід який полягає в позбавленні волі на певний строк підозрюваного, обвинуваченого і утримання їх у місцях попереднього ув'язнення.

Тримання під вартою застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим в ст. 177 КПК України.

Умови застосування тримання під вартою.

1. За загальним правилом тримання під вартою може бути застосовано:

– до раніше не судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад 5 років;

– до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад 3 роки.

2. Якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на волі, не виконав покладених на нього обов'язків при застосуванні іншого запобіжного заходу, переховувався від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджав кримінальному провадженню або йому повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину, тримання під вартою застосовується:

– до раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до 5 років;

– до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до 3 років.

3. Якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений не виконав обов'язки, покладені на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави, тримання під вартою застосовується до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

4. Якщо особу розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. В КПК України передбачена можливість застосування до таких осіб тримання під вартою у формі тимчасового арешту (ст. 583 КПК України) та екстрадиційного арешту (ст. 584 КПК України).

Особливості застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою:

1) прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 188 КПК України);

2) присутність підозрюваного, обвинуваченого є обов'язковою, за винятком випадків, коли прокурором буде доведено, що ця особа оголошена у міжнародний розшук (ч. 6 ст. 193 КПК України);

3) в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя, суд зобов'язаний визначити дату закінчення її дії;

4) слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави.

Розмір застави може не визначатися лише в таких випадках:

– щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування;

– щодо злочину, який спричинив загибель людини;

– щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею.

Підозрюваний, обвинувачений звільняється з-під варти відповідно до вимог ст. 202 КПК України у таких випадках:

1) після внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

2) при постановленні слідчим суддею, судом ухвали про:

– відмову у продовженні строку тримання під вартою;

– скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

– зміну тримання під вартою на інший запобіжний захід;

3) по закінченні строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою.

Підозрюваний, обвинувачений повинен бути негайно звільнений, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він знаходиться, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

9. СТРОКИ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ТА ПОРЯДОК ЇХ ПРОДОВЖЕННЯ

Відповідно до ч.1 ст. 197 КПК України строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати 60 днів.

Строк тримання під вартою обчислюється:

– з моменту взяття під варту;

– з моменту затримання – якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, обвинуваченого.

У строк тримання під вартою включається час перебування особи в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи.

Строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування. Сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування не повинен перевищувати:

- 6 місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину;

- 12 місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

У разі повторного взяття під варту особи в тому ж самому кримінальному провадженні строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше.

Слідчий суддя, суд зобов'язаний визначити в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи продовження його строку дату закінчення її дії (ч. 4 ст. 196 КПК України).

Відповідно до практики ЄСПЛ питання про те, чи є тривалість тримання під вартою обґрунтованою, не можна вирішувати абстрактно. Воно має вирішуватися в кожній справі з урахуванням конкретних обставин, підстав, якими національні органи мотивували свої рішення, та належно задокументованих фактів, на які посилався заявник у своїх клопотаннях про звільнення з-під варті. Продовження тримання під вартою може бути виправданим у тій чи іншій справі лише за наявності специфічних ознак того, що цього вимагають істинні вимоги публічного інтересу, які, незважаючи на існування презумпції невинуватості, переважають правило поваги до особистої свободи (п. 79 рішення у справі «Харченко проти України» від 10 лютого 2011 року).

Строк тримання під вартою продовжується за клопотанням прокурора, слідчого за погодженням з прокурором не пізніше ніж за 5 днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. Це клопотання має бути розглянуте до закінчення строку дії попередньої ухвали.

Слідчий суддя зобов'язаний відмовити у продовженні строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що:

- ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою. Так, ЄСПЛ у справі «Темченко проти України» від 16 липня 2015 року зауважив, хоча спочатку тримання заявника під вартою, можливо, було виправдане, після

спливу певного проміжку часу суди були зобов'язані надати більш чіткі підстави для продовження тримання під вартою;

– існують обставини, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою (ч. 5 ст. 199 КПК України).

На відміну від досудового розслідування, у судовому провадженні строки тримання обвинуваченого під вартою КПК України не визначає.

10. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗАТРИМАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Затримання особи – це тимчасовий запобіжний захід, який застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК України, суть якого полягає у тимчасовій ізоляції особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, шляхом поміщення її до спеціальної установи.

Під час затримання обмежується право особи на свободу та особисту недоторканність, яке є базовим у демократичній країні. Разом з цим, в підпункті «с» п. 1 ст. 5 Європейської конвенції з прав людини визначено, що нікого не може бути позбавлено свободи, крім законного арешту або затримання особи, здійснене з метою доставлення її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення.

Право на свободу та особисту недоторканність гарантовано ст. 29 Конституції України, де вказано, що затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

У КПК України визначена процесуальна форма таких видів затримання:

1) затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (статті 187–191 КПК України);

2) затримання без ухвали слідчого судді, суду:

– законне затримання (ст. 207 КПК України);

– затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України);

– затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок (стаття 298-2 КПК України);

– затримання особи керівником дипломатичного представництва чи консульської установи України або капітаном судна України (ст. 522 КПК України);

3) затримання з метою екстрадиції (ст. 582 КПК України);

4) превентивне затримання (ст. 615 КПК України та ст. 15-1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»).

Ці види затримання відрізняються цільовим призначенням, підставами та порядком застосування, а також суб'єктами, які уповноважені приймати рішення про затримання.

11. ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді здійснюється з метою припинення протиправної діяльності особи чи запобігання її ухиленню від досудового розслідування та суду.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину у таких випадках (підстави затримання):

1) якщо особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБ України (ч. 1 ст. 208 КПК України).

Умови затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду:

– якщо затримана особа, підозрюється у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі;

– якщо особа, підозрюється у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян лише за умови, що підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав вимог щодо внесення коштів як застави (в цьому випадку метою затримання є забезпечення можливості вирішення питання про зміну запобіжного заходу).

Порядок затримання уповноваженою службовою особою складається з таких етапів.

1. Затримання особи силою або шляхом надання наказу залишатися поряд із уповноваженою службовою особою. Саме з моменту, коли особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою, вона вважається затриманою (ст. 209 КПК України).

У разі необхідності при затриманні уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи та тимчасове вилучення майна з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України (ч. 3 ст. 208 КПК України).

2. Повідомлення затриманого зрозумілою для нього мовою про підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється. Роз'яснюються його права: мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України (ч. 4 ст. 208 КПК України).

3. Встановлення особи затриманого (по можливості) шляхом перевірки її документів. З'ясовується наявність документу, що підтверджує вік, статус чи імунітет. Про кожне затримання уповноважена службова особа одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування (ч. 2 ст. 210 КПК України).

4. Повідомлення інших осіб про затримання. Зокрема:

– затриманій особі надається можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Якщо є підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, уповноважена службова особа може здійснити таке повідомлення самостійно. Окрім цього:

– у разі затримання неповнолітньої особи слід негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування;

– у разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків – негайно повідомляється про це відповідний розвідувальний орган;

– у разі затримання державного виконавця чи приватного – протягом 24 годин про це повідомляється Міністерство юстиції України, а щодо осіб, які є приватними виконавцями, – Міністерство юстиції України та Раду приватних виконавців України;

5. Доставлення затриманої особи до підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості (ч. 1 ст. 210 КПК України).

6. Забезпечення права на участь захисника шляхом:

– повідомлення про затримання центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги відповідно до правил, затверджених постановою Кабінету

Міністрів України від 28 грудня 2011 р. №1363 «Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб»;

– надання затриманій особі допомоги у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надання можливості використати засоби зв'язку для запрошення захисника (ч. 1 ст. 48 КПК України).

7. Складання протоколу про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину. Відповідно до ч. 5 ст. 208 КПК України про затримання обов'язково складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК України, зазначаються:

- місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання;
- підстави затримання;
- результати особистого обшуку;
- клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили;
- повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого.

У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок.

Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору.

8. Не пізніше 60 годин затримана без ухвали слідчого судді, суду особа повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу (ст. 211 КПК України).

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 годин з моменту затримання.

Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися із клопотанням про застосування запобіжного заходу до особи, яку затримано без ухвали про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, до:

- місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування;
- а якщо це неможливо у строк, передбачений ч. 2 ст. 211 КПК України до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа була затримана (ч. 1 ст. 192 КПК України).

Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються у гл. 37 КПК України.

12. ЗАКОННЕ ЗАТРИМАННЯ

Ст. 207 КПК України регламентує «законне затримання», яке здійснюється з метою припинення протиправної діяльності особи, яка затримується, запобігання ухиленню її від слідства та суду шляхом фізичного захоплення кожним (будь-якою особою) та доставлення відповідним органам влади або їх повідомлення про таке затримання.

Відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України кожен має право затримати будь-яку особу, крім осіб, зазначених у ст. 482 КПК України (судді, народного депутата України), за наявності таких підстав:

- 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;
- 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

При цьому, кожен, хто не є уповноваженою службовою особою і затримав відповідну особу, зобов'язаний:

- негайно доставити її до уповноваженої службової особи;
- або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

У разі наявності підстав для обґрунтованої підозри, що доставлення затриманої особи тривало довше, ніж це необхідно, слідчий зобов'язаний провести перевірку для вирішення питання про відповідальність винуватих у цьому осіб (ч. 3 ст. 210 КПК України). Затримання особи на тривалий строк при відсутності такої необхідності виключає його правомірність і може бути підставою для притягнення особи до відповідальності.

13. ЗАТРИМАННЯ НА ПІДСТАВІ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ, СУДУ ПРО ДОЗВІЛ НА ЗАТРИМАННЯ З МЕТОЮ ПРИВОДУ

Затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу здійснюється з метою забезпечення прибуття особи для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, застави чи домашнього арешту.

Слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу виключно, у разі якщо:

- ухвала про привід підозрюваного, обвинуваченого для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою не була виконана (ч. 3 ст. 187 КПК України);

- прокурор, слідчий за погодженням із прокурором звернувся з клопотанням про дозвіл на затримання з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 188 КПК України).

Клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу може бути подане:

- одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під варту;

- після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику;

- після неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю (ч. 2 ст. 188 КПК України).

Особливістю судового розгляду клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу є те, що:

- клопотання розглядається слідчим суддею, судом негайно після його одержання;

- розгляд клопотання здійснюється в закритому судовому засіданні за участю прокурора (частини 2, 3 ст. 189 КПК України).

Службова особа, яка затримала особу, зобов'язана негайно вручити їй копію ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання. Про затримання негайно повідомляється слідчий, прокурор, зазначені в ухвалі.

Строк затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу – до 36 годин з моменту затримання. По закінченню цього строку особа повинна бути:

- звільнена;
- або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу (ч. 1 ст. 191 КПК України).

Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає законну силу з моменту:

- приводу підозрюваного, обвинуваченого до суду;
- закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній, або закінчення шести місяців із дати постановлення ухвали, у якій не зазначено строку її дії;
- добровільного з'явлення підозрюваного до слідчого судді, а обвинуваченого до суду, про що слідчий суддя, суд повідомляє прокурора;
- відкликання ухвали прокурором (ч. 3 ст. 190 КПК України).

Питання для обговорення:

1. Поняття, значення та види запобіжних заходів. Мета, підстави і обставини, що враховуються при обранні запобіжних заходів.

2. Особисте зобов'язання.

3. Особиста порука. Застава.

4. Домашній арешт.

5. Тримання під вартою.

6. Порядок звернення слідчого, прокурора до слідчого судді, суду про застосування запобіжних заходів.

7. Порядок розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів та підстави їх застосування. Обов'язки, які можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою. Застосування електронних засобів контролю. Строк дії ухвали про тримання під вартою та продовження строку тримання під вартою. Зміна запобіжного заходу. Порядок звільнення з-під варти.

8. Припинення запобіжних заходів. Загальні обов'язки слідчого судді щодо захисту прав особи, яка тримається під вартою чи незаконно позбавленої свободи.

ТЕМА 9. ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

План

1. Поняття, завдання і значення стадії досудового розслідування.
2. Форми та суб'єкти досудового розслідування.
3. Поняття й характеристика основних положень досудового розслідування
4. Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень.

1. ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ І ЗНАЧЕННЯ СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Досудове розслідування – це перша стадія кримінального процесу, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне

правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, в ході якої відповідно до кримінального процесуального закону спеціально уповноважені особи органів досудового розслідування зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Юридичною підставою для здійснення досудового розслідування є внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Ознаки стадії досудового розслідування:

- 1) нормативне регулювання кримінальної процесуальної діяльності;
- 2) здійснення діяльності спеціально уповноваженими суб'єктами;
- 3) обмежене коло засобів доказування;
- 4) пізнання має ретроспективний характер (за винятком пізнання причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, що можуть існувати і на момент провадження досудового слідства);
- 5) встановлення обставин вчинення злочину часто відбувається в умовах протидії з боку заінтересованих учасників досудового розслідування.

Як і кожна стадія кримінального процесу, досудове розслідування має самостійні завдання, що впливають із загальних завдань кримінального судочинства (ст. 2 КПК), і можуть бути класифіковані на відносно самостійні групи, кожна з яких забезпечує: а) попередню правову оцінку діяння, що має ознаки злочину; б) захист прав і законних інтересів учасників кримінального процесу та профілактику злочинів під час досудового провадження.

Виконання завдань даної стадії у повному обсязі є підставою для прийняття органом досудового розслідування рішення про передачу справи до наступної - судової стадії, або про завершення провадження через закриття справи (ст. 283 КПК).

Досудове розслідування пов'язане з можливим обмеженням або навіть позбавленням деяких прав особистості при вжитті заходів забезпечення кримінального провадження, проведенні інших процесуальних дій. Тому закон детально регламентує підстави та порядок

їх проведення і фіксацію в постановках, протоколах й інших процесуальних документах.

На відміну від судового розгляду кримінальний процесуальний закон не проводить чіткої періодизації досудового розслідування, але умовно можна виділити **чотири етапи**, які повинно пройти кожне кримінальне провадження, перш ніж воно надійде до суду:

1) провадження з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань;

2) виконання процесуальних дій, пов'язаних з повідомленням про підозру;

3) збирання, перевірка і оцінка всіх необхідних доказів, які викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надання їм належної правової оцінки;

4) виконання процесуальних дій, пов'язаних з закінченням розслідування, складанням відповідного процесуального документа і відповідним направленням матеріалів.

Стадія досудового розслідування закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

2. ФОРМИ ТА СУБ'ЄКТИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Досудове розслідування має дві форми, які поєднані між собою завданнями і процедурою: досудове слідство і дізнання.

Досудове слідство – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів.

Дізнання – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків.

Відповідно до ст. 38 КПК досудове слідство здійснюють:

1) слідчі підрозділи:

а) органів Національної поліції;

б) органів безпеки;

в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;

г) органів Державного бюро розслідувань.

2) підрозділи детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів:

а) органів Національної поліції;

б) органів безпеки;

в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;

г) органів Державного бюро розслідувань;

д) Національного антикорупційного бюро України.

Досудове розслідування здійснюють слідчі, дізнавачі одноособово або слідчою групою, групою дізнавачів.

Оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України - за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Доручення слідчого, дізнавача, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

Особливості досудового розслідування (дізнання) кримінальних проступків.

Особливості початку досудового розслідування у формі дізнання (ст. 298 КПК). Досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК, з урахуванням положень глави 25 КПК.

Керівник органу дізнання визначає дізнавача, який здійснюватиме досудове розслідування у формі дізнання, в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування.

Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути:

1) у невідкладних випадках проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду);

2) відібрано пояснення;

3) проведено медичне освідування;

4) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;

5) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених ст. 84 КПК, також є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, а також отримані за згодою показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функцію фото- і кінозйомки, відеозапису чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, що постановляється за клопотанням прокурора (ст. 298-1 КПК).

Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок (ст. 298-2 КПК). Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених п.п. 1 і 2 ч. 1 ст. 208 КПК (п. 1 – якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; п. 2 – якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин), та лише за умови, що ця особа:

1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;

2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;

3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;

4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, також за умови, якщо вона ухиляється від органів досудового розслідування чи суду.

Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, здійснюється не більш як на три години з моменту фактичного затримання.

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, та дізнавач повинні негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення вона підозрюється, а також роз'яснити її право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти неї, негайно повідомити інших осіб про своє затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК.

4. Особу може бути затримано:

1) до сімдесяти двох годин – за умов, передбачених п.п. 1-3 ч. 1 цієї статті, та з дотриманням вимог ст. 211 КПК (1) особа відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; 2) особа намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; 3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку особа не виконує законних вимог уповноваженої службової особи);

2) до двадцяти чотирьох годин – за умови, передбаченої п. 4 ч. 1 цієї статті (4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим);

3) до сімдесяти двох годин – за умови, передбаченої абз. 6 ч. 1 цієї статті (якщо особа ухиляється від органів досудового розслідування чи суду), та з дотриманням вимог ст. 211 КПК.

Копія протоколу затримання особи невідкладно надсилається прокурору.

Затриманому надається можливість повідомити інших осіб про затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК.

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, здійснює особистий обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 КПК.

Службова особа, відповідальна за перебування затриманих за вчинення кримінального проступку, зобов'язана вчинити дії, передбачені ч. 3 ст. 212 КПК, з урахуванням особливостей, визначених цією статтею.

Вилучення речей і документів (ст. 298-3 КПК). Речі і документи, що є знаряддям та/або засобом вчинення кримінального проступку чи безпосереднім предметом посягання, виявлені під час затримання, особистого обшуку затриманої особи або огляду речей, вилучаються уповноваженою службовою особою Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань.

Вилучені речі та документи зберігаються органом, що їх вилучив, до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

У виняткових випадках вилучені речі та документи можуть бути повернуті володільцеві до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді. Залежно від результатів розгляду вилучені речі та документи у встановленому порядку конфіскують або повертають володільцеві, або знищують.

Про вилучення речей і документів складається протокол або робиться відповідний запис у протоколі про затримання.

Вилучені під час обшуку затриманої особи речі і документи, зазначені у ч. 1 цієї статті, визнаються речовими доказами, про що дізнавачем виноситься відповідна постанова, та приєднуються до матеріалів дізнання.

Особливості повідомлення про підозру (ст. 298-4 КПК). Письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням із прокурором у випадках та порядку, передбачених КПК.

Одночасно із врученням повідомлення про підозру особа інформується про результати медичного освідування та висновку спеціаліста за їх наявності. У разі незгоди з результатами медичного освідування або висновком спеціаліста особа протягом 48 годин має право

звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи із дотриманням правил, передбачених КПК.

У разі якщо протягом встановленого строку особа не звернеться з клопотанням про проведення експертизи, відповідне клопотання може бути заявлено лише під час судового розгляду.

Порядок продовження, зупинення строків дізнання (ст. 298-5 КПК). У разі необхідності проведення додаткових слідчих і розшукових дій строк дізнання може бути продовжений прокурором до 2 місяців. Про продовження строку дізнання прокурор вносить постанову. У разі неможливості закінчити дізнання у строк, визначений ст. 219 КПК, дізнавач або прокурор звільняє затриману особу не пізніше 72 годин з моменту затримання.

Перебіг строку дізнання зупиняється у випадку, передбаченому ст. 280 КПК. Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею або винесення постанови про відновлення кримінального провадження не включається до строків, передбачених цією статтею.

Запобіжні заходи під час досудового розслідування кримінальних проступків (ст. 299 КПК). Під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою.

Слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші дії під час досудового розслідування кримінальних проступків (ст. 300 КПК). Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК, та негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ч. 2 ст. 264 (ст. 264 КПК „Зняття інформації з електронних інформаційних систем”. Частина 2: „Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з з подоланням системи логічного захисту) та ст. 268 КПК (Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу), а також відбирати пояснення для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку, проводити медичне освідування, отримувати висновок спеціаліста, що має відповідати вимогам до висновку експерта, знімати за згодою показання технічних приладів і технічних засобів у провадженнях щодо вчинення

кримінальних проступків, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей, до внесення відомостей про кримінальний проступок до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Особливості закінчення дізнання (ст. 301 КПК). Дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше 72 годин з моменту затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК (4. Особу може бути затримано: 1) до сімдесяти двох годин – за умов, передбачених п.п. 1-3 ч. 1 цієї статті, та з дотриманням вимог статті 211 КПК (1) особа відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; 2) особа намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; 3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку особа не виконує законних вимог уповноваженої службової особи); 2) до двадцяти чотирьох годин – за умови, передбаченої п. 4 ч. 1 цієї статті (4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим); 3) до сімдесяти двох годин – за умови, передбаченої абз. 6 ч. 1 цієї статті (якщо особа ухиляється від органів досудового розслідування чи суду), та з дотриманням вимог ст. 211 КПК), подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого.

Прокурор зобов'язаний не пізніше 3 днів після отримання матеріалів дізнання разом з повідомленням про підозру, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК, протягом 24 годин здійснити одну із зазначених дій:

1) прийняти рішення про закриття кримінального провадження, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК, - про негайне звільнення затриманої особи;

2) повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням терміну дізнання до одного місяця та звільнити затриману особу (у разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК);

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності;

4) у разі встановлення ознак злочину направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства.

У випадку, передбаченому п. 3 ч. 2 цієї статті, строк затримання особи не повинен перевищувати 72 годин з моменту затримання до початку розгляду провадження про кримінальний проступок в суді.

У випадку, передбаченому п. 4 ч. 2 цієї статті, строк затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК, зараховується до строку тримання особи під вартою.

У разі прийняття прокурором рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор зобов'язаний у межах строків, визначених ч. 2 цієї статті, забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а у разі неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, зокрема шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб. У разі відмови вказаних осіб їх отримати чи зволікання з отриманням, вказані особи вважаються такими, що отримали доступ до матеріалів дізнання.

Про відмову в отриманні копій матеріалів дізнання чи неотримання їх складається відповідний протокол, який підписується прокурором та особою, яка відмовилася отримувати, а також прокурором, у разі коли особа не з'явилася для отримання матеріалів дізнання.

Клопотання прокурора про розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні (ст. 302 КПК). Встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зміст встановлених досудовим розслідуванням

обставин, а також те, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Крім того, слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний впевнитися у добровільності згоди підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

До обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні повинні бути додані:

1) письмова заява підозрюваного, складена в присутності захисника, щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з ч. 2 цієї статті та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

2) письмова заява потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, щодо згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з ч. 2 цієї статті та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

3) матеріали досудового розслідування, у тому числі документи, які засвідчують беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості.

3. ПОНЯТТЯ Й ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Загальні положення досудового розслідування викладені в гл.19 КПК України. Їх можна охарактеризувати як визначені законом на основі засад кримінального процесу основні положення, правила, які відображають характерні риси та особливості досудового розслідування.

До таких положень можна віднести:

- 1) своєчасний початок досудового розслідування;
- 2) дотримання правил про підслідність;
- 3) визначення місця проведення досудового розслідування;
- 4) об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування;
- 5) строки досудового розслідування;
- 6) використання групового методу розслідування;
- 7) розгляд клопотань під час досудового розслідування;

- 8) виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування;
- 9) недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування;
- 10) складання процесуальних документів під час досудового провадження;
- 11) використання науково-технічних засобів під час досудового провадження;
- 12) взаємодія слідчого з оперативними підрозділами;
- 13) здійснення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю за законністю в діяльності досудового розслідування.

Свочасний початок досудового розслідування. Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування.

Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджується Офісом Генерального прокурора за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Національним антикорупційним бюро України, Державним бюро розслідувань, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства.

Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених КПК, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для

з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути:

- 1) відібрано пояснення;
- 2) проведено медичне освідування;
- 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості.

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

- 1) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;
- 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;
- 5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Слідчий, дізнавач невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші вищезазначені відомості.

Якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після вручення особі повідомлення про підзру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами 1 і 2 статті 368-3, частинами 1 і 2 статті 368-4, статтями 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 258-258-5 КК України. Про внесення відомостей слідчий або прокурорне пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру.

Слідчий, дізнавач протягом 24 годин з моменту внесення відомостей до ЄРДР у письмовій формі повідомляє Національне агентство з питань запобігання корупції про початок досудового розслідування за участю викривача, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, що повинні вноситися до ЄРДР. Копія зазначеного повідомлення Національному агентству з питань запобігання корупції надається викривачу.

Дотримання правил про підслідність. Кожен орган досудового розслідування повинен знати, які саме матеріали досудового розслідування він має право розслідувати, щоб не вийти за межі своєї компетенції. Для цього існують правила про підслідність кримінального провадження.

Підслідність кримінального провадження – це сукупність встановлених законом ознак провадження, відповідно до яких воно відноситься до того чи іншого органу досудового розслідування. Таким чином, підслідність обумовлює правильний розподіл матеріалів досудового розслідування між різними органами досудового розслідування.

Розрізняють п'ять видів підслідності кримінального провадження: предметна (родова), персональна, альтернативна, за зв'язком матеріалів, територіальна (або місцева).

Предметною (родовою) підслідністю визначається орган досудового розслідування, який повинен розслідувати ті чи інші матеріали досудового розслідування з урахуванням характеру кримінального правопорушення, його кваліфікації в обсязі, передбаченому ст. 216 КПК. За цією ознакою розмежовується компетенція при розслідуванні між різними відомчими органами досудового розслідування: слідчими Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, НАБУ, органів державного бюро розслідувань (ст. 216 КПК).

Слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування.

Слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 112, 113, 114, 114-1, 201, 201-1, 258- 258-5, 265-1, 305, 328, 329, 330, 332-1, 332-2, 333, 334, 359, 422, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 КК України.

Слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 204, 205-1, 212, 212-1, 216, 218-1, 219 КК України. Якщо під розслідування зазначених кримінальних правопорушень будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені статтями 192, 199, 200, 222, 222-1, 358, 366 КК України, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених високопосадовцями, перелік яких визначений ч. 4 ст. 216 КПК (службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до 1–3 категорій посад, суддями та працівниками правоохоронних органів тощо).

Детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-1, 368, 368-5, 369, 369-2, 410 КК України, за наявності умов, визначених ч. 5 ст. 216 КПК.

Персональна підслідність визначається за суб'єктом вчинення кримінальних правопорушень: всі матеріали досудового розслідування про кримінальні правопорушення, вчинені високопосадовцями (службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до 1–3 категорій посад, суддями та працівниками правоохоронних органів тощо) - слідчими органів державного бюро розслідувань (ч.4 ст. 16 КПК).

Альтернативна підслідність (ч.5 ст.216 КПК) означає, що досудове розслідування здійснюється слідчим того органу, до підслідності якого відноситься злочин, у зв'язку з яким почато досудове розслідування. Закон встановлює вичерпний перелік таких кримінальних проваджень: ст.ст. 209, 209-1, 384, 385, 386, 387, 388, 396 КК України (завідомо неправдиве показання, відмова свідка від давання показань, приховування злочину та інші).

Підслідність за зв'язком застосовується (в поєднанні з предметною та персональною підслідністю) при досудовому розслідуванні, в якому в одне провадження об'єднані матеріали за об'єктом чи суб'єктом злочину.

Територіальна (місцева) підслідність визначає, слідчий, прокурор якого саме адміністративного району (області) повинен здійснювати досудове розслідування кримінального провадження. Якщо за предметною (родовою) підслідністю матеріали кримінального провадження розподіляються між органами досудового розслідування різних відомств, то за територіальною підслідністю – між однойменними ланками органів розслідування.

Визначення місця проведення досудового розслідування (ст. 218 КПК). Досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення. Якщо слідчому із заяви, повідомлення або інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він проводить розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність.

Якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме або його вчинено за межами України, місце проведення досудового розслідування визначає відповідний прокурор з урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо.

На початку розслідування слідчий перевіряє наявність вже розпочатих досудових розслідувань щодо того ж кримінального правопорушення. У разі якщо буде встановлено, що іншим слідчим органу досудового розслідування або слідчим іншого органу досудового розслідування розпочато кримінальне провадження щодо того ж кримінального правопорушення, слідчий передає слідчому, який здійснює досудове розслідування, наявні у нього матеріали та відомості, повідомляє про це прокурора, потерпілого або заявника та вносить відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Якщо під час досудового слідства буде встановлено, що особа вчинила кримінальний проступок за відсутності в її діях складу злочину, слідчий за погодженням із прокурором надсилає матеріали кримінального провадження керівнику органу дізнання з урахуванням підслідності. Якщо при здійсненні дізнання буде встановлено, що особа вчинила злочин, дізнавач за погодженням із прокурором надсилає матеріали кримінального провадження керівнику органу досудового розслідування з урахуванням підслідності.

Спори про підслідність вирішує керівник органу прокуратури вищого рівня.

Спир про підслідність у кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України, вирішує Генеральний прокурор або його заступник.

Слідчий, прокурор має право провадити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або своєю

постановою доручити їх проведення такому органу досудового розслідування, який зобов'язаний її виконати.

Об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування.

Це питання тісно пов'язане з підслідністю, і вимагає вирішення при об'єднанні матеріалів в одне провадження та при виділенні матеріалів в окреме провадження. При цьому треба визначити, хто буде розслідувати об'єднані та виділені матеріали.

Підстави та порядок об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування з метою всебічного, повного й неупередженого дослідження обставин вчинення кримінальних правопорушень визначені ст. 217 КПК.

В одне провадження об'єднуються матеріали досудового розслідування:

1) про вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) кількома особами - співучасниками - для всебічного та повного з'ясування ролі кожного з них у вчиненні злочинних дій (об'єднуються за об'єктом);

2) про вчинення кількох кримінальних правопорушень однією особою (об'єднання за суб'єктом);

3) досудові розслідування, у яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами).

Не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали досудового розслідування щодо кримінального проступку та щодо злочину, крім випадків, коли це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду. У таких випадках розслідування злочину та кримінального проступку здійснюється за правилами досудового слідства. Положення глави 25 КПК в такому разі не застосовуються.

Виділення матеріалів в **окреме провадження** відбувається в таких випадках:

1) якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень;

2) якщо дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень.

Матеріали досудового розслідування не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.

Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування приймається прокурором і не може бути оскаржене.

Днем початку досудового розслідування у провадженні, виділеному в окреме провадження, є день, коли було розпочато розслідування, з якого виділено окремі матеріали, а у провадженні, в якому об'єднані матеріали кількох досудових розслідувань, - день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше.

Дотримання строків розслідування. Досудове розслідування повинно проводитися швидко, щоб своєчасно виявити і закріпити докази, необхідні для правильного вирішення кримінального провадження. Це є важливою умовою виконання завдань боротьби зі злочинністю, забезпеченням прав та законних інтересів учасників процесу. Тому кримінальний процесуальний закон передбачає відносно короткі строки досудового розслідування.

Відповідно до ст. 219 КПК строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру становить:

1) дванадцять місяців - у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину;

2) вісімнадцять місяців - у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

3 дні повідомлення про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене:

1) протягом 72 годин – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК;

2) протягом 20 діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім;

3) протягом 1 місяця – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 298-4 КПК;

4) протягом 2 місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

Строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 КПК. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати:

1) 2 місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у винякових випадках, передбачених пунктами 1 і 2 ч. 3 ст. 217 КПК;

2) 6 місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжкого злочину;

3) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження, а також строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 КПК, не включається у строки, передбачені ст. 217 КПК.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається у строки, передбачені цією статтею.

Загальний строк досудового розслідування при об'єднанні кримінальних проваджень у порядку, передбаченому статтею 217 КПК України, визначається:

1) у провадженнях, які розслідувалися в один проміжок часу, - шляхом поглинання меншого строку більшим;

2) у провадженнях, які розслідувалися в різні проміжки часу, - шляхом додавання строків досудового розслідування по кожному із таких проваджень, які не пересікаються, в межах строків досудового розслідування злочину, який передбачає найбільш тривалий строк досудового розслідування з урахуванням можливості його продовження, передбаченої частиною другою цієї статті.

Обрахований відповідно до ч. 4 цієї статті загальний строк досудового розслідування в об'єднаному кримінальному провадженні визначається прокурором, зазначеним у ч. 4 ст. 295 КПК, про що ним виноситься відповідна постанова. У разі необхідності одночасно з

обрахуванням загального строку в об'єднаному кримінальному провадженні може бути вирішено питання його продовження.

Загальні положення продовження строку досудового розслідування. Якщо досудове розслідування злочину до моменту повідомлення особі про підозру неможливо закінчити у строк, зазначений у ч. 2 ст. 219 КПК, вказаний строк може бути неодноразово продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, на строк, встановлений пунктами 2 і 3 ч. 4 ст. 219 КПК.

Якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку (дізнання) у строк, зазначений у пунктах 1 і 2 ч. 3 ст. 219 КПК, такий строк може бути продовжений прокурором у межах строку, встановленого пунктом 1 ч. 4 ст. 219 КПК.

Якщо з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину досудове розслідування (досудове слідство) неможливо закінчити у строк, зазначений у пункті 4 ч. 3 ст. 219 КПК, такий строк може бути продовжений у межах строку, встановленого пунктами 2 і 3 ч. 4 ст. 219 КПК:

1) до 3 місяців - керівником місцевої прокуратури, керівником регіональної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступником Генерального прокурора;

2) до 6 місяців - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником регіональної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора;

3) до 12 місяців - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із Генеральним прокурором чи його заступниками.

Строк досудового розслідування злочину може бути продовжений до 3 місяців, якщо його неможливо закінчити внаслідок складності провадження, до 6 місяців - внаслідок особливої складності провадження, до 12 місяців - внаслідок виняткової складності провадження.

Клопотання про продовження строку досудового розслідування подається не пізніше 5 днів до спливу строку досудового розслідування, встановленого ст. 219 КПК.

Строк досудового розслідування, що закінчився, поновленню не підлягає.

Порядок продовження строку досудового розслідування прокурором (ст. 295 КПК). Продовження строку досудового розслідування кримінального правопорушення, у випадку, визначеному п. 1 ч. 3 ст. 294 КПК, здійснюється за клопотанням слідчого або прокурора,

який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування.

У клопотанні про продовження строку досудового розслідування зазначаються:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного;
- 2) найменування (номер) кримінального провадження;
- 3) суть повідомленої підозри і правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, у вчиненні якого підозрюється особа;
- 4) посилання на докази, якими обґрунтовується підозра;
- 5) процесуальні дії, проведення або завершення яких потребує додаткового часу;
- 6) значення результатів цих процесуальних дій для судового розгляду;
- 7) строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- 8) обставини, що перешкоджали здійснити ці процесуальні дії раніше.

Копія клопотання вручається слідчим або прокурором, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за 5 днів до дня подання клопотання прокурору, уповноваженому на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування.

Підозрюваний, його захисник мають право до подання клопотання про продовження строку досудового розслідування подати слідчому або прокурору, який ініціює це питання, письмові заперечення, які обов'язково долучаються до клопотання і разом з ним подаються прокурору, уповноваженому на його розгляд.

Прокурор, уповноважений розглядати питання продовження строку досудового розслідування, зобов'язаний розглянути клопотання не пізніше 3 днів з дня його отримання, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування. Рішення прокурора про продовження строку досудового розслідування або про відмову у такому продовженні приймається у формі постанови.

Прокурор задовольняє клопотання та продовжує строк досудового розслідування, якщо переконується, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин.

Якщо прокурор задовольняє клопотання слідчого, прокурора, він визначає новий строк досудового розслідування. Прокурор зобов'язаний визначити найкоротший строк, достатній для потреб досудового розслідування.

Прокурор відмовляє у задоволенні клопотання та продовженні строку досудового розслідування у разі, якщо слідчий, прокурор, який звернувся з клопотанням, не доведе наявність підстав, передбачених ч. 6 цієї статті, а також якщо досліджені під час вирішення цього питання обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення.

У разі відмови у продовженні строку досудового розслідування прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний протягом 5 днів здійснити одну з дій, передбачених ч. 2 ст. 283 КПК.

Порядок продовження строку досудового розслідування слідчим суддею (ст. 295-1 КПК). У випадках, передбачених ст. 294 КПК, продовження строку досудового розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за відповідним клопотанням прокурора або слідчого. У клопотанні про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру зазначаються:

- 1) найменування (номер) кримінального провадження;
- 2) всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведені під час кримінального провадження;
- 3) обставини, що перешкождали здійснити інші необхідні процесуальні дії раніше;
- 4) строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- 5) інші відомості, що обґрунтовують необхідність продовження строку досудового розслідування.

У клопотанні про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру зазначаються:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного;
- 2) найменування (номер) кримінального провадження;
- 3) суть повідомленої підозри і правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, у вчиненні якого підозрюється особа;
- 4) посилання на докази, якими обґрунтовується підозра;

- 5) процесуальні дії, проведення або завершення яких потребує додаткового часу;
- 6) значення результатів цих процесуальних дій для судового розгляду;
- 7) строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- 8) обставини, що перешкоджали здійснити ці процесуальні дії раніше.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. При цьому слідчий, прокурор зобов'язані зазначити у відповідному клопотанні найкоротший строк, достатній для потреб досудового розслідування.

Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог цієї статті, повертає його прокурору, слідчому, про що постановляє ухвалу.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку досудового розслідування протягом 3 днів з дня його одержання, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування, за участю слідчого або прокурора, а також підозрюваного та його захисника, у разі розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру.

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру у разі його протиправності та необґрунтованості.

Крім підстав, передбачених ч. 4 цієї статті, слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, якщо слідчий не доведе, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин, а також якщо досліджені під час вирішення цього питання обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення.

Про відмову у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування слідчим суддею постановляється вмотивована ухвала.

У разі відмови слідчим суддею у продовженні строку досудового розслідування прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний протягом 5 днів здійснити одну з дій, передбачених ч. 2 ст. 283 КПК.

Ухвала слідчого судді про продовження строку досудового розслідування повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК, а також містити новий визначений строк досудового розслідування.

Ухвала слідчого судді, прийнята за результатами розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування, оскарженню не підлягає.

Використання групового методу кримінального провадження. Досудове розслідування особливо складних, великих за обсягом, багатоепізодних кримінальних проваджень може доручатися групі слідчих, групі дізнавачів, кількість яких залежить від обсягу роботи (ст. 38 КПК). Про це повинно бути зазначено в окремій постанові, якщо стає очевидним, що розслідувати провадження одному слідчому, дізнавачу не під силу.

Створити групу слідчих мають право керівник органу досудового розслідування, органу дізнання або прокурор (ст.ст. 36, 39, 39-1 КПК). Один із слідчих (дізнавачі) визначається старшим слідчої групи, який керує діями інших слідчих (дізнавачів).

Постанова про створення слідчої групи оголошується учасникам досудового розслідування з роз'ясненням їм права на відвід будь-кого з членів групи.

До роботи слідчої групи можуть бути залучені посадові особи органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (оперативні працівники).

Також, відповідно до ст. 571 КПК для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи.

Офіс Генеральної прокуратури розглядає і вирішує питання про створення спільних слідчих груп за запитом слідчого органу досудового розслідування України, прокурора України та компетентних органів іноземних держав.

Члени спільної слідчої групи безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією. Координацію їх діяльності здійснює ініціатор створення спільної слідчої групи або один з її членів.

Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії виконуються членами спільної слідчої групи тієї держави, на території якої вони проводяться.

Розгляд клопотань під час досудового розслідування. Клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій та у випадках, установлених КПК, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше 3 днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин - надсилається їй (ст. 220 КПК).

Ознайомлення з матеріалами досудового розслідуванняч до його завершення (ст. 221 КПК). Слідчий, дізнавач, прокуроро зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається.

Під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особа, що його здійснює, має право робити необхідні виписки та копії.

Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. Відповідності до ст.222 КПК відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. До таких відомостей належать всі отримані під час розслідування дані: показання

допитаних осіб, результати проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену законом.

Закон не встановлює форму попередження про нерозголошення відомостей досудового розслідування. Але доцільно попередження про недопустимість розголошення фіксувати в протоколі відповідної процесуальної дії або в окремому протоколі чи іншому документі. Це дисциплінує учасників процесу та інших осіб і в майбутньому дозволить обґрунтовано вирішити питання про їх кримінальну відповідальність (ст. 387 КПК).

Виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Письмове доручення – це, як правило, письмове звернення слідчого, в провадженні якого знаходиться кримінальне провадження, до оперативних підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, НАБУ, ДБР, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної прикордонної служби України, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії. Під час виконання доручень слідчого співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого.

Не допускається надання слідчим неконкретизованих доручень оперативному підрозділу та без встановленого строку їх виконання.

Термін виконання доручень слідчих не повинен перевищувати встановленого в них строку. У разі неможливості своєчасного виконання доручення продовження строку його виконання письмово погоджується начальником оперативного підрозділу з начальником органу досудового розслідування. Матеріали виконаного письмового доручення направляються слідчому, який його дав або направляється відповідь з поясненням, з яких причин не можливо виконати доручення. В протоколах слідчих (розшукових) дій орган, який виконував доручення, посилається на письмове доручення адресата, який надіслав його.

Доручення слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом. Закон не обмежує коло слідчих (розшукових) дій, які можуть проводитися за письмовим дорученням слідчого.

Письмове доручення оформлюються, як правило, у вигляді офіційного листа на ім'я керівника органу досудового розслідування, керівника оперативного підрозділу. У тексті письмового доручення вказується коротко фабула провадження, особливо ті обставини, які спонукали звернутися з письмовим дорученням. Перераховуються питання, які треба вирішити і куди направити виконані матеріали, в т.ч. речові докази. Якщо провадження знаходиться на контролі в прокуратурі, або закінчується строк, чи підозрюваний перебуває під вартою, то про це вказується в дорученні, щоб виконавці врахували ці обставини і виконали прохання слідчого в стислий термін.

До письмового доручення слідчий повинен додати необхідні матеріали (ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, інші рішення, виписки з протоколів допитів тощо), тобто ті, які можуть бути використані відповідними оперативними підрозділами, яким доведеться виконати це доручення.

Якщо виникає необхідність провадження слідчих дій за межами України, то доручення слідчий може направити тільки в тому випадку, якщо укладено договір про правову допомогу між Україною та державою, в якій необхідно провести слідчі дії (ст. 543 КПК). За відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності (ст. 544 КПК).

Складання процесуальних документів під час провадження досудового розслідування.

КПК України встановлює чітко визначений порядок розслідування кримінальних правопорушень, розгляду справ в судах та складання процесуальних актів, визначає певну процесуальну форму.

Процесуальні дії під час досудового розслідування відповідно до ст. 103 КПК можуть фіксуватися у таких формах: 1) протокол; 2) носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії.

Рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК, а також коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне.

Застосування деяких загальних положень досудового розслідування слідчий, дізнавач, прокурор фіксують у постанові. Так, постанова складається при вирішенні питання про: об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування; продовження строків досудового розслідування; використання групового методу розслідування; розгляд клопотань під час досудового розслідування (наприклад, про часткову або повну відмову в задоволенні клопотання сторони захисту) тощо.

Відповідно до вимог КПК у постанові зазначається місце і час її складання, посада особи, що виносить постанову, її прізвище, справа, в якій проводиться слідство, і обґрунтування прийнятого рішення, а також стаття КПК, на підставі якого прийнято рішення. Одночасно, для окремих видів постанов кримінальний процесуальний закон передбачає додаткові вимоги щодо їх змісту (з урахуванням процесуального рішення, що приймається).

Відповідно до частини 5 ст. 110 КПК України в структурному відношенні постанова слідчого, дізнавача, прокурора складається із **вступної, мотивувальної та резолютивної частин.**

У вступній частині постанови зазначається: назва постанови; населений пункт, в якому виноситься постанова; число, місяць, рік винесення постанови; посада, спеціальне звання, прізвище, ім'я та по батькові особи, яка винесла постанову; номер кримінального провадження, по якому виноситься постанова.

В мотивувальній частині постанови вказується: короткий виклад обставин справи, які є підставами для прийняття постанови; юридична оцінка фактичним обставинам справи; мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування з посиланням на конкретні норми матеріального та процесуального законодавства.

Резолютивна частина постанови містить в собі юридичне формулювання прийнятого процесуального рішення; місце та час (строки) його виконання; особу, якій належить виконати постанову; можливість та порядок оскарження постанови; вказівка на виконання додаткових процесуальних вимог, пов'язаних з прийняттям процесуального рішення (направлення копії постанови прокурору, повідомлення про прийняте рішення зацікавлених осіб тощо); підпис посадової особи, яка винесла постанову.

Постанова слідчого, дізнавача, прокурора виготовляється на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка прийняла відповідне процесуальне рішення.

Постанова слідчого, дізнавача, прокурора, прийнята в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується.

У випадках, передбачених КПК, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі (ст. 104 КПК).

Протокол складається з:

1) вступної частини, яка повинна містити відомості про:

-місце, час проведення та назву процесуальної дії;

-особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);

всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);

-інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання;

2) описової частини, яка повинна містити відомості про:

-послідовність дій;

-отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього

-кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи;

3) заключної частини, яка повинна містити відомості про:

-вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації;

-спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;

-зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із текстом протоколу.

Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такий

особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності - понятих.

У випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі.

Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього.

Особою, яка проводила процесуальну дію, до протоколу можуть долучатися додатки (ст. 105 КПК). Додатками до протоколу можуть бути:

- 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фото таблиці, схеми, знімки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Повідомлення у кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, дізнавач, прокурор, повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію (ст. 112 КПК).

Повідомлення учасників кримінального провадження з приводу вчинення процесуальних дій здійснюється у випадку, якщо участь цих осіб у таких діях не є обов'язковою. Повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється у випадках, передбачених КПК, у порядку, передбаченому главою 11 КПК.

У повідомленні повинно бути зазначено:

- 1) прізвище та посада слідчого, дізнавача, прокурора, який здійснює повідомлення;

2) адреса установи, яка здійснює повідомлення, номер телефону чи інших засобів зв'язку;

3) ім'я (найменування) особи, яка повідомляється, та її адреса;

4) найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється повідомлення;

5) процесуальний статус, в якому перебуває особа, що повідомляється;

6) дата, час та місце проведення процесуальної дії, про яку повідомляється особа;

7) інформація про процесуальну дію (дії), яка буде проведена, або про здійснену процесуальну дію чи прийняте процесуальне рішення, про які повідомляється особа;

8) вказівка щодо необов'язковості участі в процесуальній дії та її проведення без участі особи, яка повідомляється, в разі її неприбуття;

9) підпис слідчого, дізнавача, прокурора, який здійснив виклик.

В ході досудового розслідування складаються ще й інші процесуальні документи. Ними, наприклад, є клопотання слідчого, дізнавача, прокурора про застосування запобіжного заходу, обвинувальний акт, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, реєстр матеріалів досудового розслідування тощо. Структура і зміст цих документів викладається в лекціях інших тем дисципліни «Кримінальний процес».

Значення складання процесуальних документів у стадії досудового розслідування обумовлене тим, що ознайомлені з процесуальними документами як під час досудового розслідування (ст. 221 КПК), так і після його закінчення (ст. 290 КПК) учасники процесу роблять висновки про всебічність, повноту і об'єктивність розслідування, ступінь забезпеченості їх прав.

Застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження (ст. 107 КПК). Рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування, в тому числі під час розгляду питань слідчим суддею, приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим. Про застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії заздалегідь повідомляються особи, які беруть участь у процесуальній дії. Виконання ухвали слідчого судді, суду про проведення

обшукув обов'язковому порядку фіксується за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів.

У випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі.

Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього.

У матеріалах кримінального провадження зберігаються оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії, резервні копії яких зберігаються окремо.

Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.

Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами. Необхідність взаємодії слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні злочинів обумовлена тим, що вони мають спільні завдання боротьби зі злочинністю, але є самостійними, не підпорядкованими один одному органами, мають різні засоби та методи боротьби зі злочинністю, поєднання яких повинно забезпечити успіх у провадженні, розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, притягненні до відповідальності осіб, які його вчинили, відшкодуванні спричиненої ними шкоди, у спільному розшуку осіб у випадку ухилення їх від слідства.

Слідчий, здійснюючи свої повноваження, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами можуть бути як процесуальними, так і не процесуальними.

До основних процесуальних форм взаємодії можна віднести:

1. Здійснення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні за дорученням слідчого чи

прокурора. Вони є обов'язковими для оперативних підрозділів і повинні бути письмово оформлені.

2. Сприяння оперативних підрозділів слідчому під час проведення окремих слідчих та розшукових дій. Це, частіше всього, стосується таких слідчих (розшукових) дій як огляд місця події, обшук. Все це повинно бути зафіксоване у відповідних протоколах.

До не процесуальних форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами належить: спільний аналіз та оцінка оперативної обстановки і результатів роботи, узгоджене планування слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, виконання на основі спільних планів комплексних заходів з профілактики правопорушень, роз'яснення законодавства в колективах і за місцем проживання громадян, обмін інформацією щодо повідомлень про кримінальні правопорушення і обмін інформацією про кримінальні правопорушення, які виявлені в ході кримінального провадження, спільне використання спеціальної техніки, засобів зв'язку та транспорту, який є в розпорядженні оперативних підрозділів, можливостей автоматизованих банків даних, криміналістичних і оперативно-довідкових обліків тощо.

Здійснення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю за законністю в діяльності органів досудового розслідування.

Прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування здійснюється у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ст. 36 КПК та відповідно до Конституції України та Закону України «Про прокуратуру»).

Прокурор уповноважений (ст. 36 КПК):

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;

3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;

4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом;

5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

6) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;

7) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;

8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

9) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

10) повідомляти особі про підозру;

11) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом;

12) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

13) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

14) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом;

15) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому цим Кодексом;

16) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

17) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;

18) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

19) оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому цим Кодексом;

20) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Вказівки та доручення прокурора, які надаються у письмовій формі, слідчому у зв'язку з досудовим розслідуванням, дані в порядку, передбаченому КПК, є обов'язковими для виконання.

Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність

Відомчий контроль за провадженням досудового розслідування згідно з ст. 39 КПК здійснює керівник органу досудового розслідування.

Керівник органу досудового розслідування уповноважений (ст. 39 КПК):

1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою - визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих;

2) відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування;

3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора;

4) вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим;

5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених цим Кодексом;

6) здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого;

7) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом. Вказівки керівника органу досудового розслідування даються слідчому у письмовій формі і є обов'язковими для виконання.

Судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні належить слідчому судді.

4. ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Загальні положення спеціального досудового розслідування (ст. 297-1 КПК). Спеціальне досудове розслідування (*in absentia*) здійснюється стосовно одного чи декількох підозрюваних згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК з урахуванням положень глави 24-1 КПК.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 112, 113, 114, 114-1, 115, 116, 118, частинами 2-5 ст. 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 255-258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 КК України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності або оголошені у міждержавний та/або міжнародний розшук, та вони розслідуються в

одному кримінальному провадженні із злочинами, зазначеними у цій частині, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.

Якщо у кримінальному провадженні повідомлено про підозру декільком особам, слідчий, прокурор вправі звернутися до слідчого судді із клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування лише стосовно тих підозрюваних, щодо яких наявні передбачені ч. 2 цієї статті підстави, а стосовно інших підозрюваних подальше досудове розслідування у цьому самому кримінальному провадженні здійснюватиметься згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України.

Клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування (ст. 297-2 КПК). З клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді має право звернутися прокурор або слідчий за погодженням з прокурором. У клопотанні зазначаються:

- 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;
- 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини;
- 4) відомості щодо оголошення особи у міждержавний та/або міжнародний розшук;
- 5) виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності;
- 6) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

Розгляд клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування (ст. 297-3 КПК). Клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування розглядається слідчим суддею не пізніше 10 днів з дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника. Якщо підозрюваний самостійно не залучив захисника, слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для залучення захисника.

Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог статті 297-2 КПК, повертає його прокурору, слідчому,

про що постановляє ухвалу. Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням сторін кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування (ст. 297-4 КПК). Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Під час вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчий суддя зобов'язаний врахувати наявність достатніх доказів для підозри особи щодо якої подано клопотання у вчиненні кримінального правопорушення. За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає мотиви задоволення або відмови у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Якщо у справі декілька підозрюваних, слідчий суддя постановляє ухвалу лише стосовно тих підозрюваних, щодо яких існують обставини, передбачені ч. 2 ст. 297-1 КПК.

Повторне звернення з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді в одному кримінальному провадженні не допускається, крім випадків наявності нових обставин, які підтверджують, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Копія ухвали надсилається прокурору, слідчому та захиснику.

Якщо підозрюваний, стосовно якого слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, затриманий або добровільно з'явився до органу досудового розслідування, подальше досудове розслідування щодо нього здійснюється згідно із загальними правилами, передбаченими КПК.

Відомості щодо підозрюваних, стосовно яких слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, невідкладно, але не пізніше 24 годин після постановлення ухвали, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Порядок вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування (ст. 297-5 КПК).

Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Друкований орган, у якому публікуються протягом наступного року повістки про виклик підозрюваного, визначається не пізніше 1 грудня поточного року в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику.

Питання для обговорення:

1. Поняття, значення і завдання досудового розслідування.
2. Форми досудового розслідування.
3. Суб'єкти досудового розслідування.
4. Початок досудового розслідування.
5. Підслідність.
6. Об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування.
7. Місце проведення досудового розслідування.
8. Взаємодія органів розслідування.
9. Строки досудового розслідування.
10. Розгляд клопотань під час досудового розслідування.
11. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування.

ТЕМА 10. СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

План

1. Загальна характеристика процесуальних дій та їх класифікація.
2. Підстави, завдання, процесуальний порядок проведення і оформлення слідчих (розшукових) дій.

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Досудове розслідування являє собою сукупність різноманітних процесуальних дій, тобто дій слідчого, дізнавача, прокурора, регламентованих кримінально-процесуальним законом.

За традицією всі дії, які проводяться під час провадження досудового розслідування, називаються процесуальними діями. В залежності від завдань, які вирішуються під час провадження цих дій, їх можна умовно поділити на три відносно самостійні групи:

1. Слідчі (розшукові) дії – як процесуальні дії дослідницького характеру, за допомогою яких слідчий, дізнавач чи прокурор вирішують завдання, пов'язані з виявленням, закріпленням і дослідженням доказів під час досудового провадження.

В свою чергу всі слідчі (розшукові) дії поділяються на:

а) **гласні слідчі (розшукові) дії**, тобто дії, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Закон передбачає проведення таких гласних слідчих (розшукових) дій: допит (ст. 224-226 КПК); пред'явлення для впізнання (ст. 228-229 КПК); обшук (ст. 234 КПК); огляд (ст. 237-239 КПК); слідчий експеримент (ст. 240 КПК); освідування особи (ст. 241 КПК); проведення експертизи (ст. 242 КПК); отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК);

б) **негласні слідчі (розшукові) дії** – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. Всі негласні слідчі (розшукові) дії можливо (доцільно) розподілені на дві групи.

До **першої групи** слід віднести негласні слідчі (розшукові) дії, які пов'язані із втручанням у приватне спілкування особи, а саме:

- 1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК);
- 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст. 261, 262 КПК);
- 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК);
- 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК).

Другу групу негласних слідчих (розшукових) дій утворюють інші форми та види (методи) втручання у сферу особистого та сімейного життя особи, а саме шляхом: 1) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК); 2) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК); 3) спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК); 4) моніторинг банківських рахунків; 5) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК); 6)

контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК); 7) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК); 8) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК).

2. Дії, які направлені на забезпечення кримінального провадження – це дії, які застосовуються з метою досягнення дієвості кримінального провадження. До них відносяться: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (глава 11 КПК); 2) накладення грошового стягнення (глава 12 КПК); 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (глава 13 КПК); 4) відсторонення від посади (глава 14 КПК); 5) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності та продовження строку такого тимчасового відсторонення (глава 14 КПК); 6) тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК); 7) тимчасове вилучення майна (глава 16 КПК); 8) арешт майна (глава 17 КПК); 8) затримання особи (глава 18 КПК); 9) запобіжні заходи (глава 18 КПК).

3. Інші процесуальні дії, які спрямовані, перш за все, на забезпечення прав осіб, які беруть участь у справі (ознайомлення з відповідними постановами потерпілого, цивільного позивача чи цивільного відповідача, роз'яснення і забезпечення цим особам їх прав, складання слідчим, дізнавачем постанов тощо).

Послідовність та кількість гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, які необхідно провести у кримінальному провадженні, залежить від конкретних обставин і повинні визначатись особою, яка провадить розслідування. У необхідних випадках це також можуть вирішувати прокурор, керівник органу досудового розслідування, дізнання.

Кримінальна процесуальна класифікація слідчих (розшукових) дій. У зв'язку з класифікацією слідчих (розшукових) дій значну актуальність має вірне тлумачення змісту КПК України. Відсутність у КПК норми, яка містить повний перелік слідчих (розшукових) дій, призводить до різного тлумачення закону в юридичній літературі і на практиці.

На нашу думку, кримінальну процесуальну класифікацію слідчих (розшукових) дій доцільно провести за наступними підставами:

за цільовим призначенням:

а) доказові (пізнавально-інформаційні) слідчі (розшукові) дії, безпосередньо спрямовані на збирання та перевірку вже отриманих доказів

(огляд, слідчий експеримент, обшук, допит, очна ставка, пред'явлення для впізнання);

б) організаційні слідчі дії, проведення яких пов'язане із створенням умов для отримання доказів (ексгумація трупа, отримання зразків для судової експертизи, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом).

за метою доказування:

а) дії, спрямовані на збирання доказів - до них відносяться допит, огляд та інші;

б) дії, спрямовані на перевірку доказів. До складу перевірочних по своїй природі слідчих (розшукових) дій входять: слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання та інші.

за особливостями взаємного зв'язку – базові і похідні слідчі дії. У главі 20 КПК базовою слідчою дією є допит, а пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент - похідні слідчі дії, що проводяться за результатами допиту і т.д.;

за особливостями прийняття кримінального процесуального рішення – слідчі (розшукові) дії, що проводяться на підставі:

а) ухвали слідчого судді: обшук, огляд в житлі чи іншому володінні особи, аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції та інші;

б) за постановою прокурора: освідчування особи, ексгумація трупа, контроль за вчиненням злочину;

в) за постановою слідчого: допит - у разі, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування (ч. 3 ст. 232 КПК); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК). Також не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК);

за необхідності присутності понять:

а) слідчі (розшукові) дії, які проводяться в присутності понять: обшук, огляд, освідчування особи, слідчий експеримент, огляд і виїмка кореспонденції;

б) слідчі дії, які проводяться у відсутності таких (наприклад, допит);

за суб'єктом:

а) одноосібні – тобто слідчі (розшукові) дії проводяться слідчим одноособово, без допомоги інших осіб (наприклад, допит);

б) колективні. До колективних слідчих дій відносяться, насамперед, ексгумація трупа, освідування особи, де запрошується судово-медичний експерт, огляд і виїмка кореспонденції, накладення арешту на кореспонденцію – до проведення цих слідчих (розшукових) дій слідчим залучаються співробітники установ зв'язку (ч. 1 ст. ст. 162 КПК).

по об'єкту, на який спрямована слідча (розшукова) дія, в КПК виділені підвиди окремих слідчих дій. Наприклад, законодавець передбачає такі різновиди огляду: огляд місцевості, приміщення, речей і документів (ч. 1 ст. 237 КПК); огляд трупа (ч. 2 ст. 238 КПК), огляд трупа, пов'язаного з ексгумацією (ст.239 КПК). Різновидами допиту є допит свідка (ст. 224 КПК), допит підозрюваного, допит потерпілого;

за змістом:

а) однорідні. Однорідне слідчі дії мають єдину природу і не містять елементів інших слідчих дій (огляд, допит та ін.);

б) комплексні. У комплексній дії зустрічаються елементи декількох слідчих. До комплексних слідчих (розшукових) дій відносяться пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент. Так, згідно зі ст. 240 КПК слідчий експеримент включає в себе елементи допиту та огляду.

за стадіями кримінального судочинства – дії, що проводяться під час досудового провадження і судового розгляду;

за часом проведення – невідкладні та інші. Практика розслідування злочинів свідчить про те, що в якості невідкладних слідчих (розшукових) дій найчастіше проводяться огляд місця події, допити потерпілих, свідків-огляд, обшук. Інші слідчі (розшукові) дії проводяться залежно від конкретних обставин і повинні визначатись особою, яка провадить досудове розслідування.

Загальні правила провадження слідчих (розшукових) дій. Загальні правила проведення слідчих (розшукових) дій - це кримінальні процесуальні норми, що регламентують кожен слідчу (розшукову) дію (ст. 223 КПК). При цьому треба мати на увазі, що в судових стадіях кримінального процесу діють дещо інші правила проведення слідчих (розшукових) дій, характерні для змагальної моделі розслідування (ст. 351-361 КПК).

Загальні правила становлять процесуальну форму проведення слідчих (розшукових) дій, які поділяються на три групи норм, що регламентують: 1) умови їх проведення; 2) процедуру, 3) заходи, що гарантують проведення гласних слідчих (розшукових) дій та негласних

слідчих (розшукових) дій. Ці три групи є не що інше, як узагальнені гіпотези, диспозиції і санкції для інституту слідчих (розшукових) дій.

1. Перший елемент процесуальної форми гласних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій - це умови їх проведення. Вони складаються з умов загального та спеціального характеру.

Загальні умови проведення слідчих (розшукових) дій охоплюють:

1) наявністю внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (за винятком огляду місця події (ч. 3 ст. 214 КПК);

2) слідчі (розшукові) дії можуть бути проведені виключно у межах строків досудового розслідування. Проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення строку досудового розслідування є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч. 8 ст. 223 КПК);

3) наявність спеціальних та процесуальних підстав. Під спеціальною підставою розуміються фактичні дані, що дають слідчому право самостійно визначати напрям розслідування, тактику і підстави для прийняття рішень про проведення тих чи інших слідчих (розшукових) дій. Оскільки ряд слідчих (розшукових) дій зачіпає конституційні права громадян та інтереси третіх осіб, то процесуальні підстави для проведення слідчих (розшукових) дій можуть вимагати спеціальної процесуальної форми. В залежності від форми прийняття такого рішення слідчі (розшукові) дії умовно можна розділити на чотири групи:

а) не потребують процесуальних рішень – допит (ст. 224 КПК), пред'явлення для впізнання (ст.ст. 228-229 КПК);

б) вимагають спеціального рішення слідчого у формі постанови: допит - у разі, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування (ч. 3 ст. 232 КПК); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК). Також за постановою слідчого здійснюється здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК);

в) вимагають постанови прокурора - освідчування особи (ч. 2 ст. 241 КПК), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ч. 1 ст. 239 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК);

г) потребують ухвали слідчого судді - обшук (ст. 234 КПК), огляд житла чи іншого володіння особи (ст. 237 КПК) та інші;

4) належного учасника проведення слідчої (розшукової) дії, який, по-перше, не підпадає під підстави для відводу і, по-друге, у встановленому законом порядку прийняв матеріали до свого провадження або отримав доручення для проведення слідчої (розшукової) дії;

5) місце і час проведення слідчої (розшукової) дії. Місце проведення слідчої (розшукової) дії визначається місцем розслідування, тобто територіальною підслідністю справи. У необхідних випадках слідчі (розшукові) дії проводяться в іншому місці, куди слідчий виїжджає особисто або надсилає окреме доручення (ст. 218 КПК). Слідчі (розшукові) дії не повинні проводитися в нічний час (з 22 до 6:00 год.), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного (ч. 4 ст. 223 КПК);

6) забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ч. 3 ст. 223 КПК).

7) обов'язкова наявність понятих, за винятком випадків застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. При цьому слід пам'ятати, що обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК);

8) хід і результати процесуальних дій повинні фіксуватися у відповідних протоколах (ч. 1 ст. 104 КПК).

Спеціальні умови проведення слідчих (розшукових) дій. Для будь-якої слідчої (розшукової) дії законом передбачено спеціальні умови, наявність яких дозволяє правильно визначити, чи потрібна слідча (розшукова) дія в даній конкретній ситуації.

До їх числа відносяться, перш за все, підстави для проведення слідчих (розшукових) дій: наявність відомостей про те, що необхідно отримати докази певного виду за допомогою саме цих дій. В якості підстави виступають конкретні дані, а в багатьох випадках - судові докази (наприклад, для тих слідчих (розшукових) дій, які проводяться за судовим рішенням).

Неправильне визначення підстав слідчих (розшукових) дій веде до незаконної підміни одних слідчих (розшукових) дій іншими. Так, на практиці зустрічаються випадки, коли замість експертизи проводять

слідчий експеримент і т. д. Це веде до необґрунтованості подібних дій і може спричинити за собою втрату ними доказового значення.

До спеціальних умов проведення слідчої (розшукової) дії відносяться також вимоги, що пред'являються до кола його учасників та їх правовим статусом (прав і обов'язків). Вони можуть бути обов'язковими і факультативними. Обов'язкове коло учасників у ряді випадків передбачений законом (наприклад, законний представник, педагог або психолог - ст. 226 КПК, поняті – п. 7 ст. 223 КПК, судово-медичний експерт або лікар - ст. 238, 239 КПК). Інші особи залучаються слідчим факультативно, за своїм розсудом. Однак слідчий зобов'язаний забезпечити право сторін на участь у слідчих (розшукових) діях, що проводяться за їх клопотанням (ч. 6 ст. 223 КПК).

Також, спеціальною умовою, наприклад, для проведення впізнання особи є попередній допит впізнаючої особи про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу (ч. 1 ст. 228 КПК) і т. д.

Наявність спеціальних умов закон інколи вимагає відобразити в письмово оформленому рішенні про проведення слідчої дії - постанові (яке іноді називають юридичною підставою для проведення слідчої дії). За постановою прокурора проводяться: огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 223 КПК), освідування особи (ст. 241 КПК). Слідчі (розшукові) дії (і пов'язані з ними заходи примусу), що обмежують конституційні права громадян, здійснюються на підставі ухвали слідчого судді.

Другий елемент процесуальної форми слідчих (розшукових) дій – це їх процедура, тобто послідовність і прийоми проведення слідчої (розшукової) дії. Послідовність проведення слідчої (розшукової) дії складається з декількох етапів. Перший етап – підготовчий, на кому приймається і оформляється рішення про проведення слідчої (розшукової) дії, вживаються заходи щодо забезпечення його проведення (здійснення виклику, шляхом вручення повістки, здійснення приводу та ін.) Другий етап пов'язаний з встановленням особистості учасника процесу, яке можливо тільки за особистими документами, повідомленням по якій справі його викликано, роз'ясненням йому прав та обов'язків, завдань та порядку проведення слідчої (розшукової) дії. Свідок, потерпілий попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань за ст. 384-385 КК.

Третій елемент становить здійснення пізнавальних прийомів і операцій. Для всіх слідчих (розшукових) дій КПК виділяє загальні прийоми їх проведення:

- забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність(ч. 2 ст. 11, ч. 4 ст. 240, ч. 4 ст. 241);

- неприпустимість створення небезпеки для життя і здоров'я осіб, які беруть участь, чи оточуючих (ч. 4 ст. 240, ч. 4 ст. 241);

- заборона розголошувати інформацію про приватне життя (ч. 4 ст. 15); розголошувати відомості про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 1 ст. 254).

- застосування технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових) дій (ч. 5 ст. 224, ч. 3 ст. 231).

Четвертий елемент процесуальної форми слідчих (розшукових) дій - це заходи їх забезпечення. Вони служать в якості гарантій їх проведення. Порушення процесуальних норм про підстави, умови і правила провадження слідчих (розшукових) дій тягнуть негативні наслідки. Для учасників процесу це можуть бути заходи примусу, штраф або навіть кримінальна відповідальність. Для органів досудового розслідування в якості основної санкції виступає втрата доказового значення результатів слідчої (розшукової) дії, тобто санкція нікчемності (ч. 8 ст. 223).

2. ПІДСТАВИ, ЗАВДАННЯ, ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ І ОФОРМЛЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Допит (ст.ст. 224-226 КПК) – це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча (розшукова) дія проводиться шляхом отримання показань (відомостей) від свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні.

В залежності від процесуального становища особи, яка допитується, розрізняють: а) допит свідка; б) допит потерпілого; в) допит підозрюваного; г) допит експерта.

В залежності від віку допитуваних осіб: а) допит повнолітньої особи; б) допит малолітньої або неповнолітньої особи.

Одним із різновидів допиту є одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях.

Підставами проведення допиту є наявність достатніх відомостей про те, що особі може бути відома будь-яка інформація про обставини кримінального провадження. Ці відомості можуть бути отримані як з процесуальних, так і з не процесуальних джерел.

Метою проведення допиту є отримання від особи правдивих показань про обставини, що мали місце в дійсності.

Засоби, що використовуються під час проведення допиту (ст. 107 та ст. 232 КПК):

- 1) проведення вказаної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних засобів;
- 2) фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити допит:

- 1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів (ч. 2 ст. 40 КПК України);
- 2) дізнавач, який здійснює досудове розслідування кримінальних проступків (ч. 2 ст. 40-1 КПК);
- 3) уповноважені оперативні підрозділи — за дорученням слідчого, дізнавача (ч. 3 ст. 41 КПК);
- 4) прокурор (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК);
- 5) суд (суддя) (ст. 225 КПК).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів.

1. Рішення про проведення допиту приймається слідчим, дізнавачем самостійно і не потребує отримання згоди від прокурора або слідчого судді. У разі здійснення допиту у режимі відеоконференції - слідчим суддею з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження.

2. Допит може бути проведено виключно у межах строків досудового розслідування. Проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення строку досудового розслідування є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч. 8 ст. 223 КПК).

3. Допит проводиться, як правило, в місці проведення досудового розслідування. Існує два варіанти місця проведення допиту: в приміщенні

правоохоронного органу; в місці знаходження особи, яку мають намір допитати.

4. Особи викликаються для допиту шляхом вручення повістки про виклик, яка надсилається поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику можливе й по телефону. Особа, що перебуває під вартою, викликається на допит через адміністрацію місця ув'язнення. Повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику (ч. 1 ст. 135 КПК).

5. Особа має отримати повістку про виклик на допит або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У випадку встановлення КПК строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом (ч. 8 ст. 135 КПК).

6. Допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому - понад вісім годин на день (ч. 2 ст. 224 КПК), а допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день (ч. 2 ст. 226 КПК).

7. Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис.

8. Допит осіб під час досудового розслідування може бути проведено у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми (ст. 232 КПК).

9. Слідчий, прокурор з метою забезпечення оперативності кримінального провадження має право провести у режимі відео- або телефонної конференції опитування особи, яка через знаходження у віддаленому від місця проведення досудового розслідування місці,

хворобу, зайнятість або з інших причин не може без зайвих труднощів вчасно прибути до слідчого, прокурора (ст. 232 КПК).

10. Допитувана особа має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті (ч. 6 ст. 224 КПК).

11. За бажанням допитуваної особи вона має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання (ч. 7 ст. 224 КПК).

12. Особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування (ч. 8 ст. 224 КПК).

13. Алгоритм допиту:

- слідчий засвідчується в особистості і перевіряє документи, особи, яка підлягає допиту;

- особі, яка підлягає допиту роз'яснюється, по якому кримінальному провадженні та у зв'язку з чим вона викликана на допит;

- роз'яснюються права та обов'язки (допитуваної особи) особи, яка підлягає допиту;

- вирішується питання про допуск перекладача; педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (якщо це допит малолітньої або неповнолітньої особи);

- якщо це свідок, то він під розписку попереджається про кримінальну відповідальність за ст. 384 та 385 КК України за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань; якщо це потерпілий - за давання завідомо неправдивих показань; якщо це особа, яка не досягла шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання;

- допитуваній особі пропонується розповісти все відоме їй у справі;

- у разі відмови підозрюваного давати показання, відповідати на запитання, особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви;

- в разі необхідності допитуваній особі ставляться запитання, причому навідні питання не допускаються;
- складається змістовна частина протоколу допиту, показання записуються або слідчим від першої особи в порядку зв'язкової розповіді, або за наявності відповідного клопотання - самою допитуваною особою власноруч;
- по закінченні допиту допитувана особа знайомиться з протоколом допиту шляхом особистого прочитання; при наявності прохання - протокол може бути прочитаний їй вголос;
- допитувана особа має право вимагати внесення до протоколу доповнень і поправок; в разі відсутності таких, вона робить власноручний запис про ознайомлення з протоколом і підписує його, якщо протокол складається з декількох аркушів, допитувана особа підписує кожен аркуш;
- останнім протокол підписує слідчий.

14. Алгоритм одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях:

- слідчий засвідчується в особистості обох учасників і встановлює їх правовий статус;
- роз'яснюються права та обов'язки учасників одночасного допиту, у разі необхідності вони попереджаються про відповідальність;
- з'ясовується, чи знають учасники один одного і в яких стосунках перебувають між собою;
- особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит;
- вислухавши показання, слідчим, дізнавачем, прокурором можуть бути поставлені запитання;
- складається змістовна частина протоколу допиту, показання записуються або слідчим від першої особи в порядку зв'язкової розповіді, або за наявності відповідного клопотання - самою допитуваною особою власноруч;
- по закінченні допиту допитувана особа знайомиться з протоколом допиту шляхом особистого прочитання; при наявності прохання - протокол може бути прочитаний їй вголос;
- допитувані особи мають право вимагати внесення до протоколу доповнень і поправок; в разі відсутності таких, вони роблять власноручний запис про ознайомлення з протоколом і підписують його, якщо протокол складається з декількох аркушів, допитувані особи підписують кожен аркуш;
- останнім протокол підписує слідчий, дізнавач;

- оголошення показань, наданих учасниками допиту на попередніх допитах, дозволяється лише після давання ними показань і їх фіксації у протоколі;

- у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним.

15. Процесуальна фіксація допиту повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відповідати вимогам ст. 107 та ст.232 КПК.

16. За результатами проведення допиту складається протокол (ст. 104 КПК), до якого в разі необхідності долучаються додатки (ст. 105 КПК).

17. За результатами опитування, проведеного у режимі відео- або телефонної конференції, слідчий, дізнавач, прокурор складає рапорт, у якому зазначає дату та час опитування, дані про особу опитуваного, ідентифікаційні ознаки засобу зв'язку, що використовувався опитуваним, а також обставини, які були ним повідомлені. За необхідності опитування фіксується за допомогою технічних засобів аудіо- чи відеозапису (ч. 11 ст. 232 КПК).

Пред'явлення для впізнання (ст.ст. 228-230 КПК) – це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча (розшукова) дія проводиться шляхом пред'явлення раніше допитаному свідку, потерпілому, підозрюваному або обвинуваченому людини, предмета, тварини, трупа або його частини.

Об'єктами впізнання можуть бути:

- пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК): «в живу» (ч. 2 ст. 228 КПК); пред'явлення особи поза її візуальним та аудіоспостереженням (ч. 4 ст. 228 КПК); пред'явлення особи за фотознімками (ч. 6 ст. 228 КПК); пред'явлення особи за матеріалами відеозапису (ч. 6 ст. 228 КПК);

- пред'явлення речей для впізнання (ст. 229 КПК);

- пред'явлення трупа для впізнання (ст. 230 КПК).

Крім того, законом передбачено пред'явлення особи для впізнання за голосом або ходюю (ч. 9 ст. 228 КПК).

Підставами проведення впізнання є наявність достатніх відомостей вважати, що учасник процесу може впізнати відповідний об'єкт і, отже, надати допомогу у з'ясуванні обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Метою проведення впізнання є перевірка показань раніше допитаних осіб щодо встановлення тотожності, групової належності або відмінності об'єктів, які раніше спостерігала або сприймала особа. Пред'явлення для впізнання є ототожнення (впізнавання) певним учасником кримінального процесу раніше сприйнятого об'єкта або встановлення його тотожності, схожості або відмінності з об'єктом, який особа, що впізнає, сприймала раніше у зв'язку з обставинами події, яка розслідується, тобто змістом його є ідентифікація об'єкта.

Засоби, що використовуються під час проведення впізнання (ст. 107 та ст. 232 КПК):

1) проведення вказаної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити впізнання:

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів (ч. 2 ст. 40 КПК України);

2) дізнавач, який здійснює досудове розслідування кримінальних проступків (ч. 2 ст. 40-1 КПК);

3) уповноважені оперативні підрозділи - за дорученням слідчого, дізнавача (ч. 3 ст. 41 КПК);

4) прокурор (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Рішення про проведення пред'явлення для впізнання приймається слідчим, дізнавачем самостійно і не потребує отримання згоди від прокурора або слідчого судді.

2. Пред'явлення для впізнання може бути проведено виключно у межах строків досудового розслідування. Проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення строку досудового розслідування, є

недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч. 8 ст. 223 КПК).

3. Проведення пред'явлення для впізнання здійснюється, як правило, в місці проведення досудового розслідування.

4. Особи викликаються для проведення пред'явлення для впізнання шляхом вручення повістки про виклик, яка надсилається поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику можливе й по телефону. Особа, що перебуває під вартою, викликається через адміністрацію місця ув'язнення. Повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику (ч. 1 ст. 135 КПК).

5. Особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У випадку встановлення КПК строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом (ч. 8 ст. 135 КПК).

6. Обов'язковими умовами пред'явлення для впізнання є:

а) попередній допит особи, яка впізнає за зовнішнім виглядом та іншими прикметами, а також, за яких обставин впізнаючий бачив об'єкт, що підлягає впізнанню. якщо пред'являється річ - то спочатку з'ясовується в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, допитується про ознаки цієї речі і обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протоколи (ч. 1 ст. 228 та ч. 1 ст. 229 КПК). Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає об'єкт, проте може впізнати його за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію, зазначає це у протоколі. Ця умова стосується і у разі пред'явлення трупа для впізнання (ст. 230 КПК);

б) обов'язкова присутність не менше, ніж двох понятих (ч. 7 ст. 223 КПК), якщо не ведеться безперервний відеозапис цієї слідчої (розшукової) дії;

в) особа пред'являється для впізнання разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі (ч. 2 ст. 228 КПК); а якщо це річ - у числі інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох (ч. 2 ст. 229 КПК), але якщо інших однорідних речей не існує, особі, яка впізнає, пропонується

пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі (ч. 3 ст. 229 КПК);

г) фотознімок з особою, яка підлягає впізнанню, пред'являється разом з іншими фотознімками, яких повинно бути не менше трьох і які не повинні мати різких відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Особи на інших фотознімках повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню (ч. 7 ст. 228 КПК);

д) матеріали відеозапису з зображенням особи, яка підлягає впізнанню, можуть бути пред'явлені лише за умови зображення на них не менше чотирьох осіб, які повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню (ч. 7 ст. 228 КПК);

е) безпосередньо перед пред'явленням особи для впізнання, обов'язково при відсутності впізнаючого, їй пропонується зайняти будь-яке місце серед інших осіб, щоб забезпечити достовірність впізнання, виключити можливість інформування впізнаючого про місце розташування особи, яка впізнається (ч. 2 ст. 228 КПК);

є) якщо об'єкти пред'являється для впізнання свідку чи потерпілому, то вони попереджаються перед початком цієї слідчої (розшукової) дії про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань, а свідок - ще й за відмову від давання показань;

ж) роз'яснюються понятим та іншим учасникам пред'явлення для впізнання їх права робити зауваження з приводу цієї слідчої (розшукової) дії, які підлягають занесенню в протокол.

7. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, об'єкти, які повинні бути пред'явлені для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети (ознаки) цих об'єктів (ч. 1 ст. 228 КПК).

8. З метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання (ч. 4 ст. 228 КПК).

9. При пред'явленні для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти (ч. 8 ст. 228 та ст. 230 КПК).

10. Процесуальна фіксація пред'явлення для впізнання повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відповідати вимогам ст. 107 та ст. 231 КПК.

11. За результатами проведення пред'явлення для впізнання складається протокол, у якому докладно зазначаються ознаки, за якими особа впізнала особу, річ чи труп, або зазначається, за сукупністю яких саме ознак особа впізнала особу, річ чи труп (ст. 104 та ст. 231 КПК).

12. У разі проведення пред'явлення для впізнання особі, щодо якої вжито заходи безпеки, у протоколі обов'язково зазначається, що пред'явлення для впізнання проводилося в умовах, коли особа, яка пред'явлена для впізнання, не бачила і не чула особи, яка впізнає, а також вказуються всі обставини і умови проведення такого пред'явлення для впізнання. У такому разі анкетні дані особи, яка впізнає, до протоколу не вносяться і не долучаються до матеріалів досудового розслідування і зберігаються окремо (ч. 3 ст. 231 КПК).

Обшук (ст. 234 КПК) – це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться **шляхом:**

- відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення;

- встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Підставами для проведення обшуку є наявність достатніх відомостей вважати, що знаряддя кримінального правопорушення або майно, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також розшукувана особа знаходяться в певному приміщенні або місці чи в якої-небудь особи. Як правило ці фактичні дані отримуються, наприклад, під час допиту свідків, підозрюваних або проведення інших слідчих чи процесуальних дій.

Метою проведення обшуку є виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Процесуальні підстави проведення обшуку – слідчий, дізнавач погоджує з прокурором клопотання про проведення вказаної слідчої дії або прокурор звертається до **слідчого судді**, останній виносить **ухвалу** про дозвіл на проведення вказаної слідчої (розшукової) дії (ч. 3 ст. 223 КПК).

Засоби, що використовуються під час проведення обшуку (ст. 107 та ст. 232 КПК):

1) проведення вказаної слідчої (розшукової) дії фіксується за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити обшук (ч. 1 ст. 236 КПК):

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;

2) дізнавач, який здійснює досудове розслідування кримінальних проступків;

3) прокурор.

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Обшук проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, дізнавача, погодженого з прокурором, на підставі ухвали слідчого судді, а у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - на підставі ухвали слідчого судді Вищого антикорупційного суду (ч. 2 ст. 234 КПК).

Як виняток, у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. (ч. 3 ст. 233 КПК).

2. Клопотання про надання дозволу на проведення обшуку повинно містити відомості про:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;

3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

4) підстави для обшуку;

5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;

6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;

7) індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням⁴

8) обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до ч. 2 ст. 93 цього Кодексу, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом, а доступ до осіб, яких планується відшукати, - за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом. Зазначена вимога не поширюється на випадки проведення обшуку з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу (ч. 3 ст. 234 КПК).

3. До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання (ч. 3 ст. 234 КПК).

У разі відмови у задоволенні клопотання про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи слідчий, прокурор не має права повторно звертатися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на обшук того самого житла чи іншого володіння особи, якщо у клопотанні не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею.

4. Клопотання про надання дозволу на проведення обшуку повинно бути розглянуто у суді **в день його надходження** за участю слідчого або прокурора (ч. 4 ст. 234 КПК).

5. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку не може перевищувати **одного місяця з дня постановлення ухвали** (ч. 2 ст. 235 КПК).

6. Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз (ч. 1 ст. 235 КПК).

7. Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку (ч. 5 ст. 236 КПК).

8. Обшук може бути проведений виключно у межах строків досудового розслідування. Проведений обшук після закінчення строку досудового розслідування, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч. 8 ст. 223 КПК).

9. Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті обшуку (ч. 2 ст. 236 КПК).

10. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК).

11. Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, спеціаліст, представник та інші учасники кримінального провадження (ч. 1 ст. 236 КПК), які мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку (ч. 8 ст. 236 КПК). Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Незалежно від стадії цієї слідчої дії слідчий, прокурор, інша службова особа, яка бере участь у проведенні обшуку, зобов'язані допустити на місце його проведення захисника чи адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК (ч. 1 ст. 236 КПК).

12. Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності - іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія (ч. 3 ст. 236 КПК). Уразі відсутності осіб чи володінні копія ухвали повинна бути залишена на видному місці у житлі чи іншому володінні особи. При цьому слідчий, прокурор зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб.

13. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку (ч. 3 ст. 236 КПК).

14. Слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити або обшук здійснюється за відсутності осіб (ч. 6 ст. 236 КПК).

15. За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі (ч. 5 ст. 236 КПК) у присутності адвоката, представника на вимогу такої особи. Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи протягом 3 годин не перешкоджає проведенню обшуку. Хід і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації у відповідному протоколі.

16. При обшуку можуть бути вилучені речі, документи й затримана особа, для виявлення яких проводився обшук (п. 6 ч. 2 ст. 236 КПК).

17. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном (ч. 7 ст. 236 КПК).

18. При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження.

19. Процесуальна фіксація обшуку повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України та відповідати вимогам ст. 107 КПК України.

20. За результатами проведення обшуку складається протокол (ст. 104 КПК), де всі вилучені предмети, документи або цінності повинні бути перераховані і описані з точним зазначенням їх кількості, міри ваги, індивідуальних ознак і по можливості вартості. До протоколу в разі необхідності долучаються додатки (ст. 105 КПК). Другий примірник протоколу обшуку разом з доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, в якій проведено обшук, а в разі її відсутності – повнолітньому членові сім'ї або його представникові. При проведенні обшуку на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу вручається керівникові або представникові підприємства, установи або організації.

21. Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису (ч. 10 ст. 236 КПК).

Огляд (ст. 234 КПК) – це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться **шляхом** безпосереднього сприйняття і дослідження об'єктів (місцевості, приміщення, речей та документів), що мають значення для кримінального провадження.

За об'єктами огляд поділяють на: огляд місцевості; огляд приміщення; огляд речей; огляд документів; огляд трупа; огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією.

Підставами для проведення огляду є наявність достатніх відомостей вважати, що в процесі огляду об'єктів можуть бути виявлені сліди злочину та речові докази, а також встановлено механізм вчинення злочину.

Метою проведення огляду є виявлення та фіксації відомостей про механізм вчинення кримінального правопорушення, відшукання слідів злочину та речових доказів.

Процесуальні підстави проведення огляду:

- якщо огляд проводиться в житлі чи іншому володінні особи, то його можна здійснити тільки тоді, коли буде добровільна згода особи, яка ним володіє; якщо така згода відсутня, то слідчий, дізнавач погоджує з прокурором клопотання про проведення вказаної слідчої дії або прокурор звертається до **слідчого судді** - останній виносить **ухвалу** про дозвіл на проведення вказаної слідчої (розшукової) дії.

Засоби, що використовуються під час проведення огляду (ст. 107 та ст. 232 КПК):

1) проведення вказаної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити огляд (ч. 2 ст.237 КПК)

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;

2) дізнавач, який здійснює досудове розслідування кримінальних проступків;

3) прокурор.

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно правилами КПК, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК).

У разі звернення з клопотанням до слідчого судді до клопотання додаються (ч. 3 ст. 234 КПК): оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий, дізнавач обґрунтовує доводи клопотання; витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

2. Клопотання про надання дозволу на проведення огляду повинно бути розглянуто у суді **в день його надходження** за участю слідчого, дізнавача або прокурора (ч. 4 ст. 234 КПК).

3. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення огляду не може перевищувати **одного місяця з дня постановлення ухвали** (ч. 2 ст. 235 КПК).

4. Ухвала слідчого судді про дозвіл на огляд житла чи іншого володіння особи надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз (ч. 1 ст. 235 КПК).

5. Огляд на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети огляду (ч. 5 ст. 236 КПК).

6. Огляд може бути проведений виключно у межах строків досудового розслідування. Проведений огляд після закінчення строку досудового розслідування є недійсним, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч. 8 ст. 223 КПК).

7. Огляд проводиться у денний час, не допускається проводити огляд у нічний час (з 22 до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного (ч. 4 ст. 223 КПК).

8. Огляд житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті огляду (ч. 2 ст. 236 КПК).

9. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК).

10. Для участі в проведенні огляду може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, спеціаліст, представник та інші учасники кримінального провадження (ч. 1 ст. 237 КПК), які мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду (ч. 4 ст. 237 КПК).

11. Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності - іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія (ч. 3 ст. 236 КПК).

12. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку (ч. 6 ст. 237 КПК).

13. При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу (ч. 5 ст. 237 КПК).

14. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завірненням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування (ч. 5 ст. 237 КПК).

15. При огляді слідчий, дізнавач, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном (ч. 7 ст. 237 КПК).

16. Процесуальна фіксація огляду повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК, та відповідати вимогам ст. 107 КПК.

17. За результатами проведення огляду складається протокол (ст. 104 КПК), де всі вилучені предмети, документи або цінності повинні бути перераховані і описані з точним зазначенням їх кількості, міри ваги, індивідуальних ознак і по можливості вартості. До протоколу в разі необхідності долучаються додатки (ст. 105 КПК).

Особливості проведення огляду трупа (ст. 238 КПК). Огляд трупа здійснюється згідно з правилами, передбаченими для проведення огляду чи обшуку, за деякими особливостями:

1. Огляд трупа слідчим, дізнавачем, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта.

2. Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил КПК про огляд житла чи іншого володіння особи.

3. Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті.

4. Труп підлягає видачі лише з письмового дозволу прокурора і тільки після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причини смерті.

Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК) – це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться **шляхом** виймання трупу з місця поховання та його огляду.

Підставами для проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією є наявність достатніх відомостей вважати, що в процесі огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, будуть виявлені докази, які мають значення для кримінального провадження.

Метою проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією є виявлення та фіксації слідів злочину та речових доказів.

Процесуальні підстави проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією – постанова прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 239 КПК).

Засоби, що використовуються під час проведення огляду (ст.107 та ст. 232 КПК):

1) проведення вказаної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченими КПК та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити огляд трупа, пов'язаного з ексгумацією (ч. 2 ст. 239 КПК):

- 1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;
- 2) дізнавач, який здійснює досудове розслідування кримінальних проступків;
- 3) прокурор.

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування.

2. Труп виймається з місця поховання та оглядається за присутності судово-медичного експерта з додержанням правил, передбачених для огляду (ч. 2 ст. 239 КПК).

3. Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України).

4. Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень.

5. У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи.

6. Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

7. Усі вилучені речі підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування (ч. 5 ст. 237 КПК).

8. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень, поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан.

9. Процесуальна фіксація огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відповідати вимогам ст. 107 КПК.

10. Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол (ст. 104 КПК), у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

Слідчий експеримент (ст.240 КПК) – це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться **шляхом** відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Підставами для проведення слідчого експерименту є наявність достатніх відомостей вважати, що відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань забезпечить органам досудового розслідування з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Метою проведення слідчого експерименту є перевірка і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Процесуальні підстави проведення слідчого експерименту: слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, дізнавача, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається в порядку, передбаченому КПК для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи (ч. 5 ст. 240 КПК).

Засоби, що використовуються під час проведення слідчого експерименту (ст. 107 КПК):

- 1) проведення вказаної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних засобів;
- 2) фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити слідчий експеримент (ст. 240 КПК)

- 1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;
- 2) дізнавач, який здійснює досудове розслідування кримінальних проступків;
- 3) прокурор.

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Слідчий експеримент проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, дізнавача, погодженого з прокурором на підставі ухвали слідчого судді або за добровільною згодою особи, яка володіє житлом (ч. 5 ст. 240 КПК).

2. До клопотання мають бути додані (ч. 3 ст. 234 КПК):

- оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання;
- витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

3. Клопотання про надання дозволу на проведення слідчого експерименту повинно бути розглянуто у суді **в день його надходження** за участю слідчого, дізнавача або прокурора (ч. 4 ст. 234 КПК).

4. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення слідчого експерименту не може перевищувати **одного місяця з дня постановлення ухвали** (ч. 2 ст. 235 КПК).

5. Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення слідчого експерименту у житлі чи іншому володінні особи надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз (ч. 1 ст. 235 КПК).

6. Слідчий експеримент може бути проведений виключно у межах строків досудового розслідування. Проведений слідчий експеримент після закінчення строку досудового розслідування є недійсним, а встановлені внаслідок нього докази – недопустимими (ч. 8 ст. 223 КПК).

7. Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода (ч. 4 ст. 240 КПК).

8. Слідчий експеримент проводиться у денний час, не допускається проводити слідчий експеримент у нічний час (з 22 до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 223 КПК).

9. Слідчий експеримент у житлі чи іншому володінні особи повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним

заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, дізнавач, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті вказаної слідчої дії (ч. 2 ст. 236 КПК).

10. Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для проведення слідчого експерименту. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК).

11. Для участі в проведенні слідчого експерименту може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, спеціаліст, представник та інші учасники кримінального провадження (ч. 3 ст. 237 КПК), які мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду (ст. 240 КПК).

12. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, а також відповідальність, встановлена законом: потерпілому, свідку, їх представникам та законним представникам, понятим, спеціалісту.

13. Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності - іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія (ч. 3 ст. 236 КПК).

14. При проведенні слідчого експерименту слідчий, дізнавач, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу.

15. Процесуальна фіксація слідчого експерименту повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відповідати вимогам ст. 107 КПК.

16. За результатами проведення слідчого експерименту складається протокол (ст. 104 КПК), де докладно викладаються умови і результати слідчого експерименту (ч. 6 ст. 104 КПК). До протоколу в разі необхідності долучаються додатки (ст. 105 КПК).

Освідування особи (ст.241 КПК) – це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться **шляхом** безпосереднього огляду тіла підозрюваного, свідка чи потерпілого.

Підставами для проведення освідування особи є наявність достатніх відомостей вважати, що дана слідча (розшукова) дія забезпечить

виявлення фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення, інших обставин, що мають значення для кримінального провадження, і виявлення нових доказів у кримінальному провадженні.

Метою проведення освідування особи є виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Процесуальні підстави проведення освідування особи – **постанова прокурора** (ч. 2 ст. 241 КПК).

Засоби, що використовуються під час проведення освідування особи (ст. 107 КПК):

1) проведення вказаної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити освідування особи (ст.241 КПК України)

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;

2) дізнавач, який здійснює досудове розслідування кримінальних проступків;

3) прокурор.

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Освідування особи здійснюється на підставі постанови прокурора (ч. 2 ст. 241 КПК).

2. Освідування особи може бути проведено виключно у межах строків досудового розслідування. Проведення освідування особи після закінчення строку досудового розслідування є недійсним, а встановлені внаслідок нього докази – недопустимими (ч. 8 ст. 223 КПК).

3. Проведення освідування особи допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність (ч. 4 ст. 241 КПК).

4. Освідування особи проводиться у денний час, не допускається проводити освідування особи у нічний час (з 22 до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 223 КПК).

5. Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для проведення освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК).

6. Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений судово-медичний експерт або лікар (ч. 2 ст. 241 КПК).

Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, а також відповідальність, встановлена законом.

7. Перед початком освідування особи, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово (ч. 3 ст. 241 КПК).

8. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується.

9. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню.

10. Процесуальна фіксація освідування особи повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відповідати вимогам ст.107 та ч. 4 ст. 241 КПК.

11. За результатами проведення освідування особи складається протокол (ст. 104 КПК), копія якої надається особі, освідування якої проводилося примусово. До протоколу в разі необхідності долучаються додатки (ст. 105 КПК). Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду (ч. 5 ст. 241 КПК).

Проведення експертизи (ст. 242 КПК) – це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться шляхом дослідження експертом, за зверненням сторін кримінального провадження або за дорученням слідчого судді або суду, представлених об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення.

Підставами для проведення експертизи є наявність достатніх відомостей вважати, що для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Метою проведення експертизи є отримання необхідних спеціальних знань для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, а також обов'язково для:

- 1) встановлення причин смерті;
- 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
- 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;

5) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням (ч. 2 ст. 242 КПК).

Примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду.

Процесуальні підстави проведення експертизи:

- за постановою слідчого, дізнавача чи прокурора (ч. 1 ст. 242 КПК та ч. 3 ст. 110 КПК);
- за ухвалою слідчого судді (ч. 1 ст. 242 та ст. 244 КПК);
- за зверненням сторони захисту про залучення експертів для проведення експертизи на договірних умовах (ч. 2 ст. 242 КПК).

Особи, які мають право проводити експертизи (ст. 69 КПК) - це особи, які володіють науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, мають право відповідно до Закону України „Про судову експертизу” на проведення експертизи і яким доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ч. 1 ст. 69 КПК).

Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ч. 2 ст. 69 КПК).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження, якщо для з'ясування обставин, що мають

значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (ч. 1 ст. 242 КПК).

2. Сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого (ч. 2 ст. 243 КПК).

3. Клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав (ч. 1 ст. 220 КПК).

4. Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин - надсилається їй (ч. 2 ст. 220 КПК).

5. Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової (ч. 2 ст. 243 КПК).

6. Сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо:

1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок;

2) сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин (ч. 1 ст. 244 КПК).

У клопотанні зазначається:

1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання;

4) експерт, якого необхідно залучити, або експертна установа, якій необхідно доручити проведення експертизи;

5) вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом.

До клопотання також додаються:

1) копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання;

2) копії документів, які підтверджують неможливість самостійного залучення експерта стороною захисту.

7. Клопотання розглядається не пізніше **п'яти днів** із дня його надходження до суду слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою.

8. Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог частини другої цієї статті, повертає його особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу.

9. Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання.

10. Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо особа, що звернулася з клопотанням, доведе наявність підстав, визначених ч. 1 ст. 244 КПК.

11. До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, що звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі (ч. 7 ст. 244 КПК).

12. За завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом (ст. 70 КПК).

13. Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою (ч. 4 ст. 69 КПК).

14. У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб (ч. 7 ст. 69 КПК).

15. Примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду (ч. 3 ст. 242 КПК).

16. За результатами проведених експертом досліджень та зроблених за їх результатами висновки, обгрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи, складається висновок експерта (ч. 1 ст. 101 КПК).

1. У висновку експерта повинно бути зазначено:

1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;

2) місце і час проведення експертизи;

3) хто був присутній при проведенні експертизи;

4) перелік питань, що були поставлені експертові;

5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;

6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;

7) обгрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

2. У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

17. Висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза (ч. 9 ст. 101 КПК). Висновок експерта, залученого слідчим суддею, надається особі, за клопотанням якої він був залучений (ч. 9 ст. 244 КПК).

18. Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом (ч. 3 ст. 102 КПК).

Отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК) – це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться шляхом відібрання від учасників кримінального процесу біологічних зразків, зразків з речей і документів.

Підставами для отримання зразків для експертизи є наявність достатніх відомостей вважати, що за допомогою отримання зразків буде проведена порівняльна експертиза, вході якої можна буде встановити приналежність відповідних об'єктів конкретній особі або виявити нові докази по кримінальному провадженні.

Метою отримання зразків для експертизи є встановлення приналежності біологічних зразків, зразків з речей і документів конкретній особі або виявлення нових доказів по кримінальному провадженні.

Процесуальні підстави отримання зразків для експертизи:

- постанова прокурора (ч. 3 ст. 245 та ч. 2 ст. 241 КПК України)
- у разі відібрання біологічних зразків у особи;
- слідчий, дізнавач погоджує з прокурором клопотання про проведення вказаної слідчої (розшукової) дії та звертається до **слідчого судді**, останній виносить **ухвалу** про дозвіл на проведення вказаної слідчої (розшукової) дії – у разі відібрання зразків з речей і документів (ч. 2 ст. 245 та ст. 163 КПК).

Засоби, що використовуються під час отримання зразків для експертизи (ст. 107 КПК) – фіксація ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право на отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України)

- 1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;
- 2) дізнавач, який здійснює досудове розслідування кримінальних проступків;
- 3) прокурор.

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Отримання зразків для проведення експертизи здійснюється на підставі постанови прокурора (ч. 3 ст. 245 та ч. 2 ст. 241 КПК) - у разі відібрання біологічних зразків у особи або на підставі ухвали слідчого судді або суду - у разі відібрання зразків з речей і документів (ч. 2 ст. 245 та ст. 163 КПК).

2. Отримання зразків для експертизи може бути проведено виключно у межах строків досудового розслідування. Отримання зразків для експертизи після закінчення строку досудового розслідування є недійсним, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч. 8 ст. 223 КПК).

3. Отримання зразків для експертизи допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність (ч. 4 ст. 241 КПК).

4. Отримання зразків для експертизи проводиться у денний час, не допускається проводити отримання зразків для експертизи у нічний час (з 22 до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 223 КПК).

5. Для участі в отримання зразків для експертизи може бути запрошений судово-медичний експерт або лікар (ч. 2 ст. 241 КПК).

Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, а також відповідальність, встановлена законом.

6. Перед початком отримання зразків для експертизи особі пред'являється постанова прокурора або ухвала слідчого судді. Після цього особі пропонується добровільно надати зразки для експертизи, а в разі її відмови - проводиться примусово (ч. 3 ст. 245 КПК).

7. Отримання зразків для експертизи, яке супроводжується оголенням особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, у якої отримуються зразки.

8. Слідчий, дізнавач, прокурор не вправі бути присутнім при отриманні зразків для експертизи у особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголовати особу.

9. Процесуальна фіксація отримання зразків для експертизи повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відповідати вимогам ст. 107 та ч. 4 ст. 241 КПК.

10. За результатами отримання зразків для експертизи складається протокол. До протоколу в разі необхідності долучаються додатки (ст. 105 КПК).

Загальні правила проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

1. Негласні слідчі (розшукові) дії - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК (ч. 1 ст. 246 КПК).

2. Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч. 2 ст. 246 КПК).

3. Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться переважно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

4. Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, дізнавач, прокурор, а у випадках, передбачених КПК, - слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, дізнавач, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 246 КПК).

5. У рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії зазначається строк її проведення. Цей строк може бути продовжений відповідними посадовими особами у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 246 КПК.

6. Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням - уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи (ч. 6 ст. 246 КПК).

7. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК (ч. 1 ст. 252 КПК).

8. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством (ч. 1 ст. 252 КПК).

9. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів (ч. 2 ст. 252 КПК).

10. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК).

11. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК).

12. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ст. 253 КПК).

13. Відомості про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, осіб, які їх проводять, а також інформація, отримана в результаті їх проведення, не підлягають розголошенню особами, яким це стало відомо в результаті ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (ч. 1 ст. 254 КПК).

14. Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається (ч. 3 ст. 254 КПК).

15. Відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення (ч. 1 ст. 255 КПК).

16. У разі якщо власник речей або документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, може бути зацікавлений у їх поверненні, прокурор зобов'язаний повідомити його про наявність таких речей або документів у розпорядженні прокурора та з'ясувати, чи бажає він їх повернути. Допустимість дій, передбачених цією частиною, та час їх вчинення визначаються прокурором з урахуванням

необхідності забезпечення прав та законних інтересів осіб, а також запобігання завданню шкоди для кримінального провадження (ч. 3 ст. 255 КПК).

17. Знищення відомостей, речей та документів здійснюється під контролем прокурора (ч. 5 ст. 255 КПК).

18. Протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК).

19. Особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом (ч. 2 ст. 256 КПК).

20. Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 257 КПК).

21. Передання інформації, одержаної внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється тільки через прокурора (ч. 2 ст. 257 КПК).

Питання для обговорення:

1. Поняття, значення та види слідчих (розшукових) дій. Співвідношення слідчих і розшукових дій. Співвідношення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій. Загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій.

2. Допит. Допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні.

3. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. Участь законного представника, педагога, психолога або лікаря у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи.

4. Пред'явлення для впізнання особи, речей, трупа. Протокол пред'явлення для впізнання.

5. Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування.
6. Проникнення до житла чи іншого володіння особи.
7. Обшук, умови та порядок проведення обшуку житла чи іншого володіння особи.
8. Огляд місцевості, приміщення, речей та документів.
9. Огляд трупа. Огляд трупа, пов'язаний з екстумацією.
10. Слідчий експеримент.
11. Освідування особи.
12. Підстави проведення експертизи. Обов'язкове проведення експертизи. Порядок залучення експерта стороною обвинувачення та стороною захисту. Отримання зразків для експертизи.

ТЕМА 11. НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

План

1. Аудіо-, відеоконтроль особи.
2. Накладення арешту на кореспонденцію.
3. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж.
4. Зняття інформації з електронних інформаційних систем.
5. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.
6. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу.
7. Спостереження за особою, річчю або місцем місцезнаходження радіоелектронного засобу.
8. Моніторинг банківських рахунків.
9. Аудіо-, відеоконтроль місця
10. Контроль за вчиненням злочину и
11. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації
12. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження

1. АУДІО-, ВІДЕОКОНТРОЛЬ ОСОБИ.

Аудіо-, відеоконтроль особи (ст.260 КПК) – це негласна слідча (розшукова) дія, відомості про факт та методи проведення якої не підлягають розголошенню та спрямована на отримання (збирання) доказів

або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться *шляхом* втручання у приватне спілкування, яке відбувається без відома особи, але на підставі ухвали слідчого судді.

Підставами для проведення аудіо-, відеоконтролю особи є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування (ч.1 ст. 260 КПК).

Метою проведення аудіо-, відеоконтролю особи є виявлення та фіксація розмов особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з діяльністю або місцем перебування особи (ч. 1 ст. 260 КПК). Вказана негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин (ч.2 ст.14 КПК).

Процесуальні підстави проведення - слідчий погоджує з прокурором клопотання про проведення вказаної слідчої (розшукової) дії та звертається до **слідчого судді**, останній виносить **ухвалу** про дозвіл на проведення вказаної негласної слідчої (розшукової) дії.

Засоби, що використовуються під час проведення аудіо-, відеоконтролю особи (ст.252 та ст.273 КПК):

1) проведення вказаної негласної слідчої (розшукової) дії повинно фіксуватися за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів даної негласної слідчої (розшукової) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відомчими нормативно-правовими актами.

Особи, які мають право проводити аудіо-, відеоконтроль особи (ч.6 ст.246 КПК України)

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;
 2) уповноважені оперативні підрозділи - за дорученням слідчого;
 3) інші особи - за рішенням слідчого чи прокурора, окрім адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру (конфіденційне співробітництво).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Аудіо-, відеоконтролю особи проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 258 КПК).

2. Клопотання про надання дозволу на проведення аудіо-, відеоконтролю особи слідчий суддя зобов'язаний розглянути протягом *шести годин* з моменту його отримання, за участю особи, яка його подала (ч.1 ст. 248 КПК).

3.Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення аудіо-, відеоконтролю особи не може перевищувати *два місяці* (ч. 1 ст. 249 КПК).

4. Строк проведення аудіо-, відеоконтролю особи може бути продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором на строк, який не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи (ч. 4 ст. 249 КПК).

5. Фіксація ходу і результатів вказаної негласної слідчої (розшукової) дії повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відповідати вимогам ст.252 та ст.104 КПК.

6. За результатами проведення аудіо-, відеоконтролю особи складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки (ч.1 ст. 252 КПК). Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається (ч. 3 ст. 254 КПК).

7. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору, який вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ч.3 ст.252 КПК).

8. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження (ч. 1 ст. 253 КПК).

Конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом. (ч. 2 ст. 253 КПК).

9. Протокол щодо проведення аудіо-, відеоконтролю особи, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК).

Особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки (ч. 2 ст. 256 КПК).

10. Якщо в результаті проведення аудіо-, відеоконтролю особи виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 257 КПК).

2. НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА КОРЕСПОНДЕНЦІЮ

Накладення арешту на кореспонденцію (ст.261 КПК) – це негласна слідча (розшукова) дія, відомості про факт та методи проведення якої не підлягають розголошенню та спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться *шляхом* накладення арешту на кореспонденцію особи без її відома.

Підставами для проведення накладення арешту на кореспонденцію є наявність достатніх відомостей вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування (ч. 2 ст. 261 КПК).

Мета проведення виявлення поштово-телеграфної кореспонденції певної особи іншим особам або інших осіб їй, що може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі

і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування (ст. 261 КПК).

Накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції (ч. 3 ст. 261 КПК).

Під кореспонденцією, передбаченою цією статтею, є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передання інформації між особами (ч. 4 ст. 261 КПК).

Процесуальні підстави проведення накладення арешту на кореспонденцію (ч. 1 ст. 246 та ст. 261 КПК):

1) якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб;

2) проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Засоби, що використовуються під час накладення арешту на кореспонденцію (ч. 1 ст. 262 КПК):

1) проведення вказаної негласної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних засобів;

2) фіксація ходу і результатів накладення арешту на кореспонденцію повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відомчими нормативно-правовими актами;

3) виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів.

Особи, які мають право проводити накладення арешту на кореспонденцію (ч. 6 ст. 246 КПК):

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;

2) уповноважені оперативні підрозділи - за дорученням слідчого;

3) інші особи - за рішенням слідчого чи прокурора, окрім адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру (конфіденційне співробітництво).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Накладення арешту на кореспонденцію проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором на підставі ухвали слідчого судді (ч. 1 ст. 261 КПК).

2. Клопотання про надання дозволу на накладення арешту на кореспонденцію слідчий суддя зобов'язаний розглянути протягом *шести*

годин з моменту його отримання, за участю особи, яка його подала (ч.1 ст.248 КПК).

3. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення накладення арешту на кореспонденцію не може перевищувати *два місяці* (ч.1 ст.249 КПК).

4. Строк проведення накладення арешту на кореспонденцію може бути продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, на строк, який не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи (ч. 4 ст. 249 КПК).

5. Процесуальна фіксація накладення арешту на кореспонденцію повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК та відповідати вимогам ст. 252 КПК.

6. За результатами проведення накладення арешту на кореспонденцію складається протокол огляду і виїмки кореспонденції (ст.262 КПК), до якого в разі необхідності долучаються додатки (ч.1 ст.252 КПК).

Відповідно до ч.2 ст.262 КПК України при виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути прийняте рішення про нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається (ч. 3 ст. 254 КПК).

7. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через *двадцять чотири години* з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються

прокурору, який вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ч. 3 та ч. 4 ст. 252 КПК).

8. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження (ч. 1 ст. 253 КПК).

Конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом. (ч. 2 ст. 253 КПК).

9. Протоколи, складені за результатами накладення арешту на кореспонденцію, а також інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів під час проведення вказаної негласної слідчої (розшукової) дії або вилучені під час їх проведення речі і документи, їх копії можуть використовуватися в доказуванні під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК).

Особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки (ч. 2 ст. 256 КПК).

10. Якщо в результаті проведення накладення арешту на кореспонденцію виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 257 КПК).

Процесуальні засоби, що використовуються під час огляду і виїмки кореспонденції (ч. 2 ст. 262 та ч. 1 ст. 273 КПК):

- 1) можливе залучення спеціаліста (ч. 1 ст. 262 КПК);
- 2) виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів;
- 3) створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій.

Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій оформлюється відповідним протоколом.

Особи, які мають право проводити огляд і виїмку кореспонденції (ч. 6 ст.246 КПК):

- 1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;
- 2) уповноважені оперативні підрозділи - за дорученням слідчого;
- 3) інші особи - за рішенням слідчого чи прокурора, окрім адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру (конфіденційне співробітництво).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію.

2. При виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути прийняте рішення про нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

3. У разі відсутності речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку про вручення оглянутої кореспонденції адресату.

4. Про кожен випадок проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції складається протокол згідно з вимогами КПК. У протоколі обов'язково зазначається, які саме відправлення були оглянуті, що з них вилучено і що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, з яких відправлень знято копії чи отримано зразки, а також про проведення інших дій, передбачених частиною другою цієї статті (ч. 4 ст. 262 КПК).

5. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через **двадцять чотири години** з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору, який вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК).

6. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч. 2 ст. 253 КПК).

7. Протокол щодо проведення огляду і виїмки кореспонденції, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення, речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК).

8. Якщо в результаті проведення огляду і виїмки кореспонденції виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 257 КПК).

3. ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) – це негласна слідча (розшукова) дія, відомості про факт та методи проведення якої не підлягають розголошенню та спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться шляхом застосування відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування.

Підставами для проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є наявність достатніх відомостей вважати, що за допомогою засобів транспортних телекомунікаційних мереж йде або буде відбуватися передача інформації, яка має значення для кримінального провадження.

Метою проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є відбір та фіксація змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування.

Підстави проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж :

- 1) якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб;
- 2) проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж **покладається** на уповноважені підрозділи органів національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань та органів безпеки. Керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді (ч. 4 ст. 263 КПК).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого погодженого з прокурором на підставі ухвали слідчого судді. (ст. 263 КПК України).

2. Клопотання про надання дозволу на проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж слідчий суддя зобов'язаний розглянути протягом **шести годин** з моменту його отримання, за участю особи, яка його подала (ч. 1 ст. 248 КПК).

3. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж не може перевищувати **два місяці** (ч. 1 ст. 249 КПК).

4. Строк проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж може бути продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, на строк, який не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи (ч. 4 ст. 249 КПК).

5. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування (ч. 2 ст. 263 КПК).

6. За результатами проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки (ч. 1 ст. 252 КПК). Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається (ч. 3 ст. 254 КПК).

Зміст інформації, що передається особами через транспортні телекомунікаційні мережі, з яких здійснюється зняття інформації, зазначається у протоколі про проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій. При виявленні в інформації відомостей, що мають значення для конкретного досудового розслідування, в протоколі відтворюється відповідна частина такої інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження знятої інформації.

7. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору, який вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК).

8. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч. 2 ст. 253 КПК).

9. Протокол щодо проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК).

10. Якщо в результаті проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному

провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 257 КПК).

4. ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК) – це негласна слідча (розшукова) дія, відомості про факт та методи проведення якої не підлягають розголошенню та спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться шляхом застосування відповідних технічних засобів відбору та фіксації змісту інформації в електронних інформаційних системах або їх частин.

Підставами для проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

Метою проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем є відбір та фіксація змісту інформації, що містяться в електронній інформаційній системі або їх частин, без відома її власника, володільця або утримувача.

Підстави проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем :

1) якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб;

2) проводяться переважно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Особи, які мають право проводити зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч. 6 ст.246 КПК):

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;

2) уповноважені оперативні підрозділи - за дорученням слідчого;

3) інші особи - за рішенням слідчого чи прокурора, окрім адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру (конфіденційне співробітництво).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Зняття інформації з електронних інформаційних систем проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, на підставі ухвали слідчого судді. Не потребує

дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ст. 263 КПК України).

2. Клопотання про надання дозволу на проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем слідчий суддя зобов'язаний розглянути протягом шести годин з моменту його отримання, за участю особи, яка його подала (ч. 1 ст. 248 КПК).

3. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем не може перевищувати **два місяці** (ч. 1 ст. 249 КПК).

4. Строк проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем може бути продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, на строк, який не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи (ч. 4 ст. 249 КПК).

5. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування (ч. 3 ст. 264 КПК).

6. За результатами проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки (ч. 1 ст. 252 КПК). Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається (ч. 3 ст. 254 КПК).

Зміст інформації, одержаної внаслідок здійснення зняття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, фіксується на відповідному носіїві особою, яка здійснювала зняття та зобов'язана забезпечити обробку, збереження або передавання інформації.

7. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору, який вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК).

8. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч. 2 ст. 253 КПК).

9. Протокол щодо проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК).

10. Якщо в результаті проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 257 КПК).

5. ОБСТЕЖЕННЯ ПУБЛІЧНО НЕДОСТУПНИХ МІСЦЬ, ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК) – це негласна слідча (розшукова) дія, відомості про факт та методи проведення якої не підлягають розголошенню та спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться шляхом таємного проникнення до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, у тому числі з використанням технічних засобів.

Підставами для проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи є наявність достатніх відомостей вважати, що будуть виявлені сліди вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речі і документи, що мають значення для досудового розслідування.

Мета проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ч. 1 ст. 267 КПК):

1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування;

- 2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів;
- 3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- 4) виявлення осіб, які розшукуються;
- 5) встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

Підстави проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ч. 1 ст. 246 КПК):

- 1) якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб;
- 2) проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Засоби, що використовуються під час проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ч. 1 ст.273 КПК):

- 1) виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів;
- 2) створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій.

Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій оформлюється відповідним протоколом.

Особи, які мають право проводити обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ч. 6 ст. 246 КПК):

- 1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;
- 2) уповноважені оперативні підрозділи - за дорученням слідчого;
- 3) інші особи - за рішенням слідчого чи прокурора, окрім адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру (конфіденційне співробітництво).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, на підставі ухвали слідчого судді (ч. 4 ст. 267 КПК).

2. Клопотання про надання дозволу на проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи слідчий суддя зобов'язаний розглянути протягом **шести годин** з моменту його отримання, за участю особи, яка його подала (ч. 1 ст. 248 КПК).

3. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи не може перевищувати два місяці (ч. 1 ст. 249 КПК).

4. Строк проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи може бути продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, на строк, який не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи (ч. 4 ст. 249 КПК).

5. За результатами проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки (ч. 1 ст. 252 КПК). Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається (ч. 3 ст. 254 КПК).

6. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через **двадцять чотири години** з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору, який вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК).

7. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч. 2 ст. 253 КПК).

8. Протокол щодо проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК).

9. Якщо в результаті проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути

використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 257 КПК).

6. УСТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ РАДІОЕЛЕКТРОННОГО ЗАСОБУ

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК) – це негласна слідча (розшукова) дія, відомості про факт та методи проведення якої не підлягають розголошенню та спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться *шляхом* застосування технічних засобів у системі зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку.

Підставами для установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

Метою установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ч. 1 ст. 268 КПК) є локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу систем зв'язку, та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу можливе у випадку, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч. 1 ст. 246 КПК).

Засоби, що використовуються під час установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ч. 1 ст. 273 КПК):

- 1) виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів;
- 2) створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій.

Особи, які мають право на установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу(ч. 6 ст. 246 КПК):

- 1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;
- 2) дізнавач, який здійснює досудове розслідування кримінальних проступків;

2) уповноважені оперативні підрозділи - за дорученням слідчого, дізнавача;

3) інші особи - за рішенням слідчого, дізнавача чи прокурора, окрім адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру (конфіденційне співробітництво).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, дізнавача, погодженого з прокурором, на підставі ухвали слідчого судді (ч. 4 ст. 267 КПК). В ухвалі слідчого судді про дозвіл на встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання.

2. У виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу може бути розпочато до постановлення ухвали слідчого судді за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді (ч. 4 ст. 268 КПК).

Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з загальними вимогами КПК (ч. 2 ст. 250 КПК).

Виконання будь-яких дій з проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинно бути негайно припинено, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація повинна бути знищена (ч. 4 ст. 267 КПК).

3. Клопотання про надання дозволу на установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу слідчий суддя зобов'язаний розглянути протягом **шести годин** з моменту його отримання, за участю особи, яка його подала (ч. 1 ст. 248 КПК).

4. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу не може перевищувати **два місяці** (ч. 1 ст. 249 КПК).

5. Строк установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу може бути продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, дізнавача, погодженого з прокурором, на строк, який не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи (ч. 4 ст. 249 КПК).

6. За результатами установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки (ч. 1 ст. 252 КПК). Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається (ч. 3 ст. 254 КПК).

7. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через **двадцять чотири години** з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору, який вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК).

8. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч. 2 ст. 253 КПК).

9. Протокол щодо установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК).

10. Якщо в результаті установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу будуть виявлені ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому

кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 257 КПК).

7. СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ, РІЧЧЮ АБО МІСЦЕМ

Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК) - це негласна слідча (розшукова) дія, відомості про факт та методи проведення якої не підлягають розголошенню та спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться *шляхом* візуального спостереження за певними об'єктами або візуального спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження.

Підставами для проведення спостереження за особою, річчю або місцем є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

Мета проведення спостереження за особою, річчю або місцем (ч. 1 ст. 269 КПК) є:

1) пошук під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях, виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування;

2) фіксація під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях, виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів;

3) перевірка під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях, виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Підстави проведення спостереження за особою, річчю або місцем (ч. 1 ст. 246 КПК):

1) якщо відомості про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях, неможливо отримати в інший спосіб;

2) проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Засоби, що використовуються проведення спостереження за особою, річчю або місцем (ч. 1 ст.273 КПК України):

- 1) виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів;
- 2) створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій.

Особи, які мають право проводити спостереження за особою, річчю або місцем (ч. 6 ст. 246 КПК):

- 1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;
- 2) уповноважені оперативні підрозділи – за дорученням слідчого;
- 3) інші особи – за рішенням слідчого чи прокурора, окрім адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру(конфіденційне співробітництво).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Спостереження за особою, річчю або місцем проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого погодженого з прокурором на підставі ухвали слідчого судді (ч. 4 ст. 267 КПК).

2. Спостереження за особою до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора лише у випадку, передбаченому ч. 1 ст. 250 КПК. Виконання будь-яких дій з проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинно бути негайно припинено, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація повинна бути знищена (ч. 4 ст. 267 КПК).

3. Слідчий суддя розглядає клопотання згідно з загальними вимогами КПК України (ч. 2 ст. 250 КПК). Клопотання про надання дозволу на спостереження за особою, річчю або місцем слідчий суддя зобов'язаний розглянути протягом **шести годин** з моменту його отримання, за участю особи, яка його подала (ч. 1 ст. 248 КПК).

4. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення спостереження за особою, річчю або місцем не може перевищувати **два місяці** (ч. 1 ст. 249 КПК).

5. Строк проведення спостереження за особою, річчю або місцем може бути продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, на строк, який не може

перевищувати максимальні строки досудового розслідування. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи (ч. 4 ст. 249 КПК).

6. За результатами проведення спостереження за особою, річчю або місцем складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки (ч. 1 ст. 252 КПК). Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається (ч. 3 ст. 254 КПК).

7. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через **двадцять чотири години** з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору, який вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК).

8. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч. 2 ст. 253 КПК).

9. Протокол щодо проведення спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК).

10. Якщо в результаті проведення спостереження за особою, річчю або місцем виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 257 КПК).

8. МОНІТОРИНГ БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ

Моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК) – це негласна слідча (розшукова) дія, відомості про факт та методи проведення якої не підлягають розголошенню та спрямована на отримання (збирання) доказів

або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

За наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК, для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків.

Згідно з ухвалою слідчого судді про моніторинг банківських рахунків банк зобов'язаний надавати Національному антикорупційному бюро України в поточному режимі інформацію про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках.

Слідчий суддя в ухвалі про моніторинг банківських рахунків повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність. На підставі ухвали слідчого судді керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити усіх її працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність.

Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, повинна доводитися до відома Національного антикорупційного бюро України до виконання відповідної операції, а у разі неможливості - негайно після її виконання.

9. АУДІО-, ВІДЕОКОНТРОЛЬ МІСЦЯ

Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК) – це негласна слідча (розшукова) дія, відомості про факт та методи проведення якої не підлягають розголошенню та спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча (розшукова) дія проводиться шляхом прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб.

Підставами для проведення аудіо-, відеоконтролю місця є наявність достатніх відомостей про те, що розмови і поведінка осіб всередині публічно доступних місць, а також інші події, що там

відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

Мета проведення аудіо-, відеоконтролю місця (ч. 1 ст. 270 КПК) полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб

Підстави проведення аудіо-, відеоконтролю місця (ч. 1 ст. 270КПК):

1) якщо відомості щодо розмови і поведінка осіб у всередині публічно доступних місць, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження, неможливо отримати в інший спосіб;

2) проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Засоби, що використовуються під час проведення аудіо-, відеоконтролю місця (ч. 1 ст. 273 КПК):

1) виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів;

2) створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій.

Особи, які мають право проводити спостереження за особою, річчю або місцем (ч. 6 ст. 246 КПК):

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;

2) уповноважені оперативні підрозділи - за дорученням слідчого;

3) інші особи - за рішенням слідчого чи прокурора, окрім адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру (конфіденційне співробітництво)

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Аудіо-, відеоконтроль місця проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, на підставі ухвали слідчого судді (ч.2 ст. 270 КПК).

2. Клопотання про надання дозволу на проведення аудіо-, відеоконтролю місця слідчий суддя зобов'язаний розглянути протягом **шести годин** з моменту його отримання, за участю особи, яка його подала (ч. 1 ст. 248 КПК).

3. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення аудіо-, відеоконтролю місця не може перевищувати **два місяці** (ч. 1 ст. 249 КПК).

4. Строк проведення аудіо-, відеоконтролю місця може бути продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, на строк, який не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи (ч. 4 ст. 249 КПК).

5. За результатами проведення аудіо-, відеоконтролю місця складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки (ч. 1 ст. 252 КПК). Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається (ч. 3 ст. 254 КПК).

6. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору, який вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК).

7. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч. 2 ст. 253 КПК).

8. Протокол щодо проведення аудіо-, відеоконтролю місця, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК).

9. Якщо в результаті проведення аудіо-, відеоконтролю місця виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 257 КПК).

10. КОНТРОЛЬ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

Контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК) – це негласна слідча (розшукова) дія, відомості про факт та методи проведення якої не підлягають розголошенню та спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча (розшукова) дія проводиться **шляхом**:

- 1) контрольованої поставки;
- 2) контрольованої та оперативної закупки;
- 3) спеціального слідчого експерименту;
- 4) імітування обстановки злочину.

Контроль за вчиненням злочину не проводиться, якщо внаслідок таких дій неможливо повністю запобігти:

- 1) посягання на життя або заподіяння особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень;
- 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей;
- 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини;
- 4) екологічній або техногенній катастрофі.

Підставами для проведення контролю за вчиненням злочину є наявність достатніх відомостей вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин.

Мета проведення контролю за вчиненням злочину (ч. 1 ст. 271 КПК) полягає у запобіганні вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

Підстави проведення контролю за вчиненням злочину (ч. 1 ст. 246 КПК):

- 1) якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб;
- 2) проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Засоби, що використовуються під час проведення контролю за вчиненням злочину (ч. 1 ст. 273 КПК):

- 1) виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів;
- 2) створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій.

Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій оформлюється відповідним протоколом.

Особи, які мають право проводити контроль за вчиненням злочину (ч. 6 ст. 246 КПК)

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;
 2) уповноважені оперативні підрозділи - за дорученням слідчого;
 3) інші особи - за рішенням слідчого чи прокурора, окрім адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру (конфіденційне співробітництво).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Контроль за вчиненням злочину проводиться за постановою прокурора (ч. 7 ст. 271 КПК).

Якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді.

2. Постанова прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину дії повинна містити:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) правову кваліфікацію злочину із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України;

3) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводитиметься негласна слідча (розшукова) дія;

4) початок, тривалість і мету негласної слідчої (розшукової) дії;

5) відомості про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію;

6) обґрунтування прийнятої постанови, у тому числі обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;

7) вказівку на вид негласної слідчої (розшукової) дії, що проводиться;

8) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину;

9) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

3. Строк дії постанови прокурора про дозвіл на проведення контролю за вчиненням злочину не може перевищувати *два місяці* (ч. 1 ст. 249 КПК).

4. Строк проведення контролю за вчиненням злочину може бути продовжений прокурором, - до вісімнадцяти місяців (ч. 5 ст. 246 КПК).

5. За результатами проведення контролю за вчиненням злочину складається протокол, до якого даються речі і документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії (ч. 4 ст. 271 КПК). Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається (ч. 3 ст. 254 КПК). Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи (ч. 4 ст. 271 КПК).

6. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через **двадцять чотири години** з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору, який вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК).

7. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч. 2 ст. 253 КПК).

8. Протокол щодо проведення контролю за вчиненням злочину, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК).

9. Якщо в результаті проведення контролю за вчиненням злочину виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 257 КПК).

10. Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні (ч. 3 ст. 272 КПК).

11. ВИКОНАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ З РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК) – це негласна слідча (розшукова) дія, відомості про факт та методи проведення якої не підлягають розголошенню та спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча (розшукова) дія проводиться шляхом отримання відомостей, речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування..

Підставами для виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації є отримання відомостей, речей і документів, які мають значення для досудового розслідування (ч. 1 ст. 272 КПК).

Мета виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 1 ст. 272 КПК) полягає в отриманні відомостей, речей і документів, які мають значення для досудового розслідування

Підстави проведення виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 1 ст. 272 КПК):

1) якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб;

2) проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Особи, які мають право на виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 6 ст. 246 КПК):

1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;

2) уповноважені оперативні підрозділи - за дорученням слідчого;

3) інші особи - за рішенням слідчого чи прокурора, окрім адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру (конфіденційне співробітництво).

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора із збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу (ч. 2 ст. 272 КПК).

2. У постанові, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК, зазначається: 1) обґрунтування меж спеціального завдання; 2) використання спеціальних несправжніх (імітаційних) засобів.

3. Строк виконання спеціального завдання не може перевищувати шість місяців (ч.4 ст. 272 КПК України) а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування (ч. 4 ст. 272 КПК).

4. За результатами виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки (ч. 1 ст. 252 КПК). Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається (ч. 3 ст. 254 КПК).

5. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через **двадцять чотири години** з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору, який вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК).

6. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч. 2 ст. 253 КПК).

7. Протокол щодо виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, аудіо-або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК).

8. Якщо в результаті виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 257 КПК).

12. НЕГЛАСНЕ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 267 КПК) – це негласна слідча (розшукова) дія, відомості про факт та методи проведення якої не підлягають розголошенню та спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Вказана слідча дія проводиться шляхом таємного отримання зразків для порівняльного дослідження.

Підставами для проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження є наявність достатніх відомостей вважати, що за допомогою отримання зразків буде проведена порівняльна експертиза, в ході якої можна буде встановити приналежність відповідних об'єктів конкретній особі або виявити нові докази по кримінальному провадженні, що вказують на можливість досягнення її мети.

Метою проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження є призначення експертизи (ч. 1 ст. 245 КПК).

Підстави проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ч. 1 ст. 246 КПК):

- 1) якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб;
- 2) проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Засоби, що використовуються під час проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ч. 1 ст. 273 КПК України):

- 1) виготовлення та використання спеціально виготовлених речей документів;

2) створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій.

Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій оформлюється відповідним протоколом.

Особи, які мають право на проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ч. 6 ст. 246 КПК):

- 1) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів;
- 2) уповноважені оперативні підрозділи - за дорученням слідчого;
- 3) інші особи - за рішенням слідчого чи прокурора;
- 4) суд, якщо проведення експертизи доручено судом;
- 5) спеціалістом, залученим за дорученням суду.

Процесуальний порядок проведення та фіксації ходу і результатів:

1. Проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, проводиться за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 274 КПК). У клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати.

2. Клопотання про надання дозволу на проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження слідчий суддя зобов'язаний розглянути протягом **шести годин** з моменту його отримання, за участю особи, яка його подала (ч. 1 ст. 248 КПК).

3. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, не може перевищувати **два місяці** (ч. 1 ст. 249 КПК).

4. Строк проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, може бути продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, на строк, який не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи (ч. 4 ст. 249 КПК).

5. За результатами проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, складається протокол, до

якого в разі необхідності долучаються додатки (ч. 1 ст. 252 КПК). Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається (ч. 3 ст. 254 КПК).

6. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через **двадцять чотири години** з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору, який вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК).

7. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч. 2 ст. 253 КПК).

8. Протокол щодо проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та отримані зразки можуть використовуватися в доказуванні під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК).

9. Повторне отримання зразків здійснюється відкрито згідно з правилами цього Кодексу, якщо втрачається необхідність зберігати таємницю щодо факту дослідження попередніх зразків, отриманих негласно.

Питання для обговорення:

1. Поняття, особливості та види негласних слідчих (розшукових) дій. Негласні слідчі і негласні розшукові дії. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії, суб'єкти, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; використання конфіденційного співробітництва.

2. Порядок отримання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Фіксування ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій.

3. Повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії.

4. Заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Заходи щодо захисту інформації, яка не використовується у кримінальному провадженні. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у

доказуванні та в інших цілях або передання інформації. Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

5. Засада невтручання у приватне спілкування. Втручання у приватне спілкування у ході кримінального провадження як виняток з цієї засади (Загальні положення про втручання у приватне спілкування; види втручання у приватне спілкування: аудіо-, відео контроль особи; накладення арешту на кореспонденцію та її огляд і виїмка; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних систем).

6. Фіксація та збереження інформації, знятої з транспортних телекомунікаційних мереж і електронних інформаційних систем. Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів. Збереження інформації, отриманої внаслідок втручання у приватне спілкування).

7. Інші види негласних слідчих (розшукових) дій: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем; моніторинг банківських рахунків, аудіо-, відеоконтроль місця; контроль за вчиненням злочину та його види; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

ТЕМА 12. ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ. ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ. ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

План

1. Поняття, зміст та значення повідомлення особи про підозру
2. Зміст і форма письмового повідомлення про підозру
3. Порядок повідомлення про підозру. допит підозрюваного
4. Зміна повідомлення про підозру

1. ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ

Повідомлення про підозру – це одне із важливих процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням з прокурором до закінчення розслідування у кримінальному провадженні. В цьому процесуальному рішенні на основі доказів, зібраних у ході проведення досудового розслідування, конкретна особа стає набуває статусу підозрюваного.

Акт повідомлення особи про підозру має важливе юридичне значення:

1. Він служить одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

2. Обґрунтована підозра дозволяє призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

3. Акт повідомлення особи про підозру є початковим моментом реалізації функції обвинувачення.

4. Акт повідомлення особи про підозру є початковим моментом забезпечення кримінальної відповідальності особи, винуватої у вчиненні кримінального правопорушення.

5. Після повідомлення особи про підозру процесуальне становище даної особи погіршується (її можна оголосити в розшук, відсторонити від займаної посади тощо).

Юридичне значення акту повідомлення особи про підозру складається також із того, що в стадії досудового розслідування настає новий етап, пов'язаний з тим, що в процесі досудового розслідування накопичено достатньо доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення конкретної особи. Ця підозра вперше чітко сформульована в офіційному документі - повідомленні особи про підозру. В ній слідчий дає першопочатковий висновок про наявність і суть кримінально-караного діяння, вчиненого конкретною особою.

Вимога всебічності, повноти і неупередженості розслідування (ч. 2 ст. 9 КПК) не усувається після повідомлення особи про підозру. Подальше розслідування може привести до встановлення обставин, які виключають кримінальну відповідальність особи, або інших підстав до закінчення досудового розслідування щодо цієї особи, до виявлення нових осіб, які вчинили або є причетними до вчинення кримінального правопорушення.

Після повідомлення особі про підозру слідчий набуває права застосувати до підозрюваного заходи забезпечення кримінального провадження:

- 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід;
- 2) накладення грошового стягнення;
- 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
- 4) відсторонення від посади;
- 4-1) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 5) тимчасовий доступ до речей і документів;
- 6) тимчасове вилучення майна;
- 7) арешт майна;
- 8) затримання особи;
- 9) запобіжні заходи.

Прийняте рішення щодо повідомлення особи про підозру не означає, що мета розслідування досягнута і його можна закінчити. Потрібно ще допитати підозрюваного щодо винесеного йому повідомлення про підозру, перевірити його показання, а при необхідності - виконати інші процесуальні дії. Якщо з врахуванням перевірки показань підозрюваного і інших даних, отриманих у ході подальшого розслідування, доказів для висновків про вину підозрюваного може бути недостатньо або буде встановлена його невинуватість, кримінальне переслідування має бути закінчено на підставі, передбаченою ст. 284 КПК.

Слідчий, складаючи повідомлення особи про підозру, викладає в ній свою власну думку про винуватість особи, яка склалася у нього на підставі оцінки тих доказів, що є в кримінальному провадженні на момент прийняття такого рішення. І наявність цього акту ще не означає офіційного визнання особи винуватою від імені держави. Висновок про винуватість хоч і є офіційним, але все ж таки це особиста (суб'єктивна) думка слідчого про наявність підстав покладення на певну особу кримінальної відповідальності згідно конкретної кримінально-правової норми.

Підозрюваний, відповідно до принципу презумпції невинуватості, вважається невинуватим до того часу, доки його винуватість не доведена у встановленому законом порядку.

Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у наступних випадках:

1. У разі затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення.

Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою

службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання.

Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

2. У разі обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів.

Запобіжними заходами є: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою.

Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи.

Запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження - судом за клопотанням прокурора.

3. У разі наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Під достатніми доказами відносно акту повідомлення особи про підозру слід розуміти достовірні відомості, зібрані, перевірені і оцінені слідчим у встановленому законом порядку, які в своїй сукупності приводять до єдиного висновку на даний момент розслідування про те, що конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення, яке передбачене Кримінальним кодексом України, і не підлягає звільненню від відповідальності за нього.

При цьому повідомлення особи про підозру повинно базуватися не на простій сукупності доказів, а на їх системі. Якщо немає системи доказів, а є лише окремі докази винуватості що не узгоджуються з іншими, значить не можна приймати рішення про повідомлення особи про підозру.

Важливу роль у вирішенні питання про наявність достатніх доказів для повідомлення особи про підозру відіграє внутрішнє переконання слідчого у винуватості цієї особи. Висновок слідчого про наявність достатніх доказів для повідомлення особи про підозру представляє собою результат оцінки визначеної сукупності доказів. А докази повинні оцінюватися не інакше як за внутрішнім переконанням.

2. ЗМІСТ І ФОРМА ПИСЬМОВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

На погляд українських вчених, підозра є складовою частиною, одним з елементів обвинувачення. Не тільки затримання, а й застосування всіх видів запобіжних заходів є елементами функції обвинувачення, оскільки вони застосовуються у зв'язку з підозрою і конкретним фактом, який викриває особу у вчиненні кримінального правопорушення. Слідчий, прокурор вважають, що підозрювана особа чимось пов'язана із вчиненням злочинном, тобто не виключається можливість вчинення нею цього злочину. І, зрештою, коли людина в чомусь підозрюється, то, природно, її в чомусь обвинувачують. Інакше бути не може.

Коли мова йде про процесуальний порядок виконання будь-якого процесуального акту, то на увазі мається сукупність ознак, які характеризують: суб'єкта, що здійснює цей акт; процесуальні документи, якими він оформлюється; строки, в які повинні бути вирішені необхідні процесуальні дії, процедуру виконання цих дій; спеціальні заходи, які застосовуються для забезпечення прав і законних інтересів осіб, яких стосується даний акт.

Письмове повідомлення особи про підозру особи складає прокурор або слідчий, дізнавач за погодженням з прокурором.

Відповідно до статті 277 КПК письмове повідомлення має містити такі відомості:

- 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
- 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;
- 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- 4) зміст підозри;
- 5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;
- 7) права підозрюваного;
- 8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Закон чітко не встановлює, коли саме слідчий та/або прокурор повинен повідомити особу про підозру при наявності достатніх доказів для

цього, надаючи стороні обвинувачення право вирішити це питання самостійно, керуючись внутрішнім переконанням. Однак слід вказати на те, що штучне затягування з повідомленням про підозру обмежує не лише процесуальні, але й конституційні права особи, яка своєчасно не набуває адекватного її реальному становищу правового статусу. Крім того, при тлумаченні ч. 1 ст. 276 КПК слід звернути увагу на імперативність її припису про те, що повідомлення про підозру обов'язково здійснюється при наявності достатньої доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

3. ПОРЯДОК ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ. ДОПИТ ПІДОЗРЮВАНОВОГО

Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення прокурором або слідчим, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, тобто шляхом виклику або приводу. Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше 24 годин з моменту її затримання.

У випадку, якщо особі не вручено повідомлення про підозру після спливу 24 годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню.

Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Якщо підозрюваний, який був у встановленому КПК порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього може бути накладено грошове стягнення, застосовано привід. Рішення про здійснення приводу приймається слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, про що постановляється ухвала.

Ухвала про здійснення приводу оголошується особі, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу.

Особа, рішення про здійснення приводу якої прийнято слідчим суддею, зобов'язана прибути до місця виклику в зазначений в ухвалі про здійснення приводу час у супроводі особи, яка виконує ухвалу. У разі неможливості здійснення приводу особа, яка виконує ухвалу про

здійснення приводу, повертає її до суду з письмовим поясненням причин невиконання.

Згідно зі ст. 481 КПК особливий порядок письмового повідомлення про підозру здійснюється:

1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові - Генеральним прокурором, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;

2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику - Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

3) судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України - Генеральним прокурором або його заступником;

4) судді Вищого антикорупційного суду – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

5) Генеральному прокурору - заступником Генерального прокурора.

Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник регіональної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним ч. 1 цієї статті, у порядку, передбаченому ч. 1 і 2 статті 278 КПК.

Допит підозрюваного. Допит підозрюваного, хоча й не передбачений як обов'язковий етап повідомлення про підозру, однак може бути розглянутий із вказівкою на те що його проведення у найкоротші строки після повідомлення про підозру сприятиме повноті встановлення обставин кримінального правопорушення а також ефективній реалізації підозрюваним права на захист.

Допит підозрюваного є слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на одержання від підозрюваного показань зі змісту підозри, а також з приводу всіх інших відомих йому обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

Перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту.

Допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому - понад вісім годин на день.

У разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви.

Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис.

Слідчий може допитати підозрюваного за місцем проведення досудового слідства, а при необхідності і за місцем перебування підозрюваного, тобто за місцем його проживання, роботи, навчання, лікування, попереднього ув'язнення.

Допит підозрюваного проводиться, як правило, вдень. Допит у нічний час (22.00-6.00) можливий лише у виняткових випадках, наприклад за клопотанням самого підозрюваного, який раніше відмовився давати показання взагалі, що має бути відмічено в протоколі допиту і засвідчено підписом підозрюваного; у разі виявлення під час проведених у цей же час інших слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку, відомостей про вчинення найближчим часом нових злочинів його співучасниками, а також в інших випадках, коли наслідком зволікання з проведенням допиту може бути втрата письмових і речових доказів, ухилення від слідства осіб, причетних до вчинення злочину.

Підозрювані допитуються окремо. Слідчий повинен вживати заходів, щоб підозрювані в одному ж і тому кримінальному провадженні не могли спілкуватися між собою: викликати кожного з них на певний час; дати вказівку адміністрації місця досудового ув'язнення про окреме утримання підозрюваних.

Підозрюваний не попереджається про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань, бо давати показання - це його процесуальне право.

Слідчий вислуховує показання підозрюваного і в разі необхідності ставить йому запитання для конкретизації і деталізації з'ясовуваних обставин кримінального провадження, визначення ролі даного підозрюваного та його співучасників у вчиненні злочину, для перевірки

алібі підозрюваного, про яке він заявляє, для виявлення кола можливих джерел доказів..

Протокол допиту підозрюваного повинен бути оформлений відповідно до вимог ст. 104 і 224 КПК.

Показання підозрюваного й відповіді на поставлені запитання викладаються від першої особи і по можливості дослівно, за винятком нецензурних виразів і образливих слів. Жаргонні звороти заносяться до протоколу з роз'ясненням їх значення.

Після закінчення допиту слідчий пред'являє протокол підозрюваному для особистого ознайомлення. На прохання підозрюваного він може бути прочитаний йому слідчим, про що зазначається в протоколі. Всі доповнення і поправки до протоколу, запропоновані підозрюваним, підлягають обов'язковому занесенню до цього документа.

Протокол підписують підозрюваний і слідчий. Якщо протокол написаний на кількох сторінках, підозрюваний і перекладач, якщо він брав участь у допиті, підписують кожен сторінку окремо. Коли в допиті підозрюваного брали участь прокурор, начальник слідчого підрозділу, старший слідчої групи, експерт, спеціаліст, захисник або інші особи, вони також підписують протокол.

На прохання підозрюваного йому надається можливість написати свої показання власноручно, про що робиться відмітка в протоколі допиту. Слідчий, ознайомившись з письмовими показаннями підозрюваного, може поставити йому додаткові запитання, які разом з відповідями на них заносяться до протоколу.

Якщо підозрюваний відмовився підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності – понятих.

До протоколу допиту підозрюваного можуть додаватися різні схеми, замальовки та пояснення до них, виконані підозрюваним у ході допиту і підписані підозрюваним і слідчим.

4. ЗМІНА ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Під час досудового розслідування після повідомлення особі про підозру можуть бути отримані нові докази, які тягнуть необхідність зміни

повідомлення особі про підозру. Може бути також дана інша оцінка вже відомим доказам.

У випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний виконати дії щодо вручення письмового повідомлення особі про підозру, передбачені ст. 278 КПК. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор.

Зміна – це поправка, яка змінює що-небудь попереднє. Зміна повідомлення про підозру в широкому розумінні цього поняття полягає у: 1) не підтвердженні частини повідомлення про підозру; 2) доповненні повідомлення про підозру; 3) зміні повідомлення про підозру.

Доповнення повідомлення про підозру необхідне у тих випадках, коли в процесі розслідування, після повідомлення про підозру, з'ясовуються нові факти злочинної діяльності особи. Додаткові обставини можуть обумовити підозру у новому кримінальному правопорушенні або заміну підозри в одному кримінальному правопорушенні на підозру в іншому.

Доповнення повідомлення про підозру може привести до зміни кваліфікації. Тому слідчий, при необхідності доповнити повідомлення про підозру, повинен скласти нове повідомлення про підозру особи та вручити їй це повідомлення.

Зміна повідомлення про підозру (у вузькому розумінні цього поняття) може обумовлюватися виявленням обставин, які змінюють характер відомостей, викладених в попередньому повідомленні про підозру. Можуть бути уточнені фактичні обставини вчиненого (місце, час, спосіб діяння, характер і розмір шкоди і т. ін.), виправлена раніше допущена помилка або неточність формулювання підозри.

При необхідності змінити або доповнити повідомлення про підозру слід мати на увазі, що нове повідомлення про підозру має бути узагальненим і виноситися не в доповнення до попередніх повідомлень, а замість раніше складених повідомлень про підозру. У цьому випадку раніше винесене повідомлення про підозру, яке залишається в матеріалах провадження, втрачає свою силу.

Такий порядок дозволить підозрюваному більш повно реалізувати своє право на захист. Ознайомившись з актом, який містить повідомлення про підозру у повному обсязі, підозрюваний має можливість глибше і ясніше усвідомити суть підозри, яку важко було б досягти, якби підозра була «розкидана» по окремих повідомленнях про підозру.

Допит підозрюваного повинен проводитися слідчим у повному обсязі за всіма викладеними в повідомленні епізодами злочину, а не тільки відносно змін чи доповнень повідомлення про підозру порівняно з попереднім. Це обумовлюється тим, що зміни і доповнення повідомлення про підозру можуть вплинути на позицію підозрюваного по відношенню до всієї підозри загалом, чи будь якої її частини. Підозрюваний може змінити або доповнити свої показання, що має бути зафіксовано в протоколі його допиту. Додержання рекомендованого порядку дозволить у випадку необхідності своєчасно перевірити нові доводи підозрюваного.

Питання для обговорення:

1. Поняття, ознаки, значення та випадки повідомлення про підозру. Зміст, вручення та зміна повідомлення про підозру.
2. Підстави та порядок зупинення досудового розслідування.
3. Розшук підозрюваного.
4. Відновлення досудового розслідування.
5. Загальні положення продовження строку досудового розслідування.
6. Порядок продовження строку досудового розслідування.
7. Задоволення та відмова у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування.

ТЕМА 13. ЗУПИНЕННЯ ТА ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

План

1. Поняття, підстави зупинення та відновлення досудового розслідування, їх процесуальне оформлення.
2. Поняття і види закінчення досудового розслідування. підстави і процесуальний порядок закриття кримінального провадження.
3. Підстави і процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності.
4. Закінчення досудового розслідування при наявності достатніх доказів для складання обвинувального акта. обвинувальний акт: значення, структура і зміст.

5. Підстави і процесуальний порядок направлення до суду клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

1. ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ЗУПИНЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ЇХ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ

Відповідно до Конституції України, кримінального процесуального законодавства та інших нормативних актів України, що регулюють діяльність органів досудового розслідування, на останніх, крім обов'язків швидко, повно, всебічно та об'єктивно проводити розслідування, також покладено й обов'язок суворого дотримання законності при здійсненні розслідування та прийнятті процесуальних рішень.

В процесі провадження органи досудового розслідування не завжди мають можливість закінчити розслідування в формі прийняття рішення про направлення справи до суду з обвинувальним актом або прийняти інше кінцеве рішення. Іноді виникають обставини, які тягнуть за собою зупинення провадження в кримінальному провадженні.

Зупинення досудового розслідування - це тимчасове вимушене припинення провадження слідчих (розшукових) та окремих процесуальних дій у кримінальному провадженні внаслідок появи передбачених у ст. 280 КПК обставин, за яких досудове розслідування не може бути закінченим.

Відповідно до ст. 280 КПК досудове розслідування може бути зупинене після повідомлення про підозру у разі, якщо:

- 1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;
- 2) оголошено в розшук підозрюваного;
- 3) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;
- 4) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Приведений перелік підстав зупинення досудового розслідування, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Будь-які інші обставини, що перешкоджають закінченню досудового розслідування, наприклад: хвороба потерпілого, свідка,

експерта, тривале відрадження підозрюваного, або необхідність тривалого часу для проведення експертизи, законодавцем, як підстави зупинення провадження у справі, не передбачені. Тому за наявності зазначених обставин розслідування повинно продовжуватись, а якщо строк досудового розслідування закінчується, слідчий повинен порушити перед відповідним прокурором клопотання про продовження строку розслідування.

Таким чином, лише за наявності однієї з чотирьох зазначених в ст. 280 КПК підстав досудове розслідування може бути зупинено.

Слідчий, дізнавач повинен вжити необхідні заходи щодо з'ясування всіх обставин вчиненого злочину і зібрання в достатній кількості доказів у справі, бо якщо з часу зупинення розслідування і до моменту його відновлення пройде багато часу, то сліди злочину й інші докази по справі можуть зникнути: людська пам'ять не досконала і свідки можуть забути істотні для справи дані та обставини; в свою чергу експерт в зв'язку з неповнотою зібраних матеріалів не зможе дати висновок тощо. Невиконання цієї вимоги може призвести до того, що на час затримання підозрюваного зібрати деякі докази буде важко або зовсім неможливо.

Провадження за підставою, передбаченою п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК, може бути зупинено за наявності таких **умов**:

- 1) особу повідомлено про підозру;
- 2) хвороба підозрюваного є тяжкою;
- 3) хвороба має тимчасовий, а не хронічний характер. Це означає, що вона піддається лікуванню, а тому можна очікувати одужання підозрюваного;
- 4) захворювання підозрюваного повинно бути підтверджене медичним висновком, який засвідчує лікар, що працює в лікувальній установі, або висновком судово-медичної чи судово-психіатричної експертизи;

5) виконані всі слідчі (розшукові) та процесуальні дії, провадження яких можливе за відсутності хворого підозрюваного, вжито всіх можливих заходів до знайдення, отримання та збереження всіх доказів у справі.

Рішення про зупинення досудового розслідування на підставі п. 2. ч. 1 ст. 280 КПК приймається, якщо виконані наступні процесуальні **умови**:

- 1) у справі зібрані достатні та неспростовні докази, які вказують на те, що кримінальне правопорушення вчинено певною особою;
- 2) особу повідомлено про підозру;

3) виконані всі слідчі (розшукові) дії, провадження яких можливе за відсутності підозрюваного, вжито всіх можливих заходів до знайдення, отримання та збереження всіх доказів у справі;

4) встановлено, що підозрюваний переховується від органів досудового розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності;

5) вжито всіх заходів щодо встановлення місцезнаходження підозрюваного, але його не вдалося встановити.

Розшук підозрюваного. Слідчий має право оголосити розшук підозрюваного, а якщо є для того підстави, то й прийняти рішення про направлення клопотання до суду про дозвіл на затримання підозрюваного. Розшук може бути оголошено як під час досудового розслідування, так і одночасно з його зупиненням (ст. 281 КПК).

Про оголошення розшуку підозрюваного, слідчий складає мотивовану постанову, в якій зазначає необхідні відомості про особистість підозрюваного та характер вчиненого ним злочину. Після оголошення розшуку слідчий вживає заходів, у тому числі і проведення слідчих дій (якщо досудове розслідування не зупинено) до встановлення місцезнаходження підозрюваного.

Для забезпечення розшуку, слідчий може надавати оперативним підрозділам доручення про розшук підозрюваного, яке є обов'язковим для виконання. До доручення про розшук додається постанову про розшук підозрюваного, а якщо судом винесено постанову про затримання підозрюваного, то й зазначена постанову судді (ч. 3 ст. 281 КПК).

Відповідно до ст. 191 КПК, у разі затримання підозрюваного, якого розшукували і щодо якого є ухвала суду про затримання з метою приводу, останнього необхідно доставити до суду не пізніше 36 годин, або звільнити.

За третьою підставою (слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування (п. 2-1 ч. 1 ст. 280 КПК) провадження може бути зупинено за наявності таких умов:

1) особу повідомлено про підозру;

2) особа вчинила злочин, передбачений ч. 2 ст. 297-1 КПК, внаслідок чого можливе проведення спеціального досудового розслідування;

3) проведено усі можливі процесуальні дії без участі підозрюваного;

4) отримано ухвалу слідчого судді про відмову у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Зупинення досудового розслідування, якщо наявна необхідність виконання процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва, можливе за додержання таких умов:

- 1) доведено факт вчинення кримінального правопорушення;
- 2) прокурором, слідчим, дізнавачем за погодженням із прокурором особі повідомлено про підозру;
- 3) слідчий, дізнавач виконав всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких можливе та необхідне до зупинення досудового розслідування.

Загальні процесуальні вимоги щодо прийняття рішення про зупинення досудового розслідування:

1) під час зупинення досудового розслідування не можуть проводитись слідчі (розшукові) дії, але розшук осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, продовжується;

2) у разі прийняття рішення про зупинення досудового розслідування прокурором, або слідчим, дізнавачем за згодою з прокурором, складається мотивована постанова, яка повинна відповідати загальним вимогам, визначеним ст. 110 КПК;

3) в описовій частині постанови зазначається дата, час, місце вчинення злочину й інші обставини провадження, які відомі органу розслідування, а також статті КК, під ознаки якої підпадає цей злочин, вказівки про наявність таких підстав та виконання необхідних умов для зупинення слідства з посиланням на відповідні статті КПК;

4) в резолютивній частині постанови викладається рішення про зупинення досудового розслідування. В необхідних випадках у постанові зазначається також і рішення про оголошення розшуку підозрюваного.

5) постанова підписується слідчим, дізнавачем та затверджується прокурором.

Одночасно з зупиненням провадження слідчий, дізнавач повинен внести відповідні дані до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Відновлення досудового розслідування. Якщо підстави, що були причиною зупинення провадження, перестали існувати, то відповідно до ст. 282 КПК провадження у зупиненому провадженні обов'язково відновлюється. А саме, провадження відновлюється, коли: 1) підозрюваний видужав, 2) його місцезнаходження встановлено, 3) завершено проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва, а також: 4) у разі потреби проведення слідчих

(розшукових) чи інших процесуальних дій, 5) скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування.

Копія постанови про відновлення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Про прийняте процесуальне рішення вноситься відповідна інформація до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

2. ПОНЯТТЯ І ВИДИ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ. ПІДСТАВИ І ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Закінчення досудового розслідування є заключним етапом діяльності слідчого в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

На цьому етапі слідчий підводить підсумки своїй роботі по розкриттю злочину, дає кінцеву оцінку зібраним доказам з точки зору їх повноти, всебічності дослідження обставин вчиненого діяння і достатності для прийняття кінцевого рішення на стадії досудового розслідування.

Визнавши, що досудове розслідування проведено всебічно і повно, всі висунуті версії перевірені і всі обставини, що належить доказати, встановлені з вичерпною повнотою і достовірністю, за результатами досудового розслідування може бути прийнято кінцеве рішення.

Відповідно до ст. 283 КПК досудове розслідування може бути закінчене шляхом прийняття одного з зазначених рішень:

- 1) закрити кримінальне провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом;
- 4) звернутися до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру;
- 5) звернутися до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

З наведеного переліку процесуальних рішень видно, що однією із форм закінчення досудового розслідування є закриття кримінального провадження.

Закриття кримінального провадження - це одна із форм закінчення досудового розслідування (дізнання або досудового слідства), що полягає у прийнятті прокурором, а також слідчим, дізнавачем за згодою з прокурором (за окремими підставами) рішення про припинення

кримінального провадження (кримінального переслідування) і вирішення інших процесуальних питань, як то: долі речових доказів; скасування запобіжних заходів щодо підозрюваного; скасування арешту на майно; роз'яснення заінтересованим учасникам досудового розслідування прав, що виникають у них у зв'язку із закриттям кримінального провадження.

Кримінальне провадження закривається на стадії досудового розслідування у разі встановлення наступних підстав:

1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;
2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;

3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;

3-1) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі.

4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;

5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;

7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

9) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України;

9-1) існує не скасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених

пунктами 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності;

10) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру.

Слід звернути увагу й на те, що лише судом можуть бути застосовані підстави закриття кримінального провадження, які передбачають так звані альтернативні способи розв'язання кримінально-правового конфлікту (звільнення від кримінальної відповідальності). Застосування цих підстав пов'язано з встановленням винуватості особи у вчиненні злочину, а тому вони застосовуються з урахуванням принципу презумпції невинуватості. Згідно з КПК, кримінальне провадження закривається виключно судом за такими підставами:

1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;

2) з підстави, передбаченої п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК;

3) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК;

4) досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України.

Провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи. Про закриття провадження щодо юридичної особи прокурор приймає постанову, а суд зазначає про це у виправдувальному вироку або постановляє ухвалу. Рішення про закриття провадження щодо юридичної особи може бути оскаржено в порядку, встановленому КПК.

Про закриття кримінального провадження слідчий, дізнавач, прокурор приймає постанову, яку може бути оскаржено у порядку, встановленому КПК.

Слідчий, дізнавач приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п.п. 1, 2, 4, 9, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з підстав, передбачених ч. 1 цієї статті, крім випадку, передбаченого абзацом четвертим цієї частини.

Постанова слідчого, дізнавача, прокурора повинна бути мотивованою і відповідати вимогам, передбаченим ст. 110 КПК. Крім цього, в ній зазначається: відомості про особу підозрюваного (якщо такий є); суть справи; підстави для закриття кримінального провадження; рішення про скасування запобіжного заходу і заходів забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна; рішення щодо вирішення питання про речові докази відповідно до ст. 100 КПК.

Постанова про закриття кримінального провадження є підсумковим документом. Тому викладення його змісту має відображати найголовніші результати провадження. В описовій частині постанови про закриття провадження за nereабілітуючими підставами доцільно навести здобуті докази із вказівкою на аркуші провадження, де вони містяться.

Закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої п. 3-1 ч. 1 цієї статті, здійснюється судом за клопотанням прокурора.

Копія постанови слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Якщо обставини, передбачені п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК, виявляються під час судового розгляду, суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок. Якщо обставини, передбачені п.п. 5, 6, 7, 8, 9, 9-1 ч. 1 цієї статті, виявляються під час судового провадження, а також у випадку, передбаченому пунктами 2, 3 частини другої цієї статті, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження.

Закриття кримінального провадження або ухвалення вироку з підстави, передбаченої п. 1 ч. 2 цієї статті, не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. В цьому разі кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому КПК.

Якщо закінчилися строки досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру, встановлені ч. 1 ст. 219 КПК, слідчий суддя може винести ухвалу про закриття кримінального провадження за клопотанням іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника.

Ухвала суду про закриття кримінального провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку.

3. ПІДСТАВИ І ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Окрім закриття кримінального провадження, законодавцем, згідно зі ст. 285-289 КПК, передбачено звільнення особи (підозрюваного, обвинуваченого) від кримінальної відповідальності у таких випадках: 1) зміна обстановки (ст. 48 КК); 2) дійове каяття особи (ст. 45 КК); 3) примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК); 4) передача особи на поруки (ст. 47 КК); 5) закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49 КК).

Рішення про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності оформлюється мотивованим клопотанням, яке направляється на розгляд суду першої інстанції.

Процесуальний порядок прийняття рішення про направлення клопотання до суду для вирішення питання про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності такий.

1. Особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення. З таким правом особа повинна бути ознайомена під час її ознайомлення з правами на захист.

Підозрюваному, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено: суть підозри, підставу звільнення від кримінальної відповідальності; право заперечувати проти

закриття кримінального провадження з цієї підстави; у разі якщо підозрюваний заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

Вказані процесуальні дії повинні бути оформлені протоколом по закінченню досудового розслідування та встановленню підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності. Окремо у заяві підозрюваний повинен зазначити, чи не заперечує він проти звільнення його від кримінальної відповідальності.

2. Згідно з ч. 2 ст. 286 КПК, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності складається прокурором. Згідно зі ст. 287 КПК у клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності вказується:

- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора;
- виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри;
- розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування;
- докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення;
- наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава;
- відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності;
- дата та місце складення клопотання.

До клопотання прокурора повинна бути додана письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності.

2. Прокурор ознайомлює з клопотанням потерпілого та з'ясовує його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності.

3. Без проведення досудового розслідування у повному обсязі, направляє провадження до суду.

4. Відповідно до ст. 288 КПК розгляд клопотання прокурора здійснюється під час підготовчого судового засідання у присутності сторін

кримінального провадження та потерпілого в загальному порядку, передбаченому КПК, із особливостями, встановленими цією статтею. Суд зобов'язаний з'ясувати думку потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у випадку встановлення підстав, передбачених КК України.

5. Якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання.

4. ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИ НАЯВНОСТІ ДОСТАТНІХ ДОКАЗІВ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА. ОБВИНУВАЛЬНИЙ АКТ: ЗНАЧЕННЯ, СТРУКТУРА І ЗМІСТ

Досудове розслідування закінчується складанням обвинувального акта тоді, коли матеріали провадження дають підстави вважати, що зібрані в ньому докази є достатніми і справа може бути направлена в суд для розгляду.

Іншими словами, слідчий може визнати розслідування злочину закінченим, а зібрані докази достатніми для складання обвинувального акта тоді, коли дійде висновку, що розслідування проведено всебічно, об'єктивно, повно і що встановлено всі обставини, передбачені ст. 91 КПК.

Зібравши в процесі розслідування кримінальної справи достатньо доказів для складання обвинувального акту, слідчий здійснює ряд дій, які необхідні для закінчення досудового розслідування. А саме:

1. До моменту закінчення досудового розслідування всі матеріали досудового провадження повинні бути належним чином систематизовані.

Практикою вироблені найбільш доцільні форми систематизації матеріалів. В залежності від характеру і обсягу злочину, що розслідується, матеріали можуть бути систематизовані в хронологічному порядку, по епізодах злочинної діяльності або особах, обвинувачених у вчиненні злочину.

2. Після систематизації матеріалів, їх підшивки, нумерування та складання опису, якщо слідчий доходить висновку, що досудове слідство можна вважати закінченим, настає етап відкриття матеріалів іншій стороні.

Це передбачено ст. 290 КПК «Відкриття матеріалів іншій стороні». Оскільки ці дії виконуються в послідовності, чітко визначеній кримінальним процесуальним законом (ст. 290 КПК), можна говорити про те, що вони утворюють у своїй єдності певну процедуру.

Загальні правила відкриття матеріалів іншій стороні. Визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний **повідомити** підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

КПК передбачає взаємне відкриття матеріалів іншій стороні, а саме спочатку стороною обвинувачення – стороні захисту, а потім стороною захисту – стороні обвинувачення.

Відкриття матеріалів кримінального провадження стороною обвинувачення:

1) прокурором, або слідчим за його дорученням надається доступ до матеріалів кримінального провадження які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання;

2) прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.

Надання доступу до матеріалів включає в себе можливість робити копії або відображення матеріалів;

3) у документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду. Видалення повинно бути чітко позначено. За клопотанням сторони кримінального провадження суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені.

Відкриття матеріалів кримінального провадження стороною захисту:

1) сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді;

2) сторона захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, після чого останній має право ознайомитися з ними за правилами, викладеними в цій статті.

Про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів повідомляються цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, після чого ці особи мають право ознайомитися з ними в тій частині, яка стосується цивільного позову, за правилами, викладеними в цій статті.

Строки для відкриття матеріалів кримінального провадження іншій стороні. Сторонам кримінального провадження, потерпілому надається достатній час для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, до яких їм надано доступ. У разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона захисту вважається такою, що реалізувала своє право на доступ до матеріалів. Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів з дня його надходження до суду з повідомленням сторін кримінального провадження. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час проведення судового засідання, не перешкоджає розглядові клопотання.

Не відкриття будь-якою із сторін матеріалів відповідно до положень статті 290 КПК призведе до неможливості в суді допустити відомості, що містяться в них, як докази.

Слід звернути увагу на те, що сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження - прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів.

Про здійснення відкриття матеріалів іншій стороні повинен бути складений і відповідний процесуальний документ, а саме протокол. У ньому повинні міститися наступні відомості:

- дата та місце складання протоколу;
- посада та прізвище посадової особи, яка склала протокол;
- хто знайомився з матеріалами кримінального провадження, в скількох томах та на скількох аркушах;
- заяви та клопотання, заявлені під час ознайомлення з матеріалами провадження;
- підпис посадової особи та учасників процесуальної дії.

Обвинувальний акт, значення, структура і зміст обвинувального акту. Виконавши вимоги ст. 290 КПК, слідчий, прокурор складає обвинувальний акт.

Підставами до складання обвинувального акту є:

- 1) встановлення особи, яка вчинила злочин;
- 2) повідомлення їй про підозру;
- 3) обґрунтованість підозри достатньою сукупністю доказів;
- 4) відсутність підстав закриття кримінального провадження або направлення клопотання до суду про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

Значення рішення про складання обвинувального акту визначається через такі положення:

- 1) це рішення обумовлює розвиток кримінального процесу, перехід його із стадії досудового розслідування в судові стадії;
- 2) обвинувальним актом визначаються межі судового розгляду обвинувачення. Тому він має відповідати таким вимогам:

бути об'єктивним (спиратися в ньому треба тільки на перевірені докази);

визначеним (однозначним), а не альтернативним щодо кваліфікації злочину;

юридично обґрунтованим, з посиланням на норми кримінального, кримінального процесуального та інших галузей права;

текст має відповідати вимогам щодо граматики, лексики тощо.

Обвинувальний акт – це кримінальний процесуальний документ, в якому відображається рішення слідчого, дізнавача, затверджене прокурором, або рішення самого прокурора, про закінчення досудового розслідування та поставлення перед судом питання про вирішення кримінально-правового конфлікту шляхом притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності.

Цей процесуальний документ складається тільки тоді, коли прокурор, слідчий, дізнавач доходить висновку, що всі обставини, які мають значення для провадження, повно, всебічно та об'єктивно досліджені, винність підозрюваного в інкримінованому йому злочині повністю підтверджується зібраними в справі доказами і підозрюваний, за переконанням прокурора та слідчого, повинен бути відданий суду.

За підсумками проведеного досудового розслідування, в обвинувальному акті слідчий висловлює своє власне переконання щодо винності обвинуваченого. Остаточна вина чи невинуватість підозрюваного (а після затвердження обвинувального акту прокурором - обвинуваченого) вирішується судом і тільки по закінченню судового розгляду, висновки якого і зазначаються у вироку суду.

Обвинувальний акт – особливо відповідальний документ, що складається на стадії досудового розслідування. За своєю процесуальною природою це акт обвинувальної влади, тобто акт органу, який здійснює і підтримує перед судом обвинувачення. Хоч він складається слідчим, дізнавачем, але свою юридичну силу набирає тільки після затвердження прокурором, і тільки це затвердження надає обвинувальному акту силу, на підставі якого суд вирішує питання про призначення справи до розгляду.

Обвинувальний акт – це процесуальний документ, який закінчує досудове розслідування, формулює обвинувачення, на підставі якого прокурор вирішує питання про направлення справи до суду, для попереднього розгляду справи суддею.

На відміну від письмового повідомлення про підозру, що складається на кожного підозрюваного окремо, обвинувальний акт складається один відносно всіх підозрюваних у цьому провадженні.

Обвинувальний акт має велике процесуально-правове значення, суть якого полягає в тому, що він:

- 1) підводить підсумки досудового розслідування;
- 2) формулює обвинувачення, тобто при складанні „формули” обвинувачення, яка ґрунтується на письмовому повідомленні про підозру,

чітко дотримуються меж повідомлення про підозру, статті КК, за якою кваліфікуються дії обвинуваченого;

3) є підставою для прийняття прокурором і суддею рішень в межах наданої їм компетенції. Так, для прокурора обвинувальний акт є підставою для вирішення питання про направлення його до суду, а для судді - прийняття рішення про підготовче судове засідання;

4) встановлює межі судового розгляду обвинувачення, тобто розгляд справи в суді провадиться тільки стосовно обвинувачених, яким в обвинувальному акті пред'явлено обвинувачення.

Обвинувальний акт носить і виховний характер, а саме: судовий розгляд починається завжди з оголошення обвинувального акта (ст. 347 КПК), що дає змогу всім присутнім в залі судового засідання швидше зрозуміти обставини вчинення кримінального правопорушення й увійти в курс справи. Але необхідно зазначити, що психологічний вплив обвинувального акта на присутніх в залі осіб, і його виховне значення знаходяться в прямій залежності від того, як складено цей важливий процесуальний документ. Він повинен бути таким же образним і яскравим, як часом бувають яскраві доповіді прокурора або адвоката в суді. Саме об'єктивний, аргументований, логічний, образний та яскравий за своїм змістом обвинувальний акт переконує людей в правильності позиції органів досудового розслідування як з точки зору закону, так і з точки зору моралі суспільства.

Форма обвинувального акту – це його внутрішня структура. Згідно з ч. 1 ст. 291 КПК обвинувальний акт *має містити такі відомості:*

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

3) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство). У списку з метою нерозголошення відомостей про осіб, щодо яких застосовані заходи безпеки, замість їх справжніх прізвища, ім'я і по батькові зазначається псевдонім, а замість адреси - назва органу, який здійснює заходи безпеки, та його адреса;

4) анкетні відомості викривача (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

5) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;

6) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;

7) обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання;

8) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

9) підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими;

10) розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);

11) розмір пропонованої винагороди викривачу;

12) дату та місце його складення та затвердження.

До обвинувального акта додається:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування (згідно ст.109 КПК, реєстр матеріалів досудового розслідування повинен містити: а) номер та найменування процесуальної дії, проведеної під час досудового розслідування, а також час її проведення; б) реквізити процесуальних рішень, прийнятих під час досудового розслідування; в) вид заходу забезпечення кримінального провадження, дату і строк його застосування);

2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;

3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування;

4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного.

5) довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, у якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації.

Надавати до суду інших документів до початку судового розгляду КПК забороняє.

Обвинувальний акт необхідно друкувати в такій кількості примірників, щоб кожному підозрюваному була вручена його копія, окрім цього, один примірник залишається в наглядovому провадженні, а один - підшивається в справу.

Склавши обвинувальний акт, слідчий направляє провадження прокуророві. Отримавши кримінальне провадження з обвинувальним актом, прокурор повинен його перевірити та затвердити, або відмовити в його затвердженні, внести зміни в складений слідчим обвинувальний акт, або ж скласти новий обвинувальний акт (п. 13 ч.1 ст. 36 КПК).

5. ПІДСТАВИ І ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК НАПРАВЛЕННЯ ДО СУДУ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО АБО ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

Особливими формами досудового розслідування є кримінальне провадження стосовно **неповнолітніх осіб, які на час вчинення злочину не досягли віку кримінальної відповідальності** та стосовно повнолітніх осіб, які **на час вчинення злочину знаходилися у стані неосудності, або ж після вчинення злочину захворіли на душевну хворобу** (стали неосудними).

Спочатку розглянемо підстави та процесуальний порядок досудового розслідування шляхом направлення кримінального провадження до суду з клопотанням про застосування до **неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (розділ 6 глава 38)**.

Статтею 498 КПК передбачається, що примусові заходи виховного характеру застосовується до неповнолітніх, яким на час вчинення суспільно небезпечного діяння виповнилося 11 років, та до досягнення віку з якого можлива кримінальна відповідальність (14 чи 16 років). Якщо суспільно небезпечне діяння вчинено особою у віці до 11 років, кримінальне провадження закривається на підставі п. 2 ст. 284 КПК у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення.

Якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, необережного нетяжкого злочину без застосування кримінального покарання, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду.

Участь захисника у такому досудовому розслідуванні є обов'язковою (ч. 3 ст. 499 КПК). Під час досудового розслідування до неповнолітньої особи, якій на час вчинення суспільно небезпечного діяння виповнилося 11 років, але не досягла віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, можуть бути застосовані заходи примусу у вигляді поміщення її до приймальника-розподільника для дітей на строк до 30

днів. Цей строк може бути продовжено ще на 30 днів (ч .4 ст. 499 КПК). Застосування цього примусового заходу можливе лише у разі, якщо неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення, за який передбачено позбавлення волі на строк понад п'ять років.

Для поміщення неповнолітнього в приймальник-розподільник, слідчий виносить про це **мотивоване клопотання**, яке погоджується з прокурором, і лише після мотивованого рішення слідчого судді неповнолітній поміщується в приймальник-розподільник на визначений термін.

Досудове розслідування в таких випадках проводиться у повному обсязі (за виключенням застосування заходів кримінально-процесуального примусу та повідомлення про підозру). В процесі розслідування слідчий приймає заходи по встановленню обставин суспільно небезпечного діяння і особи, яка його вчинила. Ці відомості встановлюються шляхом проведення зазначених в КПК слідчих (розшукових) дій в строки, передбачені ст. 219 КПК.

Якщо під час розслідування не буде встановлено підстав до закриття кримінального провадження, слідчий складає **клопотання** про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру. Після цього справа разом з клопотанням, яке затверджує прокурор, направляється до суду.

Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру має відповідати вимогам статті 291 КПК, а також містити інформацію про захід виховного характеру, який пропонується застосувати.

Неповнолітньому, щодо якого винесено таке клопотання, а також його батькам або особам, що їх замінюють, перед направленням справи прокурору надається можливість ознайомитися з усіма матеріалами кримінального провадження з обов'язковою участю захисника.

Одночасно з переданням клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру. Якщо провадження здійснюється щодо юридичної особи, копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування надаються також представнику такої юридичної особи.

Застосування до особи примусових заходів медичного характеру. Наступною особливою формою досудового розслідування є

провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (розділ 6 глава 39). Статтею 503 КПК визначено, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що:

- 1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;
- 2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК.

Особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного та обвинуваченого в обов'язі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника.

Якщо характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання особи перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участю або участі у судовому засіданні, прокурор, суд мають право прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи.

У кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру участь захисника є обов'язковою.

До особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи:

- 1) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;
- 2) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

Ці запобіжні заходи застосовуються судом до особи з моменту встановлення факту розладу психічної діяльності чи психічної хвороби. Застосування передбачених запобіжних заходів здійснюється згідно із загальними правилами, передбаченими КПК.

Слідчий, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у разі, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. Такими обставинами, зокрема, є: 1) наявність згідно з медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання; 2) поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо).

Рішення про призначення такої експертизи оформлюється постановою.

У разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони кримінального провадження в порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу, а під час судового провадження ухвалою суду. Ухвала слідчого судді про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмова у такому направленні може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Про закриття кримінального провадження прокурор приймає постанову, яка може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК. Постанова про закриття кримінального провадження надсилається до місцевих органів охорони здоров'я.

Прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і надсилає його суду в порядку, передбаченому КПК.

Клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру має відповідати вимогам статті 291 КПК, а також містити інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати, та позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я.

Одночасно з переданням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру.

Питання для обговорення:

1. Поняття та форми закінчення досудового розслідування.
2. Підстави та порядок закриття кримінального провадження з реабілітуючих (виправдувальних), nereабілітуючих (обвинувальних) та нейтральних (процесуальних) підстав.
3. Підстави та порядок звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Форма та зміст клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності. Розгляд питання про звільнення від кримінальної відповідальності судом, закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Відновлення провадження при відмові від поручительства.
4. Відкриття матеріалів досудового розслідування іншої стороні.
5. Підстави та порядок складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.
6. Форма та зміст обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного та медичного характеру і реєстр матеріалів досудового розслідування.
7. Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного, медичного характеру і надання стороні захисту його копії та копії реєстру матеріалів досудового розслідування.

ТЕМА 14. ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ (ДІЗНАННЯ). ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО, НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ АБО У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

План

1. Поняття і види особливих порядків досудового розслідування
2. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків
3. Процесуальний порядок затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок
4. Процесуальний порядок вилучення речей і документів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки
5. Спрощене провадження щодо кримінальних проступків
6. Процесуальний порядок провадження спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень
7. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції

1. ПОНЯТТЯ І ВИДИ ОСОБЛИВИХ ПОРЯДКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Порядок кримінального провадження – це правовий режим кримінальної процесуальної діяльності, що включає дотримання юридичних процедур, виконання певних процесуальних умов та забезпечення гарантій у кримінальному провадженні. Тому діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також інших осіб,

які беруть участь у кримінальному провадженні, є упорядкованою, врегульованою та єдиною для всіх (в межах функціональних обов'язків кожного органу) системою дій.

Кримінальні провадження, яким характерні окремі процесуальні умови, що характеризуються специфічними юридично значущими властивостями, здійснюються за особливим порядком.

Таким чином, особливі порядки досудового розслідування – це така форма здійснення кримінального судочинства, за якої поряд із звичайним порядком здійснення кримінального провадження застосовуються процесуальні форми, які передбачають як спрощення процедури, так і її ускладнення, що потребують особливої процесуальної захищеності законних інтересів учасників кримінального провадження.

Види особливих порядків досудового розслідування:

1. Досудове розслідування кримінальних проступків.
2. Спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень.
3. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції.

2. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Дізнання – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків (п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюють згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням положень глави 25 КПК України (Особливості

досудового розслідування кримінальних проступків).

Особливості досудового розслідування кримінальних проступків:

1. Процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, є:

- показання;
- речові докази;
- документи;
- висновки експертів;
- пояснення осіб;
- результати медичного освідування;
- висновок спеціаліста;

– показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Такі процесуальні джерела, як пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису не можуть використовуватися у кримінальному провадженні щодо злочину, не інакше як на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням прокурора (ст. 298-1 КПК України).

2. Передбачені специфічні випадки, строки та процесуальний порядок затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок (ст. 298-2 КПК України) та вилучення речей і документів (ст. 298-3 КПК України).

3. Під час досудового розслідування кримінальних проступків застосовуються лише такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання та особиста порука.

4. До внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР допускається:

- 1) відібрання пояснення;
- 2) проведення медичного освідування;
- 3) отримання висновку спеціаліста і зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;

- 4) вилучення знаряддя і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистий огляд або огляд речей;

- 5) огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду).

5. Відповідно до ст. 300 КПК України для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати:

- всі гласні слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України;
- негласні слідчі (розшукові) дії: здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч.2 ст. 264 КПК України) та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);

- відбирати пояснення для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку;
- проводити медичне освідування;
- отримувати висновок спеціаліста, що має відповідати вимогам до висновку експерта;
- знімати показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які

виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей, до внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР.

6. Письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням із прокурором у випадках та порядку, передбачених статтями 276-279 КПК України.

Якщо особа підлягала медичному освідуванню, то одночасно із врученням повідомлення про підозру її інформують про результати такого освідування та висновок спеціаліста. У разі незгоди з результатами проведеного медичного освідування або висновком спеціаліста, підозрюваний протягом 48 годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи. Якщо протягом встановленого строку підозрюваний не звернеться з клопотанням про проведення експертизи, відповідне клопотання може бути заявлено лише під час судового розгляду.

7. Дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше 72 годин з моменту затримання за підозрою у вчиненні кримінального проступку особи,

яка перебувала у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння:

- подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру;
- невідкладно письмово повідомити підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого про направлення матеріалів кримінального провадження прокурору.

Прокурор після отримання матеріалів протягом 24 годин зобов'язаний здійснити одну із зазначених дій:

1) закрити кримінальне провадження, а у разі затримання за підозрою у вчиненні кримінального проступку особи, яка перебувала у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння – негайно її звільнити.

2) повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання до 1 місяця та звільнити затриману особу за підозрою у вчиненні кримінального проступку особи, яка перебувала у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння;

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності та надати підозрюваному, або його захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення або надсиланням копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб.

У разі затримання особи, строк її затримання не повинен перевищувати 72 годин з моменту затримання до початку розгляду провадження про кримінальний проступок в суді.

У разі відмови чи зволіканні у отриманні копій матеріалів дізнання твказаними особами, прокурор складає протокол. Після складання протоколу вищезазначені особи вважаються такими, що отримали доступ до матеріалів дізнання.

4) направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства у разі встановлення ознак злочину. У випадку затримання за підозрою у вчиненні кримінального проступку особи, яка перебувала у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, строк її затримання зараховується до строку тримання особи під вартою. За інших обставин, зазначені дії прокурор зобов'язаний здійснити протягом 3 днів.

3. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНІЛА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, якщо цю особу застали під час вчинення кримінального проступку або замаху на його вчинення, або безпосередньо після вчинення кримінального проступку очевидець, в тому числі

потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальний проступок, та лише за умови, що ця особа:

1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;

2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;

3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;

4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим.

Строки затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок:

– не більш як на 3 години з моменту фактичного затримання;

– не більш як на 3 години з обов'язковим доставленням до медичного закладу для забезпечення проходження відповідного медичного освідування, особи з ознаками перебування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або перебування під впливом лікарських засобів, що знижують її увагу та швидкість реакції та, яка вчинила кримінальний проступок, передбачений ст. 286-1 КК України (Керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції);

– до 72 двох годин (за умови, якщо затримана особа відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; під час безпосереднього переслідування

після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи). При цьому затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше 60 годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу;

– до 24 годин (за умови, якщо затримана особа перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим).

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, здійснює особистий обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 КПК України.

Хід і результати затримання фіксуються у протоколі затримання особи, копія якого невідкладно надсилається прокурору. У разі проведення обшуку особи під час затримання, про це робиться відповідний запис у протоколі затримання.

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, та дізнавач зобов'язані:

– негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення вона підозрюється;

– роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти

неї, негайно повідомити інших осіб про своє затримання і місце перебування

відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України;

– надати можливість затриманому повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за її вибором.

4. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ВИЛУЧЕННЯ РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ

До суб'єктів, уповноважених здійснювати вилучення речей та документів, належать: уповноважені службові особи Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань (298-ЗКПК України).

Вилучення речей і документів допускається у разі:

- затримання;
- особистого обшуку затриманої особи
- огляду речей.

У порядку ст. 298-3 КПК України дозволяється вилучати лише такі речі і документи:

- знаряддя та/або засоби вчинення кримінального проступку;

- безпосередній предмет посягання;
- виявлені під час затримання, особистого обшуку затриманої особи або огляду речей;
- посвідчення водія за наявності достатніх підстав вважати, що особою вчинено порушення, за яке може бути застосовано покарання у вигляді позбавлення права керування транспортними засобами. Тимчасове вилучення

посвідчення водія до набрання вироком законної сили здійснюється не більш як на 3 місяці з моменту такого вилучення. На час вилучення таких документів дізнавачем видається тимчасовий дозвіл на право керування транспортними засобами.

Місце зберігання вилучених речей і документів:

- в органі, що їх вилучив, до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;
- у володільця як виняток до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді.

Залежно від результатів розгляду вилучені речі та документи у встановленому порядку конфіскують або повертають володільцеві, або знищують.

Про вилучення речей і документів складається протокол. У разі визнання вилучених речей і документів речовими доказами, дізнавач вносить відповідну постанову та приєднує до матеріалів дізнання.

5. СПРОЩЕНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Спрошене провадження щодо кримінальних проступків – це розгляд обвинувального акту щодо вчинення кримінального проступку без проведення

судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений, що був представлений захисником, беззаперечно визнав свою вину, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акту за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду.

Процесуальний порядок спрощеного провадження щодо кримінальних проступків в суді першої інстанції:

- суд протягом 5 днів з дня отримання обвинувального акту щодо вчинення кримінального проступку призначає судовий розгляд, невідкладно вивчає обвинувальний акт та додані до нього матеріали і

ухвалює вирок, невідкладно – в разі затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та могла завдати шкоди собі або оточуючим;

– суд розглядає обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений не оспорує встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвинувального

акт. У разі необхідності, суд має право призначити судовий розгляд та викликати у судові засідання учасників кримінального провадження;

– у судовому вирокі за результатами спрощеного провадження замість доказів на підтвердження встановлених судом обставин зазначаються ті, що встановлені органом досудового розслідування і не оспоруються учасниками

судового провадження;

– не пізніше дня, наступного за днем ухвалення вироку за результатами розгляду обвинувального акту щодо вчинення кримінального проступку, копія якого надсилається учасникам судового провадження. Вирок за результатами розгляду обвинувального акту щодо вчинення кримінального проступку може бути оскаржений в апеляційному порядку (статті 381-382 КПК України).

6. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Спеціальне досудове розслідування (in absentia) – це одна із форм досудового розслідування, яка здійснюється на підставі ухвали слідчого судді згідно із загальними правилами досудового розслідування за відсутності особи, яка підозрюється у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 297-1 КПК України (крім неповнолітнього підозрюваного), переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, оголошена у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється:

– згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими глави 19 КПК України, з урахуванням положень глави 24-1 КПК України;

– на підставі ухвали слідчого судді;

– не щодо усіх кримінальних правопорушень, а лише щодо тих, які передбачені у ч.2 ст. 297-1 КПК України.

До умов провадження спеціального досудового розслідування можна віднести:

1. Вчинення злочину (злочинів), передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 112, 113, 114, 114-1, 115, 116, 118, ч. 2-5 ст. 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 255-258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 КК України, підозрюваним, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

2. Наявність достатніх доказів, що підтверджують факт переховування підозрюваного від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

3. Підозрюваний оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Під час судового розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчий, прокурор зобов'язаний довести наявність підстав для провадження спеціального досудового розслідування: підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та підозрюваний оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

У разі не доведення слідчим, прокурором про наявність достатніх підстав, викладених у клопотанні про здійснення спеціального досудового розслідування, слідчий суддя відмовляє у задоволенні такого клопотання.

При вирішенні питання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчий суддя, насамперед, зобов'язаний врахувати наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя приймає одне із двох рішень:

– постановляє ухвалу про надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування;

– постановляє ухвалу про відмову у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Повторне звернення з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді в одному кримінальному провадженні не допускається, крім випадків наявності нових обставин, які

підтверджують, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Копія ухвали надсилається прокурору, слідчому та захиснику.

Якщо підозрюваний, стосовно якого слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, затриманий або добровільно з'явився до органу досудового розслідування, подальше досудове розслідування щодо нього здійснюється згідно із загальними правилами.

Відомості про здійснення спеціального досудового розслідування вносяться до ЄРДР невідкладно, але не пізніше 24 годин після постановлення ухвали.

Ухвала слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування вносяться або про відмову в цьому підлягає негайному виконанню в порядку, передбаченому для виконання судових рішень.

Виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування здійснюється на підставах та в порядку, передбачених главою 11 КПК України з урахуванням особливостей такого розслідування.

Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних вебсайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Друкований орган, у якому публікуються протягом наступного року повістки про виклик підозрюваного, визначається не пізніше 1 грудня поточного року в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Право одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення належить до категорії прав, які покликані забезпечити належну поінформованість про хід і результати кримінального провадження.

Підозрюваний має право одержувати копії процесуальних документів як в обов'язковому порядку, так і на підставі заявленого клопотання (пунктами 12, 15 ч. 3 ст. 42 КПК України).

Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику. Виходячи з положень ч. 4 ст. 46

КПК України, захисник користується процесуальними правами підозрюваного, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК України, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

7. ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО, НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ АБО У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Частина 1 ст. 4 КПК України визначає, що кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених КПК України, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення. Таким чином, загальні положення КПК України не передбачають будь-яких особливостей здійснення кримінального провадження, на якій би території воно не проводилось за виключенням, прийнятих у 2014 р. доповнень про особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції (Розділ IX-1 КПК України).

На місцевості (адміністративній території), де діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень щодо розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, надання дозволу на проведення обшуку, негласних слідчих (розшукових) дій, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-1, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 377-379, 437-444 КК України – виконує відповідний прокурор.

Питання для обговорення:

1. Загальні положення спеціального досудового розслідування.
2. Клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування. Розгляд клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування.
3. Порядок вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування.

4. Характеристика особливостей досудового розслідування кримінальних проступків (дізнання). Клопотання прокурора про розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

5. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції.

ТЕМА 15. ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

План

1. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора на досудовому провадженні

2. Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування

3. Оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора

1. ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО АБО ПРОКУРОРА НА ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора:

1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України (припинення тимчасового вилучення майна), а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк;

2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування;

3) рішення слідчого про закриття кримінального провадження;

4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи;

5) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим;

6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки;

7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій;

8) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК України (кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру);

9) рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування;

10) повідомлення слідчого, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом;

11) відмова слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 9-1 ч.1 ст. 284 КПК України (існує не скасована постановою слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 ч.1 ст.284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності).

Скарги на вказані рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора можуть бути подані протягом 10 днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності. Якщо рішення слідчого чи прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії (ч. 1 ст. 304 КПК України).

Інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора також можуть бути оскаржені, але такі скарги не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді (ч. 2 ст. 303 КПК України).

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора розглядаються слідчим суддею місцевого суду, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, слідчим суддею Вищого антикорупційного суду.

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування розглядаються не пізніше 72 годин з моменту надходження відповідної скарги, крім скарг на рішення про закриття кримінального

провадження, які розглядаються не пізніше 5 днів з моменту надходження скарги (ч. 2 ст. 306 КПК України).

Розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування здійснюється за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу, чи її захисника, представника та слідчого чи прокурора, рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржується. Відсутність слідчого чи прокурора не є перешкодою для розгляду скарги.

За результатами розгляду слідчий суддя постановляє ухвалу про:

- скасування рішення слідчого чи прокурора;
- скасування повідомлення про підозру;
- зобов'язання припинити дію;
- зобов'язання вчинити певну дію;
- відмову у задоволенні скарги (ч. 2 ст. 307 КПК України).

2. ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про:

- 1) відмову у наданні дозволу на затримання;
- 2) застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні;
- 3) продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні;
- 4) застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні;
- 5) продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні;
- 6) поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні;
- 7) продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні;
- 8) направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні;
- 9) арешт майна або відмову у ньому;
- 10) тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких

фізична особа - підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність;

11) відсторонення від посади або відмову у ньому;

12) відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування;

13) застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу;

14) продовження відсторонення від посади;

15) закриття кримінального провадження на підставі ч. 9 ст. 284 КПК України (стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України, досягнутий податковий компроміс відповідно до п. 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України).

Під час досудового розслідування також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про:

– відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження або на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження на підставі п. 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України (закриття кримінального провадження слідчим суддею за клопотанням іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника у разі закінчення строків досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру);

– скасування повідомлення про підозру чи відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру;

– повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній.

Скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді (ч. 2 ст. 309 КПК України).

Оскарження ухвал слідчого судді здійснюється в апеляційному порядку (ст. 10 КПК України).

3. ОСКАРЖЕННЯ СЛІДЧИМ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА

Під час досудового розслідування слідчий, який здійснює розслідування певного кримінального правопорушення, має право оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, прийняті

або вчинені у відповідному досудовому провадженні, крім випадків, передбачених КПК України (ст. 311 КПК України).

Скарга слідчого на рішення, дію чи бездіяльність прокурора повинна подаватися в письмовій формі не пізніше 3 днів з моменту прийняття або вчинення оскаржуваних рішення, дії чи бездіяльності.

Скарга слідчого подається прокурору вищого рівня щодо прокурора, рішення, дії чи бездіяльність якого оскаржуються.

Оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання (ст. 312 КПК України).

Прокурор вищого рівня, до якого надійшла скарга на рішення, дію чи бездіяльність прокурора, зобов'язаний розглянути цю скаргу протягом 3 днів з моменту її надходження і надіслати своє рішення слідчому та прокурору, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржувалася.

За наслідками розгляду скарги можуть бути прийняті рішення про:

1) залишення рішення чинним, визнання законними вчинених дії чи бездіяльності;

2) зміну рішення в частині;

3) скасування рішення і прийняття нового рішення, визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності і зобов'язання вчинити нову дію (ч. 2 ст. 313 КПК України).

У разі скасування рішення або визнання незаконними вчиненої дії чи бездіяльності прокурор вищого рівня має право здійснити заміну одного прокурора на іншого з числа службових осіб органів прокуратури того самого

рівня в досудовому провадженні, де було прийнято або вчинено незаконне рішення, дія чи бездіяльність.

Рішення прокурора вищого рівня є остаточним і не підлягає оскарженню до суду, інших органів державної влади, їх посадових чи службових осіб.

Питання для обговорення:

1. Поняття та значення оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування.

2. Предмет, суб'єкти та строки оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, прокурора.

3. Правові наслідки подання скарги, її розгляд та рішення слідчого судді за результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора під час досудового розслідування.

4. Оскарження недотримання розумних строків.

5. Предмет та порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Закони та інші нормативні акти України

1. Конституція України. Прийнята на 5-ій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.
4. Закон України про судоустрій і статус суддів від 2 червня 2016 р.
5. Закон про прокуратуру від 14 жовтня 2014 р.
6. Закон про Національну поліцію від 2 липня 2015 р.
7. Закон про Національне антикорупційне бюро України від 14 жовтня 2014 р.
8. Закон про Державне бюро розслідувань від 12 листопада 2015 р.
9. Закон про Бюро економічної безпеки України від 28 січня 2021 р.
10. Закон про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції від 12 серпня 2014 р.
11. Закон про адвокатуру та адвокатську діяльність від 5 липня 2012 р.
12. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року № 1104
13. Порядок передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року № 1104
14. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2013 року № 130
15. Порядок оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 465

16. Положення про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, затверджене наказом МВС України від 6 липня 2017 року № 570

17. Порядок застосування електронних засобів контролю, затверджене наказом МВС України від 8 червня 2017 року № 480

18. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затверджену наказом МВС України 8 лютого 2019 року № 100

19. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджену наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5

20. Інструкція про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження), затверджену наказом Державної судової адміністрації України від 15 листопада 2012 року № 155

21. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Христов проти України» від 19 лютого 2009 року

22. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ічин та інші проти України» від 21 грудня 2010 року

23. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року

24. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Іглін проти України» від 12 січня 2012 року Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Горбатенко проти України» від 28 листопада 2013 року Постанова Великої палати ВС від 23 травня 2018 року у справі № 243/6674/17-к (провадження № 13-16сво18)

25. Постанова Великої палати ВС від 16 січня 2019 року у справі № 751/7557/15-к (провадження № 13-37кс18)

26. Постанова Великої палати ВС від 26 червня 2019 року у справі № 404/6160/16-к

27. Постанова Великої палати ВС від 16 жовтня 2019 року у справі №640/6847/15-к (провадження № 13-43кс19)

28. Постанова Великої палати ВС від 27 листопада 2019 року у справі № 629/847/15-к (провадження № 13-70кс19)

29. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 20 червня 2018 року у справі № 303/3779/16-к (провадження № 51-674кмо17)

30. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 22 квітня 2019 року у справі № 213/1425/17 (провадження № 51-7003кмо18)

31. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 23 вересня 2019 року у справі №728/2724/16-к (провадження № 51-7543кмо18)

32. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 18 листопада 2019 року у справі № 686/24639/17 (провадження № 51-5496 кмо 18)

33. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 18 листопада 2019 року у справі № 648/3629/17 (провадження № 51-9792кмо18)

34. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 25 листопада 2019 року у справі № 420/1667/18 (провадження № 51-10433 кмо 18)

Базова (1)

35. Кримінальний процес України: Академічний курс: у 3 т. Т. 1: Загальна частина / за ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид. наук, проф. В.Т. Нора, д-ра юрид. наук, проф. Н.Р. Бобечка. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 912 с.

36. Кримінальний процес: підручник / О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2018. 582 с.
Кримінальний процес. Ч. 1: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьВДУВС, 2019. 532 с.

37. Александров А. С., Гришін С. П., Зейкан Я. П. Перехресний допит у суді: навч.-практ.

посібник. К.: Алерта, 2014. 528 с.

38. Багрій М.В., Луцик В.В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія. Харків: Право, 2017. 376 с.

39. Бобечко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: правове регулювання, доктрина, практика: монографія. Львів: ЛНУ імені

Івана Франка, 2016. 686 с.

40. Бойко В.П. Актуальні проблеми статусу окремих учасників кримінального провадження: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 388 с.

41. Вапнярчук В. В. Теорія та практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. 408 с.

42. Глинська Н.В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: монографія Київ: Істина, 2014. 558 с.

43. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. Одеса: Юридична література, 2015. 712 с.
44. Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному провадженні України: теорія та практика: монографія. Київ: Алерта, 2016. 358 с.
45. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін. Львів: Львівський державний університет
46. внутрішніх справ, 2018. 272 с.
47. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: монографія. Харків: Право, 2008. 296 с.
48. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Івано-Франківськ: Видавець Супрун В.П., 2017. 618 с.
49. Крицька І.О. Речові докази у кримінальному провадженні: монографія. Харків: Право, 2018. 280 с.
50. Когутич І.І. Судові рішення в кримінальному провадженні України: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2013. 184 с.
51. Когутич І.І., Бабунич В.М. Теорія і практика перехресного допиту в суді: процесуальні і криміналістичні аспекти: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники. 2015. 160 с.
52. Когутич І.І., Максимішин Н.М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне
53. дослідження: монографія. Львів, Колір ПРО 2019. 238 с.
54. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: монографія. Харків: Право, 2018. 278 с.
55. Лапкін А.В. Прокурор у кримінальному провадженні: теоретичні, правові та організаційно-методичні проблеми. Харків: Право, 2020. 1304 с.
56. Лейба О.А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 216 с.

57. Лобойко Л.М. Методи кримінального процесуального права: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2006. 352 с.

58. Лоскутов Т.О. Предмет регулювання кримінального процесуального права. Київ: Юридичний світ, 2016. 416 с.

59. Моторигіна М.Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції: монографія; за науковою редакцією д.ю.н., проф. О. В. Капліної. Харків: Оберіг, 2018. 306 с.

60. Нор В. Т., Крикливець Д. Є. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею: монографія. Львів: Вид-во ТзОВ «Колір ПРО», 2017. 376 с.

61. Павлишин А.А., Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні. Львів: Колір ПРО, 2018. 292 с.

62. Попелюшко В.О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Острог: вид-во Національного університету «Острозька академія», 2009. 600 с.

63. Савицький Д.О., Шульга О.В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні: Монографія. К. 2017. 216 с.

64. Трофименко В.М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві: монографія. Харків: Оберіг, 2016. 304 с.

65. Фаринник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика: монографія. К.: Алерта, 2016. 552 с.

66. Фоміна Т.Г. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики. Харків, 2020. 576 с.

Допоміжна (2)

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила.К. : Юстініан, 2012. 1224 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одиссей, 2013. 1104 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар : у 2 т. Том 1 / О. М. Бандурка, С. М. Блажівський,

Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар : у 2 т. Том 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х. : Право, 2012. – 664 с.

5. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Право, 2013. 824 с.

6. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / [Беляєва Катерина Володимирівна та ін.]; за ред. проф. В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника; Акад. адвокатури України. – К. : Юстініан, 2014. – 573 с.

7. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: Навчальний посібник / Л. М. Лобойко, О. А. Банчук. – К. : Ваіте, 2014. – 280 с.

8. Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006-2011 роки). Частина 1. Загальні положення і досудове провадження: монографія. К. : Істина, 2012. 288 с.

9. Молдован А. В. Кримінальний процес України : Навч. посіб. / А. В. Молдован, С. М. Мельник . К. : Центр учбової літератури, 2013. 368 с.

10. Азаров Ю. І. Доказування на досудових стадіях кримінального процесу : [навч.- метод. посіб.] / Ю. І. Азаров.– К: Київ. Нац. ун-т внутр. справ, 2008. 151с.

11. Актуальні питання доказів та доказування у кримінальному процесі: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2015 р.) / відп. ред. М.А. Погорецький ; Київський національний університет імені Т. Шевченка, Генеральна прокуратура України, Національна академія прокуратури України, Рада адвокатів м. Києва. К.: Прецедент, 2015. 193 с.

12. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. На здобут. наук. ступ. кандид. юрид наук 12.00.09 «Кримін. процес та криміналістика; суд. експертиза; ОРД» / Карпушин Сергій Юрійович; МВС України. НАВС. К., 2016. 20 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. <https://court.gov.ua/> – офіційний веб портал судової влади в Україні

2. <http://www.gp.gov.ua> – офіційний веб-сайт Офісу генерального прокурора

3. <http://www.minjust.gov.ua> – офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України
4. <http://www.mvs.gov.ua> – офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України
5. <http://www.nbuv.gov.ua> – сайт Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського
6. <http://www.reyestr.court.gov.ua> – Єдиний реєстр судових рішень в Україні
7. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws> – законодавство України

Кримінальний процес. Конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми Право галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право для денної та заочної форм навчання / уклад. Н.В. Рябих, Луцьк: ЛНТУ, 2024. 375 с.

Комп'ютерний набір та верстка

Наталя РЯБИХ

Редактор

Наталя РЯБИХ

Підп. до друку «__»_____2024 р.

Формат 60x84/16. Папір офс.

Гарн. Таймс. Ум. друк. арк.

Тираж   прим.

Відділ іміджу та промоцій
Луцького національного технічного університету
43018, м. Луцьк, вул. Львівська, 75.
Друк – ВІП ЛНТУ